

НАША НІВА

Беларуская газета

№8 1992

СЯЛЯНСКІ РОЗУМ Постмужык-наменклятуршчык са сваім рацыяналізмам займае не сваё месца — сядзіць на крэсьле кіраўніка, а не стаіць за варштатам выканаўцы. *Стар. 2*

ІРЛЯНДЫЯ Праз год існавання адноўленае *НН* магнэтызм газеты пашырыўся да непрадбачаных памераў. Тэма гэтага нумару — ірляндшчына, «так падобная да беларудшчыны». Аўтары нашага тэматычнага развароту — дасьледчыкі з Брытаніі Мэва Марон і Крыс Лонг, якія жывуць на адной вуліцы, а таксама, як і ў кожным нумары *НН* — Хорхэ Луіс Борхэс. *Стар. 10.*

ФІЗЫКА ЦЕЛА і мэтафізыка слова. Думкі пра эстэтыку каханьня, выказаныя для *Нашай Нівы* некаторымі менскімі мастакамі, гісторыкамі, літаратарамі, палітыкамі. *Стар. 12.*

НА МОГІЛКАХ

А.М.

Блізка суніцы
ля губ залацяцца.
Прагну я сьпелыя ягады
пакаштаваць.
Ды не магу зварухнуць
нават пальцам:
Столькі зямлі нагарнулі —
ня ўстаць!

О, закаханыя,
не абмінайце грудок:
Ляжце між красак
на чысты і мяккі пясок
І абдымецеся...
Холадна ў цеснай труне —
Целаў сваіх цеплынёю
сагрэйце мяне.

Нудзіўся колісь людзьмі
і ўцякаў да прыроды.
І вось, як бачыш,
уцёк да яе назаўсёды:
Праз мае рэбры —
трава прарасла,
Праз мае вочы —
вада працякла,
Праз мае вушы —
зьмяя прапаўзла.

За мляўкі пах
той цёмнай мяты,
Што зелянела каля прызбы,
Я камяні ўсю вечнасьць
грыз бы
І тоўшчу гліны гроб зацята.

Экспэдыцыя

Апавяданьне

Рукапіс гэтага апавяданьня адшукаўся ў архіве Рэдакцыі *НН*, куды ён трапіў з архіву літаб'яднаньня «Тутэйшыя». Напэўна аўтар меркаваў надрукаваць гэты твор у другім выпуску альманаху «Тутэйшыя». Але другі выпуск так і ня склаўся, і апавяданьне, на якім аўтар не пакінуў свайго прозьвішча, з тэчкі ў тэчку прывандравала ў *НН*...

— Экспэдыцыя... Экспэдыцыя — гэта добра, — сказаў капітан Чарскі. — Гэта цікава й карысна. А я вось вымушаны займацца іншым...

— Ну, навошта вы так пэсымістычна... — сказаў я. — Таксама патрэбная справа. Каб не было тут вашага посту, я б ня змог пасхаць у гэтую экспэдыцыю.

— Чаму?

— Ну, як чаму! Небясьпечна. Тубыльцы, дзікуны.

— Няўжо вы думаеце, што я вас змагу ўратаваць ад тубыльцаў?

Капітан наліў у шклянку гарэлкі й выпіў нагбом.

— Зрэшты... калі спатрэбіцца якая дапамога, зьвяртайцеся да мяне. І вам спакойней будзе, і мне весялей, — Чарскі ўсьміхнуўся. — Жыцьцё тут аднастайнае. Нудота заела...

Капітан Чарскі быў начальнікам

посту. За тры гады жыцьця тут ён прывычаіўся піць. Але, разважаў я, — даволі прыемны чалавек. Разумны. І я скажаш, што вайсковец. Добра, што мне сустрэўся менавіта ён, а не які-небудзь іншы капітан, дубовы служака.

Пост уяўляў сабою цагляны двухпавярховы будынак. Мне адвялі невялікі, але ўтульны пакойчык на першым паверсе.

У пакой пагрукалі.

— Адчынена, заходзьце.

Зайшла Марыля, маладая прыгожая кабета. Яна прыбірала на посьце, гатавала есьці. Наагул, акрамя мяне, тут жылі пяць чалавек — капітан Чарскі, Марыля й тры вайскоўцы. Гэтыя вайскоўцы штодня заступалі на варту, нешта ахоўвалі. Я іх бачыў рэдка. Яны мне здаваліся аднолькавымі — усе высокія, усе ў форме.

Марыля — хударлявая высокая

бляндынка. Яна адразу мне спадабалася. Але я падазраваў, што ў яе нешта ёсьць з Чарскім. Некаторыя дробныя назіраньні давалі мне падставу так думаць.

Марыля прысела на край ложка.

— Сёньня абед будзе раней, а другой гадзіне. Капітан ідзе на праверку ў лес, — сказала яна. — У нас так заўсёды. Чацьвер — дзень праверкі, і абед а другой.

— Дзякуй, што папярэдзілі, Марыля, — адказаў я і ўсьміхнуўся. Усё ж яна мне вельмі падабалася.

Некалькі хвілін мы сядзелі моўчкі.

— Вам, напэўна, цесна ў гэтым пакой пасля гарадзкой кватэры? — запыталася Марыля.

— Ведаеце, — азваўся я, даводзілася жыць і не ў такіх умовах. Праца такая.

— Усё роўна, — Марыля прыплюшчыла вочы. — У горадзе ня тое, што тут...

Працяг на старонцы 4.

Дзённык прыватнага чалавека

У нейкай рэліктавай сытуацыі апынуўся пісьменьнік Ніл Гілевіч. Дачакаўшыся, пакуль страціць усялякі сэнс званьне народнага паэта Беларусі, пакуль зьнікне сам ідэялічны інстытут, які гэтае званьне надаваў і забяспечваў яму ганаровасьць, Н.Гілевіч атрымаў такі (на Віленшчыне казалі б *дстаў*, як *дстаюць* тут аклад або прэмію) народнага, але... дзеля таго толькі, каб разгарнуць кампанію супраць самога гэтага званьня. Сюжэт, бадай, для Антона Чэхава. І герой таксама. Парадоксы службізму, псыхалёгія чынавенства, субардынацыйныя страсці... Калі б усё гэта не спазнілася на цэлае стагодзьдзе, уклад у літаратуру мог бы атрымацца значны.

Сьмерць нацыяналіста — ці не апошняе істотнае слова ў беларускай прозе. Так называецца новая кніжка Анатоля Кудраўца, якога нехта некалі недзе мімаходзь назваў беларускім Марыякам. Марыяк адразу асацыюецца для мяне з адным сваім шасціпалым героем. Выходзіць, гэтакі ёсьць наш час — час Кудраўца, час Марыяка, час шасціпалых пэрсанажаў літаратуры, палітыкі, навукі...

Я ніколі ня быў аматарам папсы (раней гэта называлі словам *дыско*), але, чуючы па беларускім радыё ўсіх гэтых маскоўскіх жэняў, дзімаў і машаў, я міжволі прасякаюся разуменьнем да якога-небудзь Ванілы Айска. Так гідкія падробкі ўзвышаюць хай сабе й танны артыфіцыйны... Гнусава расейская папса — васьмь ува што эвалюцыянавалі на беларускім радыё бясонцыя нафталянавыя *л'эсы* ў выкананьні «аркестра электрамузы-

кальных інструмэнтаў». Беларускае радыё — васьмь дзе спеўныя рэвалюцыі Балты дагэтуль ператвараюцца ў гукавы фон *вандзі*, дзе музыка патыхае потам тоўстых цёткаў, якія яе круцяць!

З публікацыяй у мінулым нумары *НН* палемічнага дыптыху *Чаму Летува, а не Літва?* сумленьні нахонт гэтага не разьвяселіся, і спрэчнае пытаньне застаецца спрэчным. Аднаму *Летува* проста «рэжа сьлэх», другія за *Летува*, але супраць *летувісаў*, бо такі наватвор не адпавядае нормам *летувіскае* мовы, трэція бачаць у гэтым слове *выразны палітычны кантэкст*, пры чым адныя зь іх бачаць кантэкст пралетувіскі, другія — антылетувіскі... Словам, пытаньне застаецца. З пункту гледжаньня жывое мовы, яно вырашывацца незалежна ад нашых палемікаў, аргументаў і жаданьняў. Мова альбо прыме наватвор, альбо ня прыме. Трэба пачакаць некалькі гадоў і пераканацца, што *Летува* — па-ранейшаму «рэжа сьлэх» альбо — ужо ня «рэжа». Што да нормаў *летувіскае* мовы, дык у рускамоўным *летувіскім* друку колькі заўгодна можна сустрэць *Костасаў Калі-наўскасаў* ды іншых неадпаведнасьцяў, якія зноў наводзяць на думку, што напісаньне ў адной мове ня мусяць адпавядаць правілам мовы іншай. Што да палітычных кантэкстаў, дык мы ня творым ніякае ідэалёгіі, каб такія кантэксты мелі хоць нейкую вагу. Цікавы тут для *НН* кантэкст — культурны. *Літва, літовец-літвін, літоўскі* ўяўляюцца паняццямі наднацыянальнымі. Бо літвін паводзе

нацыянальнасьці можа быць і летувісам, і паліякам, і жыдоў, і татарынам, і беларусам... *Летува, летувіс, летувіскі* — тэрміны, пазначаныя намі зь беларускага эмігранцкага асяродзьдзя — абазначаюць моначасна дзяржаву (паводле дзяржаўнае мовы ды іншых нацыянальных прыярытэтаў). І калі Адам Міцкевіч піша *Litwa, ojczyzna moja* — у сьвядомасьці сучаснага чытача адбываецца абсурдалыная накладка. Тое ж адчуваеш і калі Чэслаў Мілаш называе сябе літвіном. Словам, *Летува* — гэта зусім ня тое, што *Літва*. Атаясаміць гэтыя тэрміны можна было б толькі пры адраджэньні ўласна Літвы, літвіна, літоўскага этнакультурнага, поліэнічнага рэгіёну, літвінства.

Я падумаў: Досыць палітыкі!... І ў гэты момант адчуў, што такая ж думка наведла С.Шушкевіча, В.Кебича і ўвесь ВС РБ, усіх бэнэфаўцаў ды іншых дэмакратаў. Хіба што З.Пазынька прамінула (хоць ён і паўгарае ў кожнай гутарцы нешта накінталі: *я не палітык...*). Адчуў я тое і зноў стаў думаць пра палітыку. Напрыклад, пра прэзыдэнцтва, супраць якога нешта ўсе так дружна выступілі. Сёньняшняя Беларусь яшчэ ня мае свае палітычнае дактрыны, якая б аднала ўсіх, хто за незалежнасьць (як гэта ёсьць, скажам, у *Летуве*). Аб'ектыўна йдзе працэс адрыў «рэспублікаў» ад Расіі, якая пахпакам шукае мацунку, каб гэты працэс спыніць. І васьмь у справе адрыўу этапамі сталіся дэкларацыі пра дзяржаўную мову й суверэнітэт, сыягні ды гербы, нарэшце — усе наабіралі прэзыдэнтаў. Для іхсьвелае палітычна Беларусі кожны такі этап — капітальны зацзел

на заўтра. Важна адарвацца. Пакідаць жа незавяршаную палітычную структуру пры нязгодным у сабе парлямэнце — небясьпечна. Тут сам этап прэзыдэнцтва нашмат больш істотны за тое, хто б тым прэзыдэнтам стаў.

Хто чытае *ЛіМ*, той заўважыў артыкулы Юрася Залоскі. Неўзабаве ў Залоскі выйдзе кніга... Гэтыя артыкулы й кніга — найбольш прыкметны пакуль знак пашырэння нацыянальнае зьрыстыкі за кола *нефармалаў*, пэўны масток ад Лыча да Бабкова і ад Бабкова да Лыча, ад таго, што выйшла з апазыцыі — да таго, што ацалела ад афіцыйна й наадварот. Але пры гэтай істотнай функцыі Залоска страчвае як аўтар, задаючы паміж іншым пэўную непрадуктыўнасьць іншым *людзям пашырэння*. Ён усё яшчэ кажа пра задачы адраджэньня, рэфлексуючы з доляй крытычнасьці над адраджэньскай дыдактыкай, ён нібы апасаецца адкінуць усю гэтую артэматыку і апраўданьне таго, што піша ўсё ж «заметкі пастороннага». Ён усё яшчэ прадумвае «наша» адраджэньскае мысьленьне, а ня творыць сваё асабістае адраджэньне. Бадай з-за гэтага кніга абяцае быць часовай, хоць і цікавай.

Цікава, куды падзяваліся ўсе тыя стукачы, што так густа атачалі *Майстроўню, Талаку, Тутэйшыя*? За часы свайго стукацтва яны вымушаны былі так паднатарэць у беларушчыне, ва ўсіх гэтых бэнэраах і эсьбэааах, што цяпер ім нічога не застаецца, як падключыцца да нацыянальнага адраджэньня, паколькі тут спецыялістаў бракуе, а самі яны нічога іншага рабіць не навучыліся.

СЯЛЯНСКІ РОЗУМ

Алесь Чобат

Век дваццаты скоро, як Хрыстус радзіўся — а й за гэту пору мужык не зьмяніўся!

Цётка

Беларусы — нацыя маладая. Элітарны слой народу — палітыкі, навукоўцы, дзеячы культуры, урадоўцы, прамыславікі — ёсьць у пераважнай большасьці інтэлігенцый першага альбо «палутарнага» пакаленьня. На беларускую палітыку гэты фактар уплывае ня менш важка, чым становішча ў эканоміцы, узаемаадносінны з «матухнай-Расеяй» ды геапалітыка ўвогуле або сто разоў перамытая нізкая нацыянальная сьвядомасьць.

I.
Канчаткова ў цяперашніх межах Беларусь аформілася пасля апошняй вайны. Зьмьені ў папуляцыі ды складзе насельніцтва краіны адбываліся на працягу шырэйшага пэрыяду, прыблізна — 1936-56 гг. За гэты час Беларусь панесла агульныя страты ад сталінскага тэрору, гітлераўскай акупацыі й грамадзянскай вайны на захадзе каля 4,5 млн. чалавек. З тутэйшых народаў найбольш пацярпелі жыды, папуляцыя якіх зьменшылася ў 12-15 разоў, і паліякі — каля 4-х разоў. Пераважна беларуская вёска найбольш пацярпела на ўсходзе, у месцах прыфрантавой савецкай партызанкі.

Сярод сацыяльных групаў найбольш цяжкія страты панесла й без таго нематэрыялічная інтэлігенцыя, увогуле найбольш адукаваная частка грамадства — пачынаючы ад тых, хто скончыў сямігодку. А сярод інтэлігенцыі, у сваю чаргу, была амаль да канца зьнішчана інтэлігенцыя нацыянальная: хто як «актывіст» ішоў у партызанку — гінуў ад немцаў, хто як настаўнік працаваў пры немцах — зьнікаў у НКВД. Гэта ўсё разам, а таксама масавая дэмабілізацыя афіцэраў савецкай арміі ад 1946 году пачынаючы, прывяло да поўнае перавагі расейцаў на Беларусі — менавіта расейцы дамінавалі ў кампартыі, савецкіх ворганах ды кіраўніцтве гаспадаркай.

Вясковая беларуская школа па інэрцыі прасягвала йснаваць, але ніякага ўплыву на абрасейваньне краю мець не магла. Па-першае, вёска апынулася ў беспартыйным прыгоні, а селянін мог выравацца адтуль выключна праз... вярбоўку кудысьці ў Ленінград, на Урал ці ў Сібір. Па-другое, ня толькі вышэйшыя ці спецыяльная, але ўвогуле ўся адукацыя ў гарадох была ўжо расейская.

Разбудова местаў у 1946-56 гадох і «эпоха прамысловасьці» наступнага дваццаціго-

дзядзя патрабавалі адукаваных кадраў. Перапачаткова такую неабходнасьць забясьпечваў «імпарт з Расіі», але ўжо пры Хрушчове заўважымы робыцця і мясцовыя навучальныя ўстановы. Рассейваньне мястэчак і вёсак таксама зьмяняе сытуацыю: калі адразу пасля вайны выяжджалі на будоўлю ў горад ці на «вярбоўку», дык пасля 1953 году — у значнай ступені — на навuku.

Акалічнасьці месца й часу дыктавалі свае ўмовы. У горад ужо ехалі ня так на навuku, як на дыпльм — на «лепшае», лягчэйшае жыцьцё. Даволі шмат беларусаў падаліся ў вайсковыя вучэльні — там было мала таго што бясплатна, але дзяржава апрадала й карміла. Другія абралі «хуткааплачальныя» прафэсіі — інжынерка, агранамія, будаўніцтва й г.д. Навукі юрыдычныя, лякарскія, замежныя мовы, культура й мастацтва ня мелі прыярытэту, да таго ж там доўга лапалі за «паходжаньне», а сваяком «рэпрэсаванага» ці «оказавшага на акупіраванай тэрыторыі» тут быў ледзь ня кожны.

Такім чынам, адукацыя прынесла народу не сваю нацыянальную інтэлігенцыю, але інтэлігенцыю савецкую й пераважна «гаспадарча-прыкладную».

II.
Трэба адзначыць, што ўвогуле патрыятычнае выхаваньне было спыненае разам з канцом нямецкае акупацыі ў 1944-м годзе, калі перастаў існаваць Саюз Беларускай Моладзі, куды гэтаксама, як у камсамол, запісвалі ўсіх пагалоўна. Апошнія падпольныя групы СБМ пасля вайны былі хутка выяўленыя службай бясьпекі СССР і адпраўленыя ў лягеры.

Нацыянальныя ўстановы часоў вайны не пакінулі па сабе найлепшай памяці. Старэйшыя людзі лічылі за лепшае маўчаць, ды наўрад ці ў іхняй сьвядомасьці беларуская паліцыя ці Краёвая Абарона чымсьці розніліся ад польскай АК альбо савецкай партызанкі: кожны прыйдзе, пісталет пад нос, кожнаму дай і вышціць, і закусіць... А падрослая моладзь была выхаваная пры іншым рэжыме, і каб адбіць усялякую ахвоту да нацыянальнае гісторыі й культуры, дастаткова было папулярына й каротка растлумачыць, што «нацыяналіст» і «фашыст» абое рабос. Да таго ж, пасля 1956 году ў нейкім сьнесе жыцьцё палепшала, людзі будаваліся, пачалі нешта зарабляць, думаць пра мінулае не хацелася ўвогуле.

Ліквідацыя нацыянальнай школы, нават сярэдняй і пачатковай, адбывалася ўжо на добра падрыхтаванай глебе. Людзі прымаўлі гэта ў лепшым выпадку абьякава, а здаралася й так, што бацькі самі выходзілі з падобнай ініцыятывай. Таму тэрмін «гвалтоўная русыфікацыя» патрабуе ўдакладненьня. Безумоўна, КПСС дзейнічала

на сваёй праграме ды ў сваіх мэтах «сליяння языков и образования качественно нового образования, имя которому советский народ» — што пра гэта думае сам народ, нікога не цікавіла. Безумоўна й тое, што ўсялякае процідзеяньне, нават незадаволеньне, было б надаўленае жорстка й рашуча. Але праўда й тое, што такога процідзеяньня фактычна не было, асобныя лісты ў ЦК ці размовы шэптам на кутох нагоды не рабілі.

У канцы гэтага пэрыяду, прыблізна ад сярэдзіны 70-х, ня толькі ў райкамах КПСС, але й сярод «простага народу» замацавалася, што па-беларуску дазволена гаварыць вясковым бабам, пісьменьнікам, дыктарам радыё й песьнярам самадзейнасьці на сцэне.

III.
Пасьлясталінская эпоха на Беларусі зьвязаная з імямі «гаспадароў рэспублікі» Кірылы Мазурава й Пятра Машэрава. У народзе, дарчы, калі кіраваў Машэраў, казалі, што ён падманвае Брэжнева горні, чым Мазураў падманваў Хрушчова, але калі Машэраў загінуў, дык народная думка гэтак жа ўсхваляла Машэрава перад ягонымі паслядоўнікамі...

Гэтая эпоха цікавая тым, што менавіта тады пачаўся сучасны беларускі нацыяналізм: упершыню пасля 1937 году наступова «тутэйшыя» адсунулі «маскалёў» зь першых пасадаў, з ЦК, з ураду, з аблвыканкамаў і абкамаў. Першы беларускі партыйны клан быў «партызанскі», потым яго зьмяніў «трактаравазодскі». Вядома, чытач можа толькі пасьміхнуцца, бо ў гэтых беларусаў было столькі ж беларускага, колькі кітайскіх традыцыяў ёсьць у польскім фальклёры, але нам важна ўсьвядоміць іншае: нягледзячы на самую брутальную русыфікацыю, менавіта пры панаваньні Мазурава-Машэрава беларусы замацаваліся ля рэальнае ўлады — у ЦК. Адгэтуль пранавала тая партыйная звычайка працягваньня наверх «сваіх», і наступова ўвесь партыйна-дзяржаўны апарат (у тым жа МУС, КДБ і арміі) насычаўся «тутэйшымі».

Няправільна ставіць гэта ў заслугу толькі першым сакратаром ЦК, проста надыйшоў такі час, што Масква была змушаная прыстасоўвацца да новай сытуацыі, шукаць сабе памагатых сярод абарыгенаў. Але тут трэба адзначыць чыста беларускі парадокс: адначасова зьнішчаліся школы й сама мова, але ў абмежаваных дозах, як дэкарацыя, захоўваліся фальклёрныя й акадэмічныя беларускія музычныя калектывы, не забараняліся сьвяты з нацыянальнай афарбоўкай, утрымваліся літаратары, якія пісалі па-беларуску. Сам Пётар Міронавіч любіў часам насядзець на Нарачы, вышціць чарку зь якім-небудзь Петрусём Броўкам ды набалакаць пра «маці родную, маці-краіну»...

За 25 гадоў мазураўска-машэраўскага кіраваньня партыйны клан на Беларусі вызначыўся геаграфічна, а выкінуць яго можна было толькі мэтадамі 1937 году, якія ў КПСС ужо не ўжываліся.

IV.
У гэтыя ж часы цікава рабілася і ў самім народзе. Памятаю, калі ў 70-я ў інстытуткім інтэрнаце зьвярнуўся да калегі: «Ты мяне шукаў, Віця?» — і на які ж сьмех паднялі мяне прысутныя дзьвячаты, беларускі як на падбор! Так было паўсюль. Але гэтак жа цікава, што калі раней зь беларускай савецкай літаратуры ў гару йшла выключна бэлэтрыстыка, — мястэчкі чыталі, скажам, Навуменку, Шамякіна, — дык інтэлігенцыя позьнемашэраўскага часу чытала ўжо Караткевіча, Быкава... Пры гэтым таксама цікава, што простаму народу было ўсё роўна, якая мова, а васьмь у 70-я пагалоўна расейскамоўныя менчкі й паўменчкі так інтэлігентна казалі адзін адному: «А ты "Колосья..."» в оригинале

СТРАТНАЯ ПРАКТЫКА

Васіль Харэўскі
кандыдат эканамічных навук

Практыка капітальнага будаўніцтва павялічвае шкоду ад аварыі на Чарнобыльскай АЭС.

Аналіз сацыяльна-дэмаграфічных працэсаў дазваляе прагназаваць рэзкае зніжэнне колькасці насельніцтва ў забруджаных раёнах у выніку адтоку, дэфармацыі поладжароставае структуры, росту смяротнасці ды зніжэння нараджальнасці.

Аднак складваецца парадоксальная сітуацыя — дагэтуль у забруджаных раёнах будуюць больш, чым у чыстых. І будаўніцтва тут лепей забяспечваецца матэрыяламі й фінансавымі рэсурсамі, сюды накіроўваюцца кадры будаўнікоў, калі-нікалі ў добраахвотна-прымусовым парадку. У выніку аб'ём будаўніча-мантажных работ за апошнія пяць гадоў найбольш вырас у забруджаных раёнах. Тады як у чыстых раёнах Гарадзенскай ды Віцебскай абласцей гэты аб'ём альбо застаўся ранейшы, альбо нават зменшыўся. Вось лічбы: жыллёвы фонд гарадоў у забруджаных раёнах за 1986-90 гг.

павялічыўся на 23,15%, а ў чыстых — на 21,64%. Прырашчэнне жыллёвага фонду за пяць гадоў у гарадох, дзе забруджанне тэрыторыі складае 15 ку/км² і больш,

склала 25,1%. Калі за 17 гадоў (да 1980 г.) у Нароўлі карысная плошча жыллёвага фонду ўзрастала ў сярэднім па 4,5 тыс. м² у год, дык пасля аварыі прырост складаў

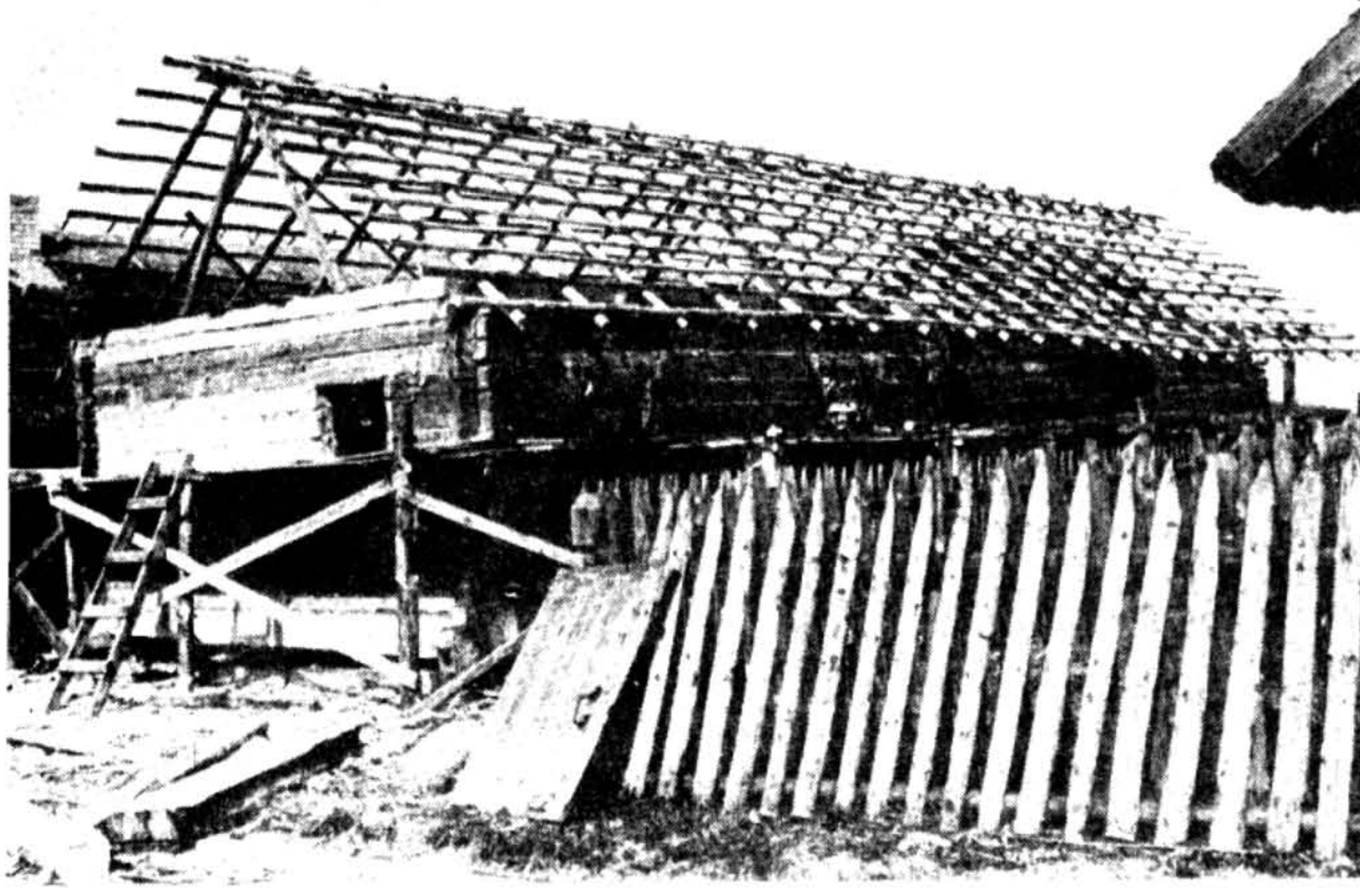
больш за дзесяць тысяч у год. Тое самае ў Лельчыцах, Брагіне, Ельску, Чэрыкаве.

Праўда, некаторыя фізікі сьцьвярджаюць, што тут такі ж натуральны фон, як у гарах Эўропы. Г.зн., паветра — горнае...

Згубіўшы надзею, карэнныя жыхары у тым ліку кваліфікаваныя кадры, пакідаюць бацькаўшчыну, а замест іх сюды прыхаджаюць уцекачы з Прыднястроўя ды іншых «гарачых кропак», якім дазваляюць сяліцца, карыстацца ільготамі й правамі, але, у вадрозьненне ад карэнных, — бяз права на адсяленне...

Хутка растуць гарады ў забруджаных раёнах, дзякуючы аварыі.

Прырост жыллёвага фонду тут за 1986-90 гг. склаў амаль 4 млн. м² агульнае плошчы. Калі б толькі палова гэтага жылля была збудаваная ў чыстых раёнах, дык каля ста тысяч чалавек змаглі б жыць у нармальных умовах.

читал? В переводе? О-о! Много потерял, надо было в оригинале...

Працаваў нейкі інстынкт. Замацаваўшыся ў жыцці, перасхаўшы зь вёскі ў горад, душа нечага няясна шукала. Працаваў закон прыроды, закон адметнасці, адасобленасці ад іншых, закоў абароны ўласнага «я» ад іншых «я». А першыя прыкметы гніцця рэжыму пасля 1968-га й асабліва пасля 1974-га прыйшліся якраз на пакаленне, якое ня ведала ні сталіншчыны, ні калгаснае вёскі. На рубяжы 60-70-х стаўся фармальнасцю камсамол, на рубяжы 70-80-х пачалася фронда, свавольства, адкрыты сьмех над «советской действительностью», самвыдаў...

Тая фронда не была нацыянальная па духу й не магла быць, бо занадта шмат часу мінула ад фронды апошняй, занадта капітальна выпалалі грады «спэцыялісты-чэкісты», занадта доўга вясковыя дзеці выбіваліся ў сталічнае й абласное начальства... Але тая паусюдная фронда была выразна антычынёўніцкая, а часам выразна антыкамуністычная, усё рабілася нібыта сьмехам, жартам, прыдурам, але гэта была папросту форма самазахавання «на всякий случай». Камунізм памёр раней, чым памёр Леанід Ільіч Брэжнеў — нават на Беларусі. Таксама добра памятаю рэзмовы ў інжынерскіх «курылках» пасля 1982 году: японцы тое, японцы гэта, а мы б маглі, а мы таксама, а з нашымі парадкамі й г.д.

У. Такім чынам, напярэдадні «історычнага апрельскага пленума» ў 1985 годзе нікому ў галаву не магло прыйсці, чым скончацца сем гадоў «перestroйки». Ужо пасля «всего» гарбачоўскі прэм'ер Рымжук шчыра сказаў, што «мы недооценили национальный момент».

Але калі ў Балты ці на Заходняй Украіне ўсе гэтыя гадзі йснавала выразнае нацыянальнае надпольше, дык пра Беларусь такога ня скажаш нават пры самых вялікіх прыхарапшаньнях. Не лічыць жа нацыянальнай апэцыяй некалькі ацалелых у лягерох людзей, ад якіх нават інтэлігенцыя ў большасці сваёй адварочвалася.

Аднак пры ўсёй «забітосці» Беларусь наказава, што сапраўды «Жыве!» — як гэта здарылася? Што тут спрацавала? Адказаць на гэта няпроста... Такое ўражэнне, што нават адраджэнскія колы забытаў вёскапаомны У.І.Ленін са сваім тлумачэннем, што такое нацыя — «мова, тэрыторыя, гаспадарчая супольнасць» і г.д. Ня тое, каб ён зусім ня меў рацыі, але надзеі адных і роспач другіх, што беларусы больш ня ўзыміюцца, бо згубілі мову, былі, мякка кажучы, перабольшаныя. Аказалася, што нацыя мае яшчэ нейкую няўлоўную адметнасць, нейкі генэтычны код памяці.

VI. Спрощана гэты беларускі ген можна акрэсліць як «мужыцкі рацыяналізм». Цяперашняя формула простага чалавека «ну што ж, будем жить в Беларуси, раз уж так получилось» ня ёсць толькі выразам савецкага ідыямізму. Гэта хутчэй ідыямізм па форме — па сутнасці гэта рацыяналізм. Гэта значыць, што мужык ніколі й ні за якую Айчыну ня пойдзе паміраць з уласнай згоды, без дазволу й загаду. Але й ваяваць супраць такога пайдуць ён таксама ня пойдзе! Пытанне, якое стаўляюць часам на Украіне былыя «товарищи замполиты» баявыя афіцэры, «будете ли воевать с Россией?» абсалютна бязглуздае ва ўмовах мужыцкай і постмужыцкай Беларусі. Беларус нікуды ня пойдзе ваяваць сам, але пойдзе ваяваць кругом, куды нашлюць. Беларус будзе бурчаць на нязвыклых грошм, панарты, межы, парадкі й г.д., але ніколі ня пойдзе супраць іх, напрыклад, на палітычны страйк. Гэта што тычыцца так званай «простай» часткі нацыі. Але й эліта нацыі шмат у чым падобная да «простага народу!»

Ёсць закон пакаленняў. Калі чалавек як носібіт пэўнай псыхалогіі й культуры змяняе спосаб побыту, развіццё яго й яго нашчадкаў адбываецца паводле наступнай схемы. У першым пакаленьні ўвесь патэнцыял ідзе на адаптацыю да новага асяроддзя, прыстасаванне да яго, улажаньне да чужой скуру. У другім пакаленьні выступае незадаволенасць сабой, адчуванне неспраўднёсці, другаснасці, штучнасці свайго «я», нарэшце, на трэцім-чацвёртым пакаленьні праўляюцца рысы пачынальніка, дзеда-прадзёда, але ў іншай форме, у другой эпосе.

Неяк пасля ГКЧП давядося ўлезці ў гарацкую спрэчку за Беларусь, Пазыняка й «отделение от России». На сьмех мяне паднялі пасля заявы, што Пазыняк далей увогуле ні пры чым, і што ўсё зробіць без яго, — чаму? — таму што ў гэтым няма розніцы паміж ім і Шумкевічам... Перасталі сямьяцца й пачалі зважаць пасля «беларускае змовы» й «ціхага перавароту»: канец СССР аформіўся юрыдычна.

Парадокс, але ў нейкім сэнсе «пунча» была падрыхтаваная менскім вярсьнем 1991-га, калі Шумкевіч перамог Кебіча ў стаў старшынём парламанту. Ня думаю, што пры першай скрынцы Кебіча дайшло б да «пунчы» — сялянскі сын такіх рызыкаўных рашэнняў не прымае, рацыяналізм мужыка адкідае лішнюю рызыку, ад якой няма імгненнае выгады. Падабенства ж Шумкевіча з Пазыняком (пры тым, што гэта вельмі розныя людзі) мне бачылася ў тым, што абодва інтэлігенты ў другім-трэцім пакаленьні, што звычайна да рацыяналізму селяніна імі генэтычна страчана, што рацыяналізм, лёгкіку яны бачаць у іншым.

VII. Але ці такі дрэнны, ці заўсёды дрэнны сялянскі розум?

Гэта залежыць ад сытуацыі. Парываючыся сьледам за шляхтай на ўсе паўстанні ды сьледам за змагарамі на ўсе рэвалюцыі, гэты народ проста ня выжыў бы фізічна й знікнуў. Няшчасцём гэтага народу, аднак, амаль заўжды было тое, што яго магнатэрыя, шляхта, местачковая інтэлігенцыя таксама з тактычных меркаваньняў, кіруючыся той самай рацыянальнай лёгкай, у першым жа пакаленьні прыстаоўвалася да іншай культуры, развівалася далей асобна ад сваіх каранёў.

Гэтая «традыцыя» перарывалася двойчы: у пэрыяд 1863-1918 і ў пэрыяд 1945-91 — кожны раз на працягу паўстагоддзя «спакою» пасля апошняй вайны! Гэта два дзейсныя пакаленьні!

Вынікам першага пэрыяду была БСГ, «нашаніўская пара», праклімаванне незалежнасці БНР; вынікам другога быў крызіс камунізму як ідэалогіі, «перestroйка», першыя нацыянальныя клубы, БНФ, газэты, мітынгі, уплыў на парламант, абвешчэнне Рэспублікі Беларусі... У тым і ў другім выпадку вырашальным фактарам была наяўнасць нацыянальнай інтэлігенцыі другога пакалення — людзей з выразным нацыянальным самаакрэсьленьнем, але зь іншым, не такім, як мужыцкі, рацыяналізмам.

У другім выпадку сытуацыя карэна адрознівалася таксама тым, што ланцужок БНР-ССРБ-БССР-?-РБ на перадапошнім этапе меў зусім іншую сытуацыю, чым у 1918-м годзе. Беларуская «вандэя» была выключна за свае прывілеі, за самазахаванне — цалкам здэнацыяналізаваная, яна адначасова стала толькі «амаль расейскай», бо нікога іншага выпрацаваць не магла. Гэтая «вандэя» ўвесь час разрывалася паміж «экстрэмістамі» тут і «перабудоўшчыкамі» ў Маскве — сялянскі рацыяналізм падказваў ёй «не высювацца», чакаць развязкі. Вось чаму пасля ГКЧП наміжкіатура галасавала за сувэрэнітэт — мужык і постмужык заўжды галасуе за пераможаўцаў. Вось чаму сёння на Беларусі пры ўсім бурчаньні на тое, што развалілі СССР, навіваюць «эту вот мову» й г.д., няма паважнай апэцыі незалежнасці краіны. Больш таго, аказалася, што на пэўных напрамках, напрыклад, у замежнай палітыцы абодва бакі могуць знаходзіць агульную мову.

Ненармальнасць жа становішча на Беларусі фактычна ў адным: постмужык-наміжкіатурчык са сваім рацыяналізмам займае не свабоднае месца — ён сядзіць на крэсьле кіраўніка, значыць, творцы, фанатэра, але не стаіць за варштатам выканаўцы, рамесніка. А камэдзя гэтага

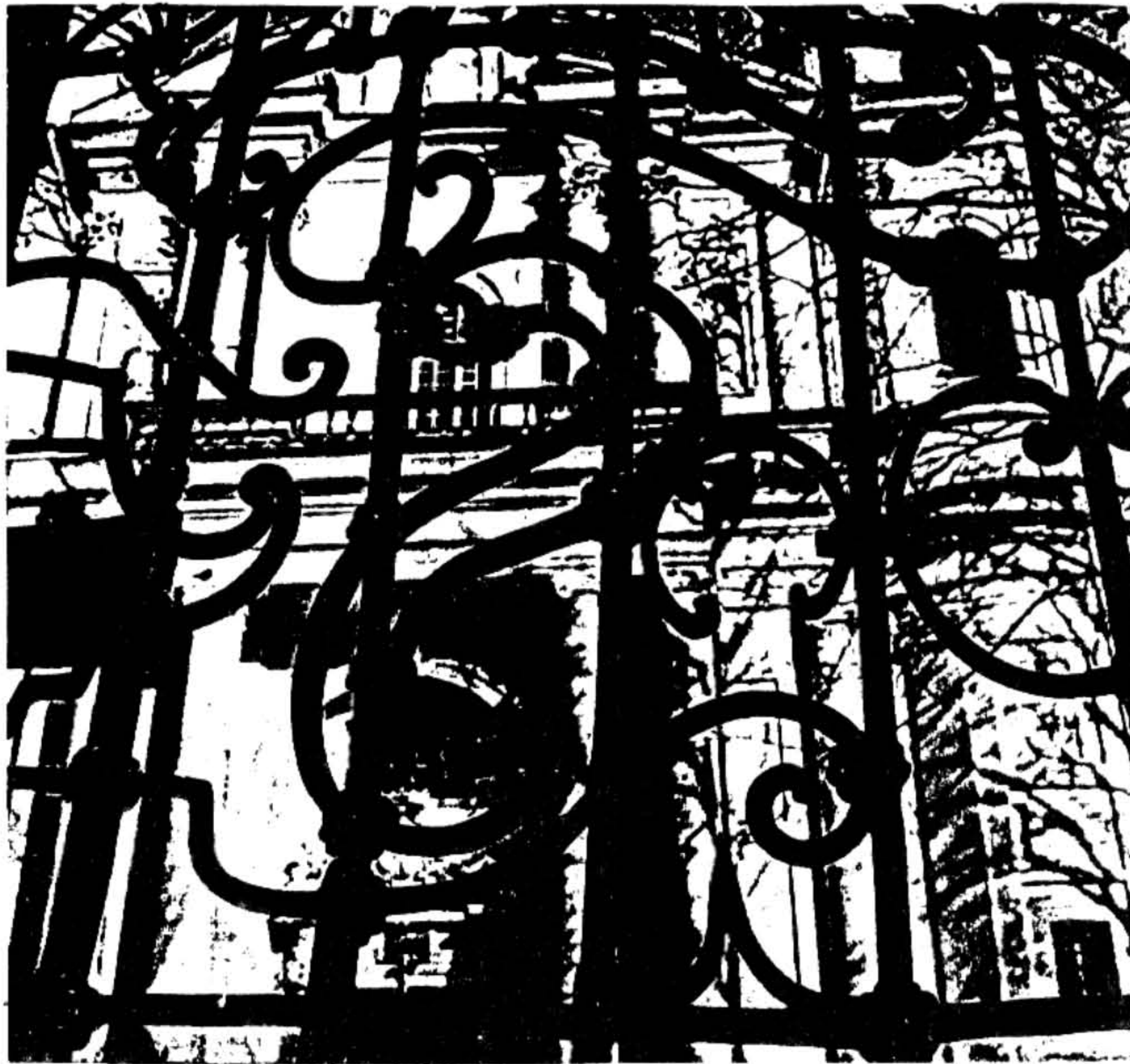

становішча ў тым, што па-мужыцку рацыянальная наміжкіатура за неадпаведнасьці ёй крэслы будзе трымацца да апошняга.

VIII. Другім клопатам постмужыцкай і постсавецкай Беларусі ёсць тое, што значная частка яе інтэлігенцыі, аднак, сапраўды адчувае сябе ці то «русскімі», ці то нават «неважно кем». Ці падымецца прэстыж беларускай мовы ад таго, што на мову прыйдзе вышэйшая школа? Толькі адзін прыклад. Чэскае адраджэнне канца XIX ст. было нашмат больш магутнае, у Імпэрыі Габсбургаў чэхі мелі свае газэты, партыі, эканамічную эліту, мінімум свабоды; у чэскіх мітынгах за 10 гадоў ўдзельнічала некалькі мільёнаў чалавек. У выніку гэтага руху й спрыяльных зьнешніх умоваў у 1918-м і паўстала незалежная Чэхаславацкія... А Пражскі Унівэрсытэт ажно да 1938 г. працаваў на 80% па-нямецку! Прафэсара так «прызвычалася», ёй хоць кол на галаве чашы...

Сялянскі розум гнуткі. Прафэсарскі — далікатны.

IX. А далей... Далей будзе вельмі цікава. Беларусь — унікальны край, і тут яшчэ ані разу не перамагала лёгіка цывілізаванага сьвету.

Нататкі з альбому

Антон Сіюль

Беларускі крайвід, у вадрозьненне, скажам, ад афрыканскага, заўсёды застаецца неразгорнуты. Гэта від у прачынення дзверы. Калі йдзе па лесе, бачыш толькі тыя дрэвы, што каля цябе, але ня бачыш лесу. Ягоны вобраз ствараецца ад дрэва да дрэва і — ланік блакіту ўгары. Гэта адчуванне лесу, а не яго бачанне, не сузіранне. Цяжка ўявіць сабе групавую экскурсію ў беларускі лес. Каб пачуць птушак і ўбачыць зьвера — трэба ісьці адному. Нашы зьвяры ня ходзяць табунамі. Лось, мядзьведзь, рысь — вялікія індывідуалісты. І набачыш іх у прачынення дзверы. Адзін.

Але варта толькі спусьціцца па сьцяжыне да ракі — і статыка лясной цішы расступаецца. Тут ты можаш паказаць мне тое, што ўбачу і я. Несупынны бег, неўтаймоўны вір... Недзе паміж Заслаўем і Маладэчнам разьбягаюцца струмяні Сьвіслачы, Ушы й Барозны, якія бягуць да Дняпра, Вяльлі й Нёмна. Ад Лысай гары. Тут можна дакрануцца да Балтыкі й Чарнамор'я. Стоячы ў Менску каля сьвіслацкага параноту, міжволі падумаеш: той недапалак адсюль прыб'е ў Дарданэлах...

Пачуцьце голаду ў Пецярбурзе сапраўды асаблівае. Ці ад асаблівасьцяў клімату, ці ад неадступнага адчуваньня нястачы ва

ўсім. Сытасьць, зрэшты, заўсёды асацыявалася ў Расеі з грахам. Паводле аднаго тутэйшага старасьвецкага соньніка, ялавічына (у сьне, вядома, але дзе мяжа снам!) — да кепскіх навінаў. А навіны апошнім часам тут сапраўды кепскія. Сёлета сьмяротнасьць у Расеі перавысіла нараджальнасьць (натуральна, гэта ня тычыцца расейскіх азіятаў). У Пецярбурзе сёньня больш за 2 млн. пэнсіянэраў (кожны трэці жыхар места), 35 тысяч удоў, а яшчэ — хворыя, дэкліраваныя й «беспрызорики». Апошніх сёньня ў Пецярбурзе ўжо дзясяткі тысяч... Зрэшты, ёсьць і іншыя дэмаграфічныя нюансы. Тысячы мусульманаў з усіх неабдымных прастораў СНГ-Эўразіі знаходзяць сабе заняткі в горадзе на Ньве ва ўмовах новае эканомікі. Што праўда, яны тут не чужыя, пра што сьведчыць форум «Возрождение ислама в Петербурге». Была на форуме й Г.Старавойтава, дарадца Прэзыдэнта РФ, як высветлілася, буйнейшая спецыялістка ў гісторыі ісламскіх лучнасьцяў у СПб. Але ёй не далі гаварыць. Яе абвінавацілі ў праармянскай арментацыі. Праўда, гэта не папсавала пецярбуржцам сьвяточнага настрою на Наўруз — сьвята вясны й абнаўленьня... Сапраўднага голаду яшчэ не відаць. Штодня караблі з усіго сьвету прывозяць у «паўночную Пальміру» харчы. І штодня, горад выкідае 500 тыс. тон харчовых адходаў... Адклаўшы тутэйшыя газеты, я далей гартую старасьвецкі расейскі соньнік. За вакном — сонца хаваецца ў хрэстаматыйных абрысах

Бюст разьбілі, а скульптар у Ізраіль не паехаў

Лявон Луцкевіч

Здарылася гэта напярэдадні 100-гадовага юбілею Янкі Купалы ў мястэчку Радашкавічы, што непадалёку ад вёскі Вязынкі, дзе нарадзіўся славуты пясняр. Прыехаўшы ў Радашкавічы 3 ліпеня, каб назаўтра патрапіць на сьвяткаваньне юбілею, я быў моцна здзіўлены тым, што пастамэнт, на якім стаяў помнік Купалу, — пусты. Купала зьнік! Няўжо, — падумаў я тады, — здарылася тое, што некалі здарылася са статуяй Камандора? Але ж цётка Ўладзя — ня донна Анна, дый памерла яна ў 1960 г. І адкуль бы ўзяўся тут дон Хуан, каб запрасіць паэта на сваю сустрэчу зь ягонай жонкай?...

Паміж местачковымі людзьмі ўжо пайшла пагалоска, што помнік зьнялі

таму, што ён быў няправільны. Яго зьнішчылі ў рэчышчы барацьбы з сынізмам і сусьветным імперыялізмам. Аказваецца, аўтар скульптуры выехаў у Ізраіль.

Прызнацца, я тады нават ня ведаў, хто быў аўтарам помніка. Дый самое тлумачэнне мяне не пераканала. Падумаў, плятуць абы што... Але само зьнішчэнне помніка, які згадваецца і ў БелСЭ, перад юбілеем — падалося мне прынамсі несвоечасовым...

Калі я прыехаў у Радашкавічы наступнага разу, дык ад тутэйшае жыхаркі сп. Веры Ніжанкоўскай даведаўся, што яна напісала пра ўсё гэта старшын раённага Таварыства аховы помнікаў Вячаславу Ляшковічу. Маўляў, помнік

быў вельмі прыгожы, і ставіла яго на свой кошт жонка паэта, якая апаціла перанос аўтастанцыі, каб паставіць помнік на выгодным месцы. Калі нават лічыць, што зьнішчэннем помніка пакаралі нейкага скульптара, які выехаў у Ізраіль, дык пры чым тут жыхары Радашкавічаў, якія цешыліся з помніка і ведаць ня ведалі, хто ягоны аўтар. Нават на паштоўцы аўтар ня ўказаны. І вось помніку накінулі на галаву пятлю, галава адарвалася, скінулі й рэшту бюста... Амаль усе жыхары Радашкавічаў абураныя гэтым варварствам.

Адказ на гэты ліст я здолеў прачытаць толькі праз год, калі зноў прыехаў у Радашкавічы. Але ў міжчасе я даведаўся, што ініцыятарам зьнішчэння

быў начальнік упраўленьня культуры Менскага аблвыканкаму Ўладзімер Яўсіевіч і што выканалі помнік яшчэ ў пяцідзiesiąтыя гады скульптары Л. і М. Робэрманы... Але вось што В. Ніжанкоўскай адказаў В. Ляшковіч:

«Разрушэньне скульптурнага партрэта Янкі Купалы, у якім быў глыбока ўвасоблены вобраз народнага песьняра, узварушыла й мяне... Скульптуру належала асьцярожна зьняць і перадаць музэю ці школе... Але чаму ўзьнікла пытаньне аб тым помніку Янку Купалу ў Радашкавічах? Як скульптура, так і пастамэнт сапраўды патрабавалі рэстаўрацыі. Экспэртная камісія... прыйшла да вываду, што па прычыне разьрушэньня арматуры й нетрывалага гіпса-цэмантавага матэрыялу, зь якога быў выкананы партрэт, ён не падлягае рэстаўрацыі і павінен быць заменены. Прапанову адобрыў і рэспубліканскі юбілейны камітэт па падрыхтоўцы і правядзеньню 100-

Экспэдыцыя

Працяг са старонкі 1.

— А чаго вы адсюль ня зьездзеце?

— Не магу парушыць дамову. Падпісала на два гады. Яшчэ год трэба сядзець.

— Навошта ж ісьці на такое добраахвотнае зьнявольненьне?

Марыля ўсьміхнулася краёчкамі вуснаў.

— За гэтую службу шмат пляцяць...

Нам ніколі не выдаюць зброю. Нават калі вядома, што экспэдыцыя небясьпечная. І дарэмна. Цяпер я вымушаны пастаянна азірацца, ідучы па лесе. І адчуваць непрыемны жывёльны страх. Пра мясцовых тубыльцаў у нашым цывілізаваным сьвеце ходзіць шмат плётка. А на посьце я бачыў іх фатаздымкі. Непрыемнае відовішча. Пакуль, дзякуй богу, я іх не сустракаў. Вядома, калі б у мяне бы-

ла зброя, я б адчуваў сябе значна лепей.

Па вечарох мы з Марыляй кожны дзень шпацыруем па ўзлеску. Размаўляем пра рознае. Выявілася, што Марыля разумная, адукаваная кабетка. Цікава, што яе сюды занесла?.. Я баяўся, што Чарскі пасыла гэтых штовечаровых шпацыраў будзе горш да мяне ставіцца, але гэтага не адбылося. Капітан — прыемны чалавек.

Апошні раз, калі я заходзіў у лес, мне здалася, што нехта за мною сочыць. Я адчуваў на сабе нечы позірк. Чуў ззату ціхіх крокі, але калі азіраўся, нікога не было. Гэта мяне ўразіла, і я хутчэй вярнуўся на пост.

Увечары я падыйшоў да Чарскага.

— Капітан, сёньня я быў у лесе, і мне здалася, што нехта за мною сочыць. Калі вам ня цяжка,

загадайце заўтра аднаму з жаўне-раў пайсьці за мной. Хто ведае, што задумалі тубыльцы!..

— Не хвалойцеся, — усміхнуўся капітан. — Я сам пайду з вамі.

— І на ўсякі выпадак возьмеце зброю.

Назаўтра на палудні я, як заўсёды, сабраўся ў лес. Капітан таксама быў падрыхтаваны.

Мы ўжо выйшлі на ўзлесак, калі нас дагнала Марыля.

— Я пайду з вамі. Можна?

Ніхто з нас ёй не адказаў. Яна ўспрыняла маўчаньне як згоду і пайшла разам з намі.

Пакуль я працаваў, капітан гаварыў пра нешта з Марыляй. Так мінула гадзіны тры. Я зрабіў усё, што мне трэба было зрабіць на сёньня.

— Можна вяртацца, — сказаў я Марылі й Чарскаму.

Калі мы пайшлі ў бок поста, зноў пачуліся тыя гукі, якія я чуў мінулага разу, калі хадзіў у лес. Чарскі напружыўся.

— Вось што, — вымавіў ён, — давайце ісьці хутчэй. Мне гэтыя гукі за сьпінаю не падабаюцца.

Мы паскорылі хаду. Усе насцьцяро-жана маўчалі. Прыслухоўваліся. Раптам Марыля спатыкнулася і ўскрыкнула.

— Што здарылася? — ціха запытаўся капітан.

— Падварнула нагу, — адказала Марыля.

— Ісьці можаш?

— Паспрабую.

ТЭТ-А-ТЭАТАР

Жана Лашкевіч

Васілеўскай выспы... «Вячэра — да змрочных перажываньняў»... Цікава, вячэру больш верагодна прысьніць, калі павячэраў ці наадварот?... Хутчэй спаць, спаць...

Навіну пра мазаіку на Менскай катэдры змалюе ўсе газеты надрукавалі пад назовам «Прыгэжэ Сьвята-Духаўка...» Мая першая асацыяцыя — з духоўкай на кухні. Непераборлівасьць у словах. Але й непераборлівасьць у справах. Бізантыйская мазаіка зіхотка запалала на фасадзе барочнага касцёлу. Бляск смальты пярэстай і недарэчнай плямаю завяснуў у паветры, заглушыўшы ўсе іншыя архітэктурныя акцэнтны. Нібы на балерыну, якая танцуе «лебедзя», павесілі ордэн «Победы». Каб уявіць, што сталася, варта параўнаць менскую бажніцу зь івянецкай. Дастатковасьць — вось мера густу. Мікелянджэлі лічыў, што адсякае ад мармуру лішніе...

Я ведаў, што ініцыятыва руйнаваньня менскае ратушы належала расейскаму цару Мікалаю I. Каб не нагадвала «о былых вольностях». Тут ёсьць лёгкія. Адкрыцьцём для мяне (у кнізе А. Ю. Хадыкаў «Непаўторныя рысы») сталася тое, што на ягоны загад была знішчана партрэтная галерэя Сапегу. Ня маючы як адпомсьціць Л.Сапегу за ўдзел у паўстаньні 1830-31 гадоў, цар пакараў мастацтва.

2.

Сарамлівае тэатральнае раздваеньне: беларуская мова — толькі для падмосткаў... 18 стагодзьдзе дае ўзор гульні на пяці й васьмі мовах (таксама й адначасова): фармулёўка «сьвет — гэта тэатар, а тэатар — люстра сьвету» ў тагачаснай сытуацыі набывае клясычны кшталт.

Але сьвет зьмяняецца. Найвышэйшая тэатральная ўхвала пачынае гучаць так: «ну, як у жыцьці!». Кажуць, высакародна-млявую тэатральную карцінку, адседзеўшы нагавіцы ў МХАТе, блаславіў сам Сталін. Словам, і люстра скрывела, і жыцьцё зафальшывіла: беларускі тэатар мусіў пераўвасабляцца ў тэатар беларускай мовы.

Мова на сцэне ў большыні тубыльцаў трывала атаясамілася зь беларускаю мовай, а фальш акторскіх інтанацый — з моўнаю ўласцівасьцю адметнае тэатральнасьці, мовы крывага тролевага люстра... Глядацкія ды акторскія вочы запарушылі ягоныя знакамёты аскенкі: іх даставалі, зь іх выклікалі люстры, якія мусілі адбіваць «як у жыцьці». А жыцьцё хіба ёсьць меркаю мастацтва?

Неўзабаве рабочая мова тэатральнае зліты ўжо здабылася зь важкатамовага ра-

довішча К.К.Крапівы. «У чым справа?» — галёкалі сцэнічныя пэізанкі. «Які клопат прывёў вас сюды» — цікавіліся іхнія кіраўнікі. Але ж К.К.Крапіва пісаў яшчэ й п'есы...

Які клопат прывёў ад іх да ўтварэньня тэатру-лябараторыі нацыянальнай драматургіі ў Менску? Моўны. А што, яшчэ адзін тэатар, на чьёй сцэне мусіць размаўляць па-беларуску. А творы драматургаў-пачаткоўцаў будуць агульнымі намаганьнямі даводзіцца да беларускага сцэнічнага ўвасабленьня.

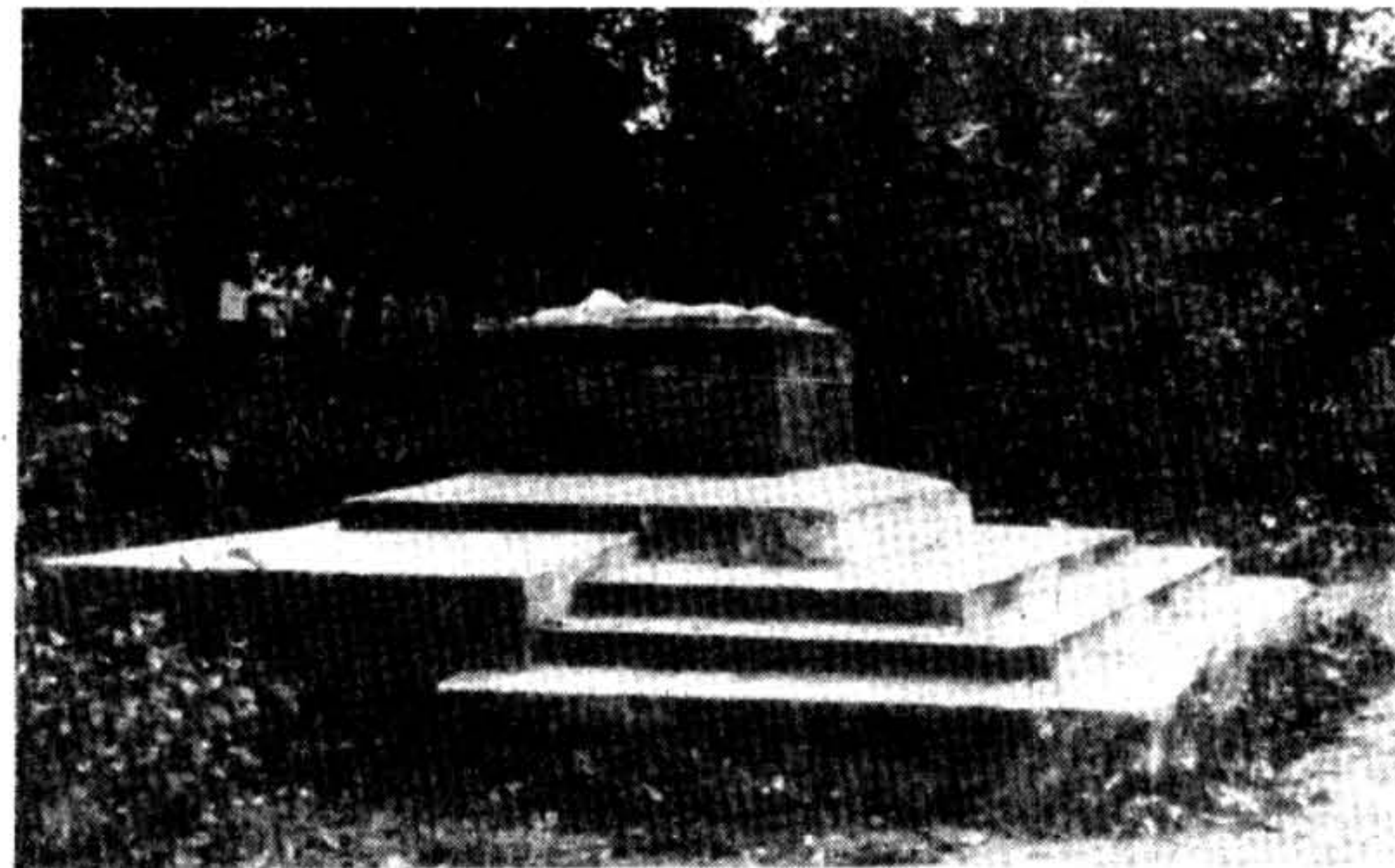
Рупіла колісь галоўнаму рэжысэру акадэмічнага нестэлічнага тэатру практыкавацца ў сцэнічнай мове: выйшла — змагацца за беларушчыну. Змаганьне сталася першым, другім, трэцім і асноўным складнікам рэжысэрскага вобразу, пераважыла было ўжо й сам вобраз, але змагар ня змогся. Зь нестэлічных рэжысэраў ён пераехаў у сталічныя, з акадэмічных кіраўнікоў — у мастацкія. Інкубатар давадзеньня беларускіх п'ес да беларускамоўнага ўвасабленьня назваў «вольнай сцэнай». Вольнай, трэба разумець, ад «небеларушчыны», хоць беларускі нацыянальным слых і там лашчаць «дзевушкі» ў маўленьні вольных артыстаў.

Драматургі, якіх выпісалі адусюль, толькі каб не з Парыжу (ганьба нестэліскаўскай радзівілаўскай мінуўшчыне!), не карыстаюцца слоўнікамі К.К.Крапівы, таму што яны ніякімі слоўнікамі не карыстаюцца. Іхні, пераважна журналісцкі паход у драматургію, — канвульсія ўсэдраматургічнага руху рабоча-красьцяны; на іхніх паходнях ад кастрычніка накрэсьлена: зьлева пішы, хто гаворыць, справа — што гаворыць. Па-беларуску.

Але не ўлічыў мастацкі рэжысэр беларуска-п'есавага інкубатора, не ўгадаў, на якую, меджу протым, стаць плятформу, дзеля чаго й пасьлізнуўся... А! «Мастацтва беларускае мовы!» Яно ня тое, што мастацтва беларускага тэатру...

годзьдзя Янкі Купалы. Міністэрства культуры БССР выдзеліла граніт для новага пастамэнту й адліты з бронзы бюст Купалы работы народнага мастака рэспублікі Глебава А.К. Але ставіць яго на ранейшым месцы не далі дазволу архітэктары, бо па генплане Радашквічэў тут павінна будавацца новая дарожная разьвязка...

Ясна, што ні помнік ні пастамэнт не былі ў такім аварыйным стане, каб аж пагражалі самаразваліцца. У кожным разе, ні нос не адваліўся, ні вуха не адарвалася, ні чэрап ня трэснуў. Што тычыцца «разрушэньня арматуры» ў цэлым помніку, дык ці не

карысталася «экспэртная камісія» якія рэнтгенам, каб безапэляцыйна заявіць сваё: «рэстаўрацыі не падлягае»?..

А можа ўсё ж справа й сапраўды ў прозьвішчы? Глебаў гучыць значна лепш, чым Робэрманы...

Як удалося мне высьветліць у Менску, ніводзін з братоў Робэрманаў нікуды «аж так далёка» ня выехаў. Абодва перабраліся зь Беларусі ў Кіславодзк, дзе займаюцца даходнай справай пабудовы магільных помнікаў для багатых людзей і добра маюцца. Выходзіць, нехта ў «вархох» дапусьціў памылку, і ўся гэтая гісторыя магла й не адбыцца...

Яшчэ праз год мне зноў давялося трапіць у Радашквічы. Я пачапіў на плячо

фотаапарат і рушыў да таго месца, дзе некалі стаяў помнік. Зьмены вакол — значныя: вулку ў тым месцы накіравалі ў аб'езд, на яе ранейшым месцы — будаўнічая пляцоўка. Будуюцца новы корпус прамкамбінату. Я зазірнуў за шыфэрную агароджу й пабачыў, што фундамант, на якім стаяў прапастакутны цокаль зь бюстам Янкі Купалы, стаіць на сваім месцы. Нікому не перашкаджае, яго ліквідацыя ня ўнесена ў каштарыс будоўлі.

Калі я сфатаграфавалі гэты фундамант на стужку, са мною параўняўся малады чалавек, відаць, тутэйшы. Разгаварыліся. Ён распавёў пра тое, як радашквіцкія ўлады тлумачаць народу прычыну зьнішчэньня помніка. Аказваец-

ца, урад Ізраіля выставіў ураду Савецкага Саюзу ноту і ультыматум: або ўрад СССР выплаціць ураду Ізраіля акрэсьленую суму грошай у якасьці патэнта на карыстаньне помнікам, аўтар якога стаў грамадзянінам Ізраіля, або павінен зьнішчыць помнік. Зразумела, сума патэнту аказалася ўраду СССР не па кішэнлі...

Здымкі аўтара.

P.S. Дзесяць гадоў таму, калі я напісаў гэты фэльетон, пра публікацыю яго, зразумела, нельга было й думаць. Але вось мінуў час, і надрукаваць гэтую гісторыю стала магчыма. Тым больш, што гісторыя працягваецца. Бюст пазта дагэтуль ня вернуты на ранейшае месца, дзе дагэтуль разбураецца колішні падмурак.

Мы пайшлі значна марудней. Марылі йсьці было цяжка, твар яе крывіўся ад болю пры кожным кроку. Да выйсьця зь лесу заставаўся няшмат...

— Марыля, — сказаў Чарскі, — давай я дапамагу табе.

— Дзякуй.

Марыля абаперлася на капітана. Мы рушылі яшчэ павальней. Я азірнуўся. І раптам убачыў у некалькіх дзясятках крокаў ад нас злавесныя каржакаватыя постаці.

— Капітан! — крыкнуў я. — Дзікуны!

— Ідзі-йдзі, не азірайся, — вымавіў праз зубы Чарскі.

Дзікуны набліжаліся. Стала чуваць гартанныя галасы, ваяўнічыя поклічы.

— Трэба бегчы, — сказаў капітан. Ён падхапіў Марылю на рукі й пабег, як мог хутка. Я пабег за ім. Было цяжка. Ногі то траплялі ў ламачча, то блыталіся ў расьлінах.

Чарскі ўсё часьцей спатыкаўся. Ён цяжка й хрыпата дыхаў.

— Слухай, дапамажы, — вымавіў ён, — пранясі дзеўку, потым заменімся. Я адзін не дацягну.

— Капітан, — цьвёрда сказаў я, — Марылю прыйдзецца пакінуць тут. Зь ёю мы не ўратуемся.

— Ты думаеш, што гаворыш?! — вочы Чарскага наліліся крывёй.

— Капітан, гэта адзіная магчымасьць выжыць. Вы павінны гэта разумець, вы ж вайсковец, у рэшце рэшт! Ну! Што вы стаіце?!

Капітан стаяў з Марыляй на руках,

як укапаны. Марыля маўчала. Чарканьне азначала сьмерць. Я павярнуўся й пабег.

Даволі хутка я дабег да ўзлеску, увайшоў на пост і ў сваім пакоі бразнуўся на ложак.

Урэшце рэшт, Чарскі павінны быў адмовіць Марылі, не дазваляць ёй ісьці зь намі ў лес. І гэта ён вінаваты ў тым, што ўсё так атрымалася. А тое, што я пабег... дык мая прысутнасьць там нічога б не зьмяніла. Проста замест двух загінулі б тры чалавекі. І ўсё.

Дзьверы майго пакою з бразгатам адчыніліся. На парозе стаяў Чарскі. Парваная вопратка, на твары — крывападцёкі. На руцэ — доўгая рана.

Я адступіў да вакна. Чарскі моўчкі набліжаўся да мяне. Краем вока я ўбачыў у ягонай руцэ бліскуе лязо.

Чарскі падыйшоў зусім блізка. Махнуў рукой. Па маім твары пацекла цёплая кроў. Потым я адчуў моцны ўдар у вока. Я ўпаў. Капітан выйшаў.

Усё ж такі доўгія гады жыцьця ў такіх мясьцінах накладваюць адбітак на людзей. Вось Чарскі. Быццам разумны, інтэлігентны чалавек. А па сутнасьці — дзікун. Парэзаў мне лязом лоб. І цяпер застаўся белы доўгі шнар. Цяпер, празь некалькі гадоў пра гэта ўспамінаецца бяз той вастрыні пачуцьцяў. І дзякуй богу.

Чарскі тады ўсё ж адбіўся ад тубыльцаў. А Марылю не ўратаваў. Пасьля таго, як ён выйшаў з майго пакою, я яго болей ня бачыў. Зранку я сабраў рэчы й зь першым верталётам адправіўся дадому. Толькі нядаўна мне распавялі, што на наступны дзень капітан Чарскі павесіўся на ўзлеску.

Размовы ў Рэдакцыі

Чэслаў Сеньх:

Пры ўсіх заменах і трансфармацыях Рэдакцыя *НН* усё ж захоўвае прынцыпы, якія былі закладзеныя ў газету яшчэ на пачатку стагоддзя, быць «жывым лустрам жаданьяў ды патрэбаў беларускага народу». Трансфармацыі непазбежныя. Хоць бы таму, што амаль праз стагоддзе ў нас новы адрас — Жыгімонта, 12/2, да нас заходзяць іншыя людзі. Што да зместу гутарак у Рэдакцыі, дык цяжка сказаць, наколькі мы адыйшлі ў сваіх клопатах і зацікаўленнях ад старога газетнага рубрыкі ў колішняй *НН* не было. Калі ж бы яна была — гэта быў бы ўнікальны матэрыял.

За мінулы год сёе-тое з гэтага рубрыкі ўжо страчана. Напрыклад, змястоўная размова з парыскім журналістам Ежым Таргальскім, мноства карацейшых і больш фрагментарных сустрэчаў. Гэтым летам першы наведнік быў журналіст з Варшавы Чэслаў Сеньх (*РАР*), які шмат піша пра Беларусь. Колісь у ягоным перакладзе ў *Szpilek* выйшла беларуская ананімная паэма «Нарабілася бяда у нядзельку на Дзяды». Ён жа змясьціў у польскім друку пераклад артыкула пра партызанку на Беларусі з *НН* № 1. Другі наведнік — кампазытар Мікола Стома, які прыехаў (таксама з Варшавы, дзе вучыцца ў Музычнай акадэміі) да бацькоў у павіленскае Ляндварова. Трэці наш госьць — гісторык з ЗША Янка Запруднік...

... Мы гаварылі пра Вільню. Шматнацыянальнасць гэтага гораду, яго сымбальная традыцыя і культура — ягонае галоўнае каштоўнасць. А тое, што Вільня апошнія дзесяцігоддзі зьяўляецца адміністрацыйным цэнтрам для нацыянальнае дзяржавы толькі аднаго народу — шлях да страты гэтае каштоўнасці. Вільня музіць быць «вольным горадам». Праўда, з гэтае культуры лягічнае высновы мы так і ня здолелі зрабіць высновы палітычнай — у кожным выпадку натыхаліся на магчымую канфрантацыю. У палітычнай сфэры інтарэсы розных народаў тут выглядаюць непрымірыма.

Але найбольш мы гаварылі пра сытуацыю ў Менску і РБ, пра тое, што слаўная камуністычная стабільнасць у значнай ступені страціла сваё сутнаскае азначэнне. Яна больш стабільнасць, чым камуністычная. А без гэтае «кансэрванту», які дамінуе ў палітычным жыцці на сваім месцы, які ёсць пэўнай канстантай, можа наступіць хаос. Добра ці дрэнна, што камуністы дамінуюць у парламанце? Што дамінуюць, як кансэрвант — добра, што камуністы — дрэнна. Новых праяў у такой колькасці і вазе пакуль няма. (Усе астатнія сілы — на інэрцыі апазыцыйнага, з адпаведным складам розуму і паводзінамі.) І наўрад ці яны зьявіцца да выбараў у Сейм. Калі ж у Сейме зьявіцца на пары апазыцыйнікаў, якія ня здолеюць ніякім наборам скласці большасць — тады пры ўсіх шчырых і добрых намерах...

Мікола Стома:

Мне на Беларусі найбольш падабаліся непадрыхтаваныя слухачы мае творчасці.

Наколькі гэта даспелае паняцце — «мая творчасць»?

Я лічу, што маю свой твар, што больш у сваёце такога кампазытара няма, таму я магу казаць пра сваю творчасць.

Раскажы трохі пра свае творы.

Прыпамінаю канцэрт у філармоніі летась 9 лютага. Я якраз быў у Польшчы, але ляцеў у Менск, дзе меўся адбыцца канцэрт Беларускай Асацыяцыі Сучаснай Музыкі. Я не хацеў (і як заснавальнік Асацыяцыі) здраджваць аматарам мае музыкі. (Каардынатарам Асацыяцыі зьяўляецца Алег Сонін.) Былі прадстаўленыя творы Бельцокова, мае, Кузьняцова, Калешкі ды іншых. (Самых цікавых

я назваў.) Выконваўся мой на той момант апошні твор «Строфы» — найбольш вядомы з маіх твораў для фартэпіяна. Сёлета гэты твор выконваўся таксама ў траўні ў Варшаве на сусветных Днях сучаснай музыкі.

«Строфы» напісаныя на кампутары?

Не. У Менску няма адпаведнае тэхнікі... Апроч «Строфаў» — «Повязі» для дзвюх флейтаў, саната для фартэпіяна, публічна прадстаўляліся ў Варшаве мае кампутаравыя творы, ёсць сымфанічны твор «Блуканьні», але ён яшчэ не выконваўся.

Ці гучала нешта на радыё?

У беларускім, летувіскім, польскім радыё. У беларускай тэлевізіі...

Гэта чыста элітарная музыка?

Так, але я маю аматараў свае творчасці сярод непрафэсіяналаў. Я ведаю, што некаторыя прыходзілі... Пасля аднаго з канцэртаў у Варшаве адна дзіўчына прыходзіла да аператара і прасіла перапісаць мой твор.

Мікола, у нашым асяродку ты больш вядомы як нацыяналіст, чым як кампазытар.

Я з усіх сваіх знаёмых нацыяналістаў на канцэртах бачыў толькі Галіну Прыму ды Валю Якімовіч...

Гэта добра ці кепска?

Кожны мае свае інтарэсы. Музыка — самае касмапалітычнае мастацтва. Я ня мог бы сёння гаварыць пра сваю творчасць, каб я быў толькі беларус. Мой твар сфармавалі яшчэ й польская й летувіская культуры. Зь беларускай культуры я ўзяў інтанацыі старадаўніх беларускіх песень. І тыя элементы (налепш гэта ўдалося ў «Повязі») найбольш узьдзейнічаюць на гледача.

Што ты думаеш пра «архаічнасць клясыкі»? Музыка эвалюцыянуе з развіццём тэхнікі. Магчыма, сённяшнія сымфанічныя аркестры — гэта ўжо рэлікт?

Мне здаецца, наадварот. Што ў цябе сьледства, тое прычына. Не ад тэхнікі, а ад музыкі тэхніка. Ёсць кампутаравыя праграмы, якія аперуюць выпадковасцю. Гэта кампазытаравыя патрэбы справакавала вынаходніцтва адпаведных праграмаў. Узнікаюць аб'ектыўныя эстэтычныя патрэбы, а электроніка ўжо прыстасоўваецца да эстэтыкі. Кампютар — толькі дапаможнік кампазытару. Большыя магчымасці, якія пад бокам, але чалавек іх не заўважае. Кампютар паскарае працу.

Што такое беларуская музыка?

— Самым беларускім творам я назваў бы

«Літоўскую рапсодыю» Мечыслава Карловіча, якога залічаюць у польскія кампазытары. У музыцы кожнае нацыянальнае робіцца інтэрнацыянальным. Напрыклад, палякз толькі ўзнік у Польшчы, а мы можам яго знайсці і ў Баха і ў Чайкоўскага. Сёння спалучэннем «беларускай музыкі» акрэсьліваюць творы кампазытараў, напісаныя на Беларусі. Але гэта акрэсленыя даволі ўмоўнае. «Беларускую музыку» трэба зьявіцца зь нейкай музычнай школай. Бо ўсё, што рабілася на Беларусі пасля 19-га году — гэта рэтраспекцыя савецкай школы, якая склалася на базе расейскай музычнай культуры. Маскоўская кансэрваторыя была адзіным носьбітам савецкай музычнай культуры.

— А да 19-га году?

— Тады прыцягвалася ўвага да ўсяго мясцовага й сьлянскага. На гэтым і паўстала культура польскага рамантызму. Беларуска літаратура зарадзілася ў польскім гэтры (Інтэрмэды), а музыка... Элемэнты беларускага прафэсійнага мастацтва мы можам знайсці ў польскіх кампазытараў Манюшкі, Карловіча... Напалеон Орда... Ельскі...

— Ці ўсё выйшла з польскага?

— Абрамовіч — першы сьведомы кампазытар, які жыў і працаваў у Пецярбургу, а яго да польскіх ніж не магу аднесці.

— Ці можам мы лічыць Макюшку адназначна польскім кампазытарам?

— У тыя часы не было нацыяналістаў, былі патрыёты свайго краю. Патрыятызм быў літоўскі. На пачатку ХХ ст. «ліцьвін» і «паляк» ужываліся як сьнонімы. Я думаю, што Манюшка не спрабаваў сьбе акрэсьліць ж ліцьвін ці паляк ці беларус, ён быў патрыётам свайго краю.

— А хто ты па нацыянальнасці?

— Адзіны польскі кампазытар мяне акрэсьліў як напалову паляк, напалову беларус. Я кажу: гэта няпраўда, я на сто працэнтаў

«ДОНОСИТЕЛЬ»

Альвіра Яршова

Імя драматурга М.Ілінскага сёння ўжо нікому ні пра што не гаворыць. Ягоныя п'есы ня ставяцца ў тэатрах і не перавыдаюцца. Адно архівы захоўваюць свае сьведчанні пра дзейнасць гэтага чалавека, шчырага сталінскага выкрывача.

М.Ілінскі прышоў у беларускую драматургію ў 1926 годзе на хвалі закліку рабочых і сялян у літаратуру, якой, на думку партыі, бракавала пралетарскага ўплыву. Прауючы рабочым сіцэны ў БДТ-1, ён напісаў п'есу, якую й паставілі ў гэтым тэатры. Так М.Ілінскі становіцца рунарам усіх дасягненняў, якія навізвала народу таталітарная сыстэма. Аднак, ягоныя погляды аказаліся непрыёмнымі для дэмакратычна настроеных літаратараў. Яны не ацанілі ягонай прэтэнзіі на талент, і гэта стала, наводле словаў самога М.Ілінскага, асновай ягонай барацьбы супраць іх як «беларускіх нацыяналістаў». Драматург «сцітаў сваім долгам помочь партыі в борьбе с этими врагами и в период 1929-1931 гг. написал 7 агитационных пьес» (Зь ліста адказнаму сакратару Саюза пісьменьнікаў СССР Стаўскаму).

Свае творы М.Ілінскі ацэньваў даволі самакрытычна: «...лучше написать 7 малоценных с художественной точки зрения агиток, которые были бы по врагу, нежели написать одну художественную повесть, льющую воду на мельницу врага», як, напрыклад, ановесьць К.Чорнага «Лявон Бушмар», у якой аўтар «старался «человечить зверное лицо врага».

Нізкі мастацкі ўзровень п'ес-агітак выклікаў натуральную рэакцыю ў большасці беларускіх пісьменьнікаў — Кучара, Лужаніна, Станьскага, Вольскага, Кобеца — усяго «... 40 или того больше», зь якімі

й усё сваю барацьбу М.Ілінскі. Але аднаму гэта было не пад сілу: І ён «вынужден был обратиться за защитой в ГПУ».

У тыя гады нават для сваякоў лёс арыштаваных заставаўся таямнічай. Таму дзівіць дасьведчанасць, якую выяўляе М.Ілінскі ў сваіх лістох Стаўскаму і Сталіну: «Звонок, ныне изолированный», Лужанін — «изолирован и выслан в 1933г.», Станьска, Вольны, Халыка, Маракоў — «изолированы в 1936г.», Мікуліч, Зарэцкі, Чорны, Кучар — «все они уже осуждены от 10 до 5 лет»...

Барацьба супраць тых пісьменьнікаў, якія засталіся на волі, працягвалася. У лісьце Стаўскаму М.Ілінскі пісаў: «Я не посмел бы беспокоить секретариат т. Сталина, ЦК КП(б)В и Вас, тов. Ставский, если бы я чувствовал за собой вину, за которую я должен нести кару... Я не могу забыть, как Головач, бледный от негодования с горящими глазами требовал чистки союза (письменьнікаў), а через неделю органы диктатуры очистили союз от него. Не могу забыть, как и Харик голосовал за мое исключение, а теперь... он там же».

Так Ілінскі помсціў калегам за тое, што яны выключылі яго з Саюзу пісьменьнікаў. «...вопреки всякой демократии ввели в правление Литфонда Харика и Кульбака. Через 3 дня НКВД их «выгело»... Я помню, что Чорный, исключавший сегодня других, стоял во главе «Узвышица», этого махрового контрреволюционного объединения. Помню, что вся критическая работа Моделя и Кучера это восхваление и популяризация контрреволюционеров. И они чистят Союз!.. Мне противен Бядуля, голосовавший за мое исключение, а сегодня говорящий мне: «Это было так «скороплительно» и так жестоко.

У Купалавай п'есе «Тутэйшыя» Мікіту Зноску ў камісарыяце выдалі пасьведчаньне «даношчыцеля» замест «розношчыцеля». Ці то схібілі, ці то Купала нажартаваў. Але жарт атрымаўся прарочы, і памылка выйшла фатальная.

Цяпер часта гавораць пра норавы 30-х сталінскіх гадоў і пра рэпрэсіі. Але арышты, расстрэлы, дэпартацыі — гэта ня норавы. Гэта журботнае тло часу, калі «матэматыкі» з НКВД ператваралі трагедыю гібелі асобнага чалавека ў статыстыку тысяч сьмярцей. Норавы той пары — гэта допісы ў «камлэтантныя органы» й самому «бацьку народаў», лісты-даносы. Пісалі рабочыя, пісалі калгаснікі, пісалі пісьменьнікі. Пісалі адзін на аднаго, пісалі на саміх сябе. Сёння ўжо немагчыма з пэўнасцю сказаць: хто з тагачасных пісьменьнікаў не пісаў даносы. Магчыма, тыя, каго рэпрэсавалі першымі. Сьледам за першымі сталі браць тых, якія пісалі на іх, а за імі — тых, што напісалі на гэтых — на даносах ужо наступнага літаратурнага пакаленьня. Тагачасны саюз пісьменьнікаў неміласэрна зьядаў самога сябе...

Істотнае пытаньне: як мы назаваем тых сасланных і згубленых, якія ў свой час самі спрычыніліся да гібелі папярэднікаў? Тых «апрыёрных» забойцаў, якія пасля самі былі забітыя? Цяпер іх называюць ахвярамі сыстэмы. Магчыма таму, што яшчэ жывая памяць пра тую сыстэму. Але пройдзе час, і гэтая памяць як магчымае апраўданьне адыйдзе ў набыт. Будучы пісацца новыя творы пра той час, і ў іх, як гэта было спрадвеку, за ўсё адказна была толькі тлом. І натхнялі пісьменьнікаў на даносы ўжо ж ня сьветлыя ідэалы братэрства, а рэчы нашмат больш прадметныя й даўгавечныя. Напрыклад, яму далі кватэру, а мне — не, ён займае добрую пасаду, якую мог бы займаць я, яму шанцуе, а мне... Сыстэма толькі дала кожнаму магчымасьць раскрыць свае прыхаваныя здольнасці. А рабіў ужо кожны сам. І напэўна найлепшым чынам гэта рабілі пісьменьнікі — майстры слова, кантэкстаў і вымыслаў.

Клясыка сацыялістычнага рэалізму...

паяк і на сто працэнтаў беларус. І яшчэ напалову літвец, бо яшчэ не авалодаў дастаткова гэтай культуры.

А ў пашпарце?

Паяк. У свой час даводзілася адстойваць.

Але даводзілася адстойваць і беларускую мову?

Так. І таму, жывучы на Беларусі, я часта характарызаваўся як беларускі нацыяналіст. Асабліва на пачатку 80-х.

Можна сказаць — ты патрыёт таго, што даводзілася адстойваць?

Можна. Сваімі поспехамі ў музыцы (што мая музыка гучыць у сьвеце) я якраз абавязаны Віленшчыне, таму што я ўвабраў элементы беларускасці, польскасці, летувіскасці. І так шмат Віленшчына дала выдатных твораў, дзякуючы гэтай шматкультурнасці, сукупнасці.

Ты адзіны беларускі кампазытар, які піша на кампутары...

«Повазі» выконваліся ў Лёндане...

Пасля Варшавы ты мяркуюць вярнуцца...

На Віленшчыну і тут працаваць, займацца музычнай творчасцю. Мне хацелася б дапамагчы (можа гэта й угапіная думка) станаўленьню беларускай музычнай школы. Але я не магу сёння ехаць у Менск, дзе ў мяне няма ні кала ні двара, і ніякіх афіцыйных гарантыяў я ня маю.

Магчыма, і не абавязкова для гэтага ехаць у Менск?

Калі ўдасца ў Віленскай кансэrvаторыі арганізаваць курс кампутарнай музыкі, мне хацелася б, каб Беларусь магла скіроўваць на гэты курс сваіх кампазытараў.

Якую музыку ты сам найбольш любіш слухаць і чуць?

Першай маёй музшколай быў касцёл і ня проста касцёл, а польскі касцёл, польскія рэлігійныя песні, я вельмі любіў спяваць польскія колэнды. Потым я захапіўся польскім бітам: чэрвона-чарна, небеско-чарна, скальдове, немон, но-то-цо, — захапіўся школьнікам. Калі я вучыўся ў Менскім інстытуце замежных моваў, у сямідзесятыя гады найбольш любіў рамантыкаў Шапэна, Шумана, Шубэрта, таксама Чайкоўскага, Баха, з навіейшых — Дэбюсі, Скрабіна, калі заняўся музыкой на прафэсійным узроўні, зацікавіла сучасная заходняя эўрапейская музыка — тое, чаго не было ў савецкіх падручніках. Сёння мне найбольш блізкія

Дж.Шэльзі, Броніус Кутавічус, Казімеж Сароцкі, Мэсыян... Мне падабаецца музыка стрыманая, ашчадная. З рок-музыкі — песні маёй маладосці. Пінк Флэйд, Амагама... Я ня згодны, што на Беларусі зусім крытычнае становішча. У пачатку году фірма «Алімпія» выпусціла кампакты Смольскага й Глебава, прычым кампакт з музыкаю Смольскага быў прызнаны кампактам месяца. З маладых я пакладаю вялікія надзеі на Сяргея Бельцоўска, Вячаслава Кузьняцова, Віктара Капыцько. Падабаюцца мне творы Ларысы Сімаковіч. Тое, што яна напісала дагэтуль, мяне ўражае.

Каго ты любіш чытаць?

Юз Аляшкоўскі. Наогул я не аматар літаратуры. З задавальненнем чытаў Пушкіна, прыцягнула лёгкасць і непасрэднасць. Вершы Караткевіча. Уладзімера Арлова. Павал Каруза мне пазычыў кніжачку «Добры дзень, мая Шыпшына». Я падумаў — мне б гэтак музыку пісаць... Быкаў таксама...

У цябе ёсць сям'я?

Ёсць, на Паўднёвым урале, на раізе Яік.

Яны высланыя?

Так. Бабка маёй цешчы была высланая. Жонка стаматоляг, цяпер дзіцем займаецца. Бабка жонкі паходзіць з ковенскай шляхты.

Чым любіш займацца апроч музыкі?

Люблю спаць. Люблю спорт. Улетку люблю плаваць у троекіх вазёрах. Люблю пляцца на вуліцах, асабліва ў Вільні. Менскіх вуліцаў я не люблю, бо там, як на аэрадроме...

Янка Запруднік:

... Вільня для мяне наагул адкрыццё. Зь Беларусі я выехаў 17-гадовым хлопцам і апрача Міра, Стоўбцаў, Гародзеі, дзе я адзіна раз быў, і Баранавічаў, дзе я воль у Лявона Луцкевіча вучнем быў у прагімназіі, нічога ня ведаў...

Кніга, над якой працую. Назва вельмі простая: Беларусь. Сёння Запад хоча ведаць пра гэтую новую палітычную нацыянальную адзінку. І Калюмбійскі ўніверсітэт прыійноў да гэтага праекту — даць цольную маніграфію пра кожную «новую» дзяржаву СНГ унаасобку ўзятую. І да мяне звярнуліся з прапановаю. Паводле якой формы? Я пачынаў ад этнагенэзу, ад тэорыі балікага субстрату, крывічы, дрыгавічы й г.д., ВКЛ. Першы разьдзел — ад пачатку да перадпаўстаннем, тады — ад паўстання Каліноўскага да 1921 году, тады... Чатыры разьдзелы да 85-га году, а талы чатыры наступныя — гэта перабудова. Першы — гэта праблема нацыянальнага выжывання, сьнежань 86-га, калі былі

хартыя беларускага руху, другі разьдзел — палітычная партыі, палітычная сцэна, трэці — эканоміка, чацьверты — дачыненні з суседзямі, праблема, да якой на Захадзе прыглядаюцца вельмі блізка — ці беларусы могуць мірна жыць? І вось гэтую кніжку — кампутараніс на 360 старонак — я здаў. Там будзе нехта рэцэнзаваць... Я пісаў увесь час пад дамоклывым мечам, увесь час думаў, што абгрунтоўваць... нам жа трэба адваёваць цэлую спадчыну фактычна, калі ўзяць расейскую, польскую, летувіскую гісторыяграфію, то тут выходзіць нейкі захопнік і кажа, што «гэта наша». Дык гэтак «перанісаньне» гісторыі на новы лад для заходняга чытача трэба рабіць вельмі далікатна, таму што вельмі лёгка надкаўзніцца. Чаго я баюся? Быць скампрамэтаным, што «во гэта нацыяналіст, які гвалтам цягне гісторыю на свой каньл». Таму й спасылкі на падтрыманьне сваіх вэрсыі я рабіў на такіх гісторыкаў, як Юліюш Барта або Оскар Галецкі, аўтар ведамае там гісторыі ўсходняй Эўропы. Зь Ермаловічам я быў вельмі абярэжны, зь ім у людзі выходзіць не заўсёды надзейна, тымчасам, я ня ведаю, як будзе далей. Засталося яшчэ ілюстраваць кніжку, даць мапы. Яна выйдзе, можа, на пачатку наступнага году.

Да мяне звярнулася энцыклапедычнае выдавецтва ў Канадзе з просьбай напісаць на 25 старонак машынапісу артыкул пра Беларусь. Мае выйсьці энцыклапедыя «Народы Эўразіі». Савецкага Саюзу няма, і нека трэба азначыць гэтую постую частку сушы...

Тады перад самым ад'ездам звярнулася выдавецтва «Letter Publishers». Яны хочунь так, як Калюмбійскі ўніверсітэт задумаў маніграфію па ўсіх рэспубліках, так яны хочунь кніжачкі таксама па ўсіх рэспубліках — для дзяцей, з фатаграфіямі. Трэба каларыравыя здымкі. Усе гэтыя выданні англамоўныя. Цяпер я пачынаю думаць катэгорыямі падручніка беларускай гісторыі, па-беларуску, трохі аздобленага літаратурным матэрыялам. Але гэта вялікая гара, і я ня ведаю ці я найду гэтым шляхам, бо жыццё пакідае іншыя прапановы, ад якіх не адмовіся...

Што значыць «Ісьці ў Эўропу»? Гэты заклік, гэтая мэтафара не зусім дакладная. Ісьці — гэта значыцца мяняць месца. Наагул праблема камунікацый і аналізу ў вялікай меры ўпіраецца ў мэтафарыстасць мовы.

Мова як прылада думання, яна бедная сваімі рэсурсамі, беручы па вялікім рахунку, на некаторыя паняцці няма тэрміну. І бяроцца

мэтафара, скажам, — рух, — і гэтая мэтафара зацяняе... Мы хапаёмся за гэтыя мэтафары, і вось цяпер адраджонскі заклік увасобіўся, увобраўіўся ў хадзьбе...

Што гэта за зьява — Эўропа, эўрапеізацыя? Напрыклад, аналізуючы беларускую журналістыку на фоне заходняй журналістыкі. Эўропа — гэта перш-наперш арганізава-насьць, дакладнасьць, прадуманасьць, рацы-янальнасьць. Гэта пашана чалавека ў ягоным часавым разрэзе, эканомія часу, пунктуаль-насьць. Нашыя дзеці ў Амэрыцы, калі гавораць, што там будзе нейкая сходка, і хочунь сказаць што туды ня ўсе прыйдуць на час, дык яны кажуць, што гэтая сходка будзе паводле беларускага часу. Калі я прыехаў у Амэрыку, мяне вельмі дзівіла дакладнасьць, зь якой пададзеныя ўсе рас-клады — рэйсаў, здарэньняў, падзеяў. Я думаў — якая розьніца — у 2.13 тое абдудзецца ці ў 2.15? Але гэта выяўленьне арганізаванасьці.

Каб стацца гэі Эўропай, ня трэба нікуды йсьці. Трэба тут быць і думаць катэгорыямі дакладнасьці. Пашана часу выдзе да эфэк-тыўнасьці, прадукцыйнасьці працы й жыць-ця. Амэрыканская журналістыка, добрая, яна шануе час. І вось я гляджу на загалюўкі беларускіх газэт... Першае, што заўважаеш, журналіст вылендрываецца, ён так гэты заглавак закруціць, што дачытаеш да канца і не заўсёды даведасяся, якое значэньне гэты заглавак мае.

Арганізаванасьць або расклёпанасьць выяўля-ецца і ў эстэтыцы, і ў маралі, і ў пабытовых умовах. Вось у Міры правялі вадаправод. Хаты па гэтым баку вуліцы, а вадаправод — па тым. Людзі хочунь падлучыцца, ім ка-жуць, нельга, бо вадаправод па тым баку вуліцы. Я быў у Мірскай школе рэстаўрацый. Там ёсьць адрэз гадаваньня кветак. Уся гэтая школа — увасабленьне няхлосты, раз-гільдэізму й амаль што вандалізму. Да мае сястры цераз дарогу прыходзяць прасіць глядзельсаў гэтыя кветкаводы, калі да іх прыяжджае начальства. На гэтую школу наглядзець... Там жа яны павінны эстэтыцы вучыцца... Ім патрэбны матэрыял, разьбу нейкую рабіць. Дык яны пайшлі ў парк рэзаць старыя дубы!..

Свабода — гэта цяжар. Калі ў цябе няма крытэрыю, калі ты ня ведаеш, чаго ты хочаш, выбар — гэта пакута. Я хадзіў з жонкаю купляць шпалеры, а там выбар... У мяне аж каленкі гнуліся ад гэтага хаджэньня па крамах...

Ну, а спробуй не голасавать, ці выступіць супроціў?..»

Сыстэма правакавала людзей на стукантва й распраўлялася з тымі, хто ёй служыў. М.Ілінскі піша: «...Мне жалко Долгопольско-го, сбежавшего от высказываний члена комиссии. Я не могу спокойно пройти мимо исключения из Союза Мальтинского за то, что мальчишкой он написал несколько скверных стихов. А я знаю, что за 3 месяца до ареста Харика этот самый Мальтинский подал в Союз заявление, частично разоблачающее Харика. Не за это ли он исключен? Я не могу согласиться с тем, что 23-летний мальчишка Шведик голодает сегодня за то, что брат его жены враг народа. Ему нигде не дают работы. Но пусть, может тут и нужна осторожность. Но почему нет этой осторожности по отношению к Самуиленку, который со слезами на глазах (выпивши)... со своим закадычным другом — врагом народа Звонаком хоронил его мать? Почему жены врагов народа (Бронштейн, Сташевский, Кульбак), бывших приятелей Лынькова по погода живут в писательском доме не платя за квартиру, а мне через три дня после исключения прислали записочку?..»

Уражае вера М.Ілінскага ў сваю праўду: «... Я буду голодать еще, я продам все — даже книги, но я буду кричать: наведите порядок — большевистский порядок в белорусской литературе! И я надеюсь, что Вы тов. Ставский заинтересованы в этом не менее меня. Я верю, что существует большевистская справедливость и каждый получит по заслугам и будет изжита групповщина, вопреки утверждениям Климковича: что — пока существует литература, будет существовать групповщина.»

Бальшавіцкі парадок у беларускай літа-ратуры быў наведзены. З больш чым 200 пісьменьнікаў да 1939 году засталася крыху больш за 50. Але й з гэтых многім было наханава зьнікнуць у нябыт. Сваю ролю ў гэтым адыграў М.Ілінскі. Ягоны ліст да Стаўскага быў адказам на патра-баваньне Сакратарыяту І.Сталіна да Праў-леньня СП СССР разабрацца зь беларускай пісьменьніцкай арганізацыяй. Што ж так занепакоіла атачэньне Сталіна? Сьвятло на гэтую тэямніцу пралівае ліст М.Ілінскага да самога «бацькі народаў»:

«Дорогой Иосиф Виссарионович!

В период тяжелой борьбы с врагами (29-31гг.) я написал ряд агитационных пьес. Мои «товарищи» — уже разоблаченные и изжированные враги народа изжались надо мной и всячески старались дискредитировать меня.

Весной 32 г. я самих их вывел на сцену в одной из пьес и тогда началась бешеная травля, продолжавшаяся до осени 1932 года. Я много выстрадал. Я стоял один против тридцати мерзавцев... Они делали все, чтобы не пустить мои пьесы на сцену и в печать. Им это почти всегда удавалось: их было тридцать, а я один.

Один! ибо руководящие товарищи занимались групповой борьбой и склоками, приведшими к тому, что председатель Союза СП тов. Климкович перерезал себе горло. Ибо, когда враги народа — террористы Чарот и Шестаков не пустили в печать мою премированную по республиканскому конкурсу пьесу «Последний нехотимец» (бытовое название не желаясь идти в колхоз единоличника), я обратился в ЦК КП(б)В и что ж? — пьеса второй год лежит в

столе инструктора культпросвета т. Гурского и мне не дано никакого ответа, хотя я неоднократно напоминал о себе. Подобных принципов «помощи» я мог бы привести много...

Наконец, врагов народа изолировали и атмосфера как будто очистилась. Движенье стало легче. Но стоило мне окончить новую пьесу к двадцатой годовщине Октября, как на меня опять набросились. Вначале пьесу назвали вредной, потом бесполезной, потом разговор о ней вообще замяли, но меня сменили с грязью и выбросили из Союза советских писателей, чуть ли не как антисоциальную личность... Из дюжины расправившихся со мной людей два уже выявлены, как вражеские агенты в критике, третьесо советская печать уже называет замаскированным двурушником, четвертый уже изолирован, как враг народа, пятый — ряд лет стоял во главе контрреволюционной организации «Узвышша», почти все члены которой оказались врагами народа, шестой... доялец к групповщине — доялец к контр-революции, седьмой советует мне не сдаваться и обратиться в Москву. Ну как можно верить в честность и объективность этих людей?!

Что мне делать? Протестовать самоубийством? Но я хочу жить! Я люблю свою родину, свой народ! Я хочу видеть его победы, писать о них, хочу разоблачать врагов моей родины, которые позвинули, а мы несмотря на все их мерзости, — будем жить!

Спасите! Помогите белорусской советской литературе! Помогите мне!

Вечно преданный Вам М.Ильинский.

13/VIII-37 г.г. Минск, 2-й пер. Опанского 46, кв. 6»

На копіі гэтага ліста ёсьць рэзалюцыя: «Срочно тов. Аршарум. Надо лично тебе заняться этим делом. Цанова 24/IX-37 г.»

НКВД сапраўды занялося гэтай справай. Апошняя згадка пра Ілінскага прамільгнулі ў лісьце М.Лынькова да Стаўскага ў траўні 1938 г.: «...Получил твою телеграмму об Ильинском. Он был исключен у нас в прошлом году за исключительно низкое качество его прежних пьес и бытовое разложение в недалеком прошлом. Теперь этот человек сравнительно поправился, начал серьезно работать творчески. Был он несколько месяцев безработным. Мы решили оказать ему соответствующую помощь. Второй месяц работает у нас Управделами. Напишет человек порядочную вещь — восстановим в Союзе».

Што было зь Ілінскім далей — невядома. Ягонага прозьвішча няма ні ў даведніку Пісьменьнікі Савецкай Беларусі, ні ў Энцыклапедыі Літаратуры й Мастацтва Беларусі, ні ў БелСЭ. Мы можам толькі здагадацца, што, натурбаваўны сваім лёсам правадныра народаў», ён таксама быў рэпрэсаваны, як і многія з тых, пра каго ён падрабязна наведваў у Маскву.

Падзеі трыцятых гадоў нібы заклікаюць нас: не паўтарайце вядомыя памылкі, будзьце разумнейшыя, больш цывіліза-ваныя й дмакратычныя, стаўцеся з пава-гай да якіх бы там ні было поглядаў. Хопіць ахвяраў, прынесеныя у імя невя-дома чаго.

У гэтым выданьні дакумэнты ЦГАЛІ СССР. Ф.631.

Ордэн Шчаснай Панны Марыі

Алег Дзярновіч

Хрысціянскія святыя прарок Ілья больш шанаваны сярод сялян. Як дарыцель дажджу. Ягоны культ замацаваўся пераважна ва ўсходнім хрысціянстве. У заходнім — ад прарока Ільі выводзіць свой пачатак манаскі ордэн кармэлітаў, першы кляштар якога й быў заснаваны на гары Кармэль. Сьцьвярджаецца, што нашчадкі сыноў і вучняў Ільі праводзілі на Кармэлі адасобленае жыццё пустэльнікаў. Так кармэліты стварылі сваю традыцыю, якая ўзыходзіла да Старога Запавету. Толькі ў 1668 г. супраць гэтага падання выступіў вучоны езуіт Даніэль Папэнброк. Рэч у тым, што ў XVII ст. эўрапейцы былі ўжо прывычаныя ўсё вывараць матэматыкай, стварыўся своеасаблівы культ дакладных навук. На развіццё дыскусій паўплывалі таксама й пэўныя супярэчнасці паміж езуітамі ды кармэлітамі, якія былі заўважныя хіба што спрактыкаванаму ў касцельных справах воку. Езуіты ўяўляліся (у тым ліку й сабе самім) асноўнай інтэлектуальнай сілай Касцёлу. І англійцы кармэлітаў да ўласнага досведу ў колькі тысяч гадоў выглядалі апазыцыйнасцю. Ва ўсялякім разе Д.Папэнброк здолеў дасягнуць, што ўласна заснавальнікам ордэну быў крыжак Бэртальд з Калябры, які ў 1155 г. разам зь 10-цю пустэльнікамі пасяліўся ў так званым гроте Ільі на Кармэлі ды пабудававу там каліцу.

паказана, што Касмёл ня бачыць плёну ў абсалютнай перамозе аднаго з падыходаў.

Большыня сучасных гісторыкаў прызнаюць езуіцкае тлумачэнне паходжання ордэну.

Спэцыфіка кармэлітаў — у іхняй усходняй генэалёгіі, што мэтафарычна падкрэслена ў традыцыі. І Правілы (Рэгулу) кармэльскім пустэльнікам у 1209 г. надаў лацінскі патрыярх Ерусаліму. Рэгула была суворая. І, відаць, па аналёгіі, у 1253 г. папа Інакенты IV залічыў ордэн кармэлітаў да жабрацкіх.

Рэч у тым, што з таго ж XIII ст. вядуць свой радавод ордэны, што вызнавалі жабрацтва — дамінікане й францішкане, якія распачалі сваю дзейнасць у палеміцы з бэндэктывітамі. Ведучы сваю рэальную гісторыю з VI ст., маючы больш за 15 тысяч кляштару, бэндэктывіты ўяўлялі сабою скансалідаваную сілу, таму новаўстаўлены ордэны ўспрымаліся разам у апазыцыі да паслядоўнікаў Сьв. Бэрнарда з Нурсіі (глядзі *НН* № 4). Мабыць таму кармэліты былі некафармальна аб'яднаныя з дамініканамі ды францішканамі, хоць мелі зусім іншае па-

На той гары Кармэль прарок Ілья пасяля трохгадовай сушы вырасіў у Бога дождж. «Паднялося з-за мора невялічкае воблачка велічынёю з чалавечую далонь... Між тым неба зрабілася цёмнае ад хмараў і ад ветру, і пайшоў дождж». (3-я Кніга Царстваў 18, 42-45). Тое маленькае воблачка ўважваецца кармэлітамі за сымбаль Божьа Маці, з чым звязаны й афіцыйны назоў ордэну — *Ordo Beatae Virginis Mariae de monte Carmelo*. *НН* працягвае публікацыю сэрні аргументаў па гісторыі манаскіх ордэнаў на Беларусі:

Хрысціянскія канфэсіі на Беларусі сёння

Юры Шаўцоў

Тэрыторыя сучаснай Беларусі падзяляецца на выразныя культурныя рэгіёны: Заходнюю і ўсходнюю Беларусь. Гэты падзел праходзіць па лініі савецка-польскай мяжы 1921-1939 гадоў. У выніку пазнейшага далучэння Заходняй Беларусі да СССР і мякчэйшага палітычнага рэжыму там размяшчаецца абсалютная большасць рэлігійных суполак краіны. У 1987 г. ў адной толькі Берасьцейскай вобласці было 147 праваслаўных прыходаў з агульнага ліку 300, у адной Гарадзенскай вобласці — 122 каталіцкія парафіі з агульнага ліку 161. У той жа Берасьцейскай вобласці ў 1990 г. налічвалася 124 толькі зарэгістраваныя суполкі Эвангельскіх Хрысціянцаў Батгыстаў (ЭХБ), Хрысціянаў Веры Эвангельскай (ХВЕ) ды іншых незарэгістраваных з агульнага ліку 163. У рамках Заходняй Беларусі вылучаецца малым лікам касцёлаў Берасьцейская вобласць. Межы гэтага праваслаўнага краю практычна супадаюць з мяжой палескіх дыялектаў, якая праходзіць прыблізна празь Белавескую й Ружанскую пуншы ды рэкі Ясельда-Прыпяць-Гарынь зь невялікімі адхіленнямі на поўнач. Касцёлы й царквы ў вясноўным размешчаным ў вёсках, дзе жыве амаль палова насельніцтва Заходняй Беларусі. Ва ўсходняй Беларусі ў вёсках жыве каля 25% насельніцтва. На тэрыторыі Заходняй Беларусі захавалася традыцыйная вясковая рэлігійная суполка, г.зн. і касцёл і царква тут з'яўляюцца канфэсійнай формай існавання традыцыйнай сялянскай культуры. Асабліва гэта характэрна ў сітуацыі ва ўсёй Беларусі — цесная сувязь канфэсійнай прыналежнасці з этнічнай самасвядомасцю: каталік — палік, праваслаўны — беларус альбо расеец. У значнай ступені гэта вынік свядомай палітыкі клеру абедзвюх канфэсій.

васаблівы этнакультурны рэгіён Беларусі, дзе праваслаўная царква прэтэндуе на значную культурную й палітычную ролю. У востатніх рэгіёнах Заходняй Беларусі праваслаўная царква ўцягнутая ў канкурэнтнае процістаянне з касцёлам, што розка адрознівае яе паводле характару дзейнасці ад царквы заходнепалескай. Для праваслаўных Гарадзеншчыны характэрная большая доля нацыянальнага кампаненту ў рэлігійным жыцці.

Ва ўсходняй Беларусі на 1987 год царква амаль што не існавала. На адміністрацыйным рэгіён прыпадала 1 ці 2 храмы. Не было й традыцыйнай сельскай суполкі — і таму, што тут прайшлі больш жорсткія й працяглая камуністычныя рэпрэсіі, і таму, што больш розка зменшылася ў працэсе урбанізацыі вясковая насельніцтва. У гарадох новыя царквы не адкрываліся. Такім чынам, праваслаўная царква ва ўсходняй Беларусі была звязана маргінальна, царквою часткі пажылых людзей. Для яе ня быў характэрны ані нацыянальны, ані традыцыяналістычны кампаненты ў казані, тут панавала голая абрадавая форма, якую праводзілі нестэтычныя паводле паходжання й рэлігійна пасыўныя святары.

нацыяналізм мае антырасейскую кіраванасць, але й таму, што:

- 1) цэнтар праваслаўя на Беларусі знаходзіцца на этнічна своеасаблівай тэрыторыі, і адсюль ня можа быць імпульсаў да беларусізацыі царквы, больш таго, мясцовы клер здольны паралізаваць любую такую спробу;
- 2) праваслаўная царква ня можа процістаяць місьмянрэскай дзейнасці больш адкаваных і не скампрамэнтаваных супрацоўніцтвам з камуністамі хсяндзоў, асабліва ў гарадох. Тым больш, што беларусы былі сілаю абярнутыя з уніятаў у праваслаўныя толькі ў 1839 г.;
- 3) грандыёзная праграма будаўніцтва й рамонту храмаў пры слабой праваслаўнай суполцы вымагае супрацоўніцтва з уладамі. А камуністычныя ўлады арыентаваны на захаванне хоць у якой форме СССР. Захаванне СССР-Расіі падаецца РПЦ на Беларусі адзіна магчымым спосабам выйграць час дзеля свайго адраджэння ў маштабе ўсяе краіны, пасля чаго яна, магчыма, будзе здольная процістаяць касцёлу і без падтрымкі дзяржавы;
- 4) беларускі нацыянальны рух мае ў большай ступені каталіцка-ўніяцкае адцэнне ў сілу свайой «антырасейскасці», і зь ягоных нетраў ужо нарадзілася спроба аднаўлення ўніяцкай царквы: створаны 11 уніяцкіх суполак, дзе сканцэнтраваныя ці ня лепшыя сілы беларускай інтэлігенцыі.

Працэстанцтва

Яшчэ больш ускладняе канфэсійную сытуацыю на Беларусі вялікая колькасць незарэгістраваных: бантыстаў, эвангелістаў, адвэнтыстаў 7-га дня й г.д. Узніклі яны пераважна ў 20-я гады ў Заходняй Беларусі, перажылі камуністычныя рэпрэсіі і нават у цэлым павялічылі свой уплыў. Праўда, у пасляваенныя гады іх цэнтар змясціўся на Заходняе беларуска-ўкраінска-польскае Палессе. На сённяшні дзень на Беларусі ёсць прыкладна да 200 суполак пратэстантаў, зь іх 3/4 — у Берасьцейскай вобласці. Такая канцэнтраванасць пратэстантаў у гэтым рэгіёне тлумачыцца перадусім панаваннем праваслаўя, якое лягчэй саступае пратэстантызму, чым каталіцтву. І ў Гарадзенскай вобласці пратэстанцкія суполкі растуць пераважна за кошт праваслаўных.

Працэстанцтва ёсць самая дынамічная канфэсія на Беларусі; якая мае вялікі досвед надпольнай дзейнасці ва ўмовах камуністычных рэпрэсій, якая захавала памяць пра рэпрэсіі праваслаўных уладаў дарэвалюцыйнай Расіі і каталіцкіх — даваеннай Польшчы. Сацыяльная база пратэстанцтва — занятае пераважна прыватнай гаспадаркай сялянства ды насельніцтва гарадзкіх ускраінаў. Працэстанты, якія маюць вельмі моцнае пачуццё карпаратыўнай салідарнасці, здолелі забяспечыць сваім сябром значна больш высокі ўзровень жыцця, чым іншыя канфэсіі. Добра прыстасаваныя да ўмоўнага рынку, яны могуць эвалюцыянізаваць у рэлігію сярэдняе хлясы калі ня ўсёй Беларусі, дык прынамсі Заходняга Палесся, дзе гэта ў значнай ступені ўжо адбылося. Працэстанцкія суполкі аб'ядноўваюць пераважна беларусаў (беларусаў-палешукоў), і хоць яны не надаюць значэння нацыянальнаму фактару, рэальны рост пратэстантызму паслабляе расейскі ўплыў на Беларусі, бо разбурае перадусім РПЦ. Ва ўмовах Заходняга Палесся пратэстанты здолелі ператварыцца ў другую пасыля праваслаўя канфэсію і хутка пераймаюць сабе функцыю асноўнага захавальніка мясцовага традыцыяналізму, надаючы яму дынамічны, экспансіўны характар. З прыходам да ўлады на Украіне нацыянальна арыентаваных сілаў над паціскам

Каталіцкі касцёл

У 1987 г. на Беларусі была 161 каталіцкая парафія, у 1991 — 244. Адкрытая сэмінарыя ў Горадні, а недахоп клеру пакрыты за кошт прыезду з Польшчы 80 хсяндзоў. Касцёл прыстасавана да беларускай рэальнасці: акрамя Гарадзенскай, створаная новая Менска-Магілёўская дыяцэзія. Яе ўзначаліў Казімер Сьвёнтак (Шінск), які захаваў за сабой кіраванне касцёлам на Палессі. Праблему налізацыі беларусаў-каталікоў К.Сьвёнтак зацягнуў гэзісам пра тое, што касцёл на Беларусі мусіць быць беларускім за выключэннем «этнічна польскіх» раёнаў. Гэтак апрабюваецца палітыка стварэння ў новай дыяцэзіі, дзе касцёл слабы, беларускага касцёлу, а ў Гарадзенскай вобласці — захаванне на сутнасці польскага. У Менска-Магілёўскай дыяцэзіі касцёл часта робіцца цэнтрам беларускага нацыянальнага адраджэння: гарады Магілёў, Гомель, у нейкім сэнсе Менск. Але ў цэлым празь яго працягваецца паліянізацыя беларусаў, што абвастрае нацыянальна-канфэсійныя супярэчнасці: канфлікты праваслаўных — каталікоў у вёсцы Вярэйкі Ваўкавыскага

Праваслаўная царква

Своеасаблівай праваслаўнай краінай з'яўляецца Заходняе Палессе, дзе людзям праваслаўнага вясковага суполкі мяжуюць адна з адной, зліваючыся ў суцэльны рэгіён. Праваслаўныя святары тут звычайна — зь мясцовых жыхароў, пераважна са Столінскага раёну, яны добра валодаюць тутэйшымі дыялектамі, але маюць кепскую багаслоўскую адукацыю, бо адзіная на Беларусі Жыровіцкая сэмінарыя ня ў стане забяспечыць кадрамі ўсе прыходы на Беларусі. Таму іх казань мае на столькі эвангелічны, колькі маральны характар. Амаль поўная адсутнасць тут польскага касцёлу спрыяе ўнутранай кансалідацыі гэтага рэгіёну ў

з гары Кармэль

ходжаньне. Быў у гэтым і момант «эўрапейскага» ордэну. На Усходзе ён развіваўся слаба, найперш з-за сталых нападаў сарацынаў, якія ў 1263 годзе і знішчылі пустэльню на Кармэлі. Кармэліты цалкам падаліся на Запад. А тут ужо й кліматычныя зьмены вымагалі зьменаў у Рэгуле. Таму таксама за часоў Інакента IV адбыўся паступовы пераход ад пустэльнага ладу жыцця да кляшторнага. Ва ўжо дзейных жабрацкіх ордэнах для кармэлітаў былі запэўненыя й нормы структурнай арганізацыі.

У Эўропе кармэліты пачалі засноўваць кляштары найперш ва ўнівэрсытэцкіх гарадох: Кембрыдж (1253), Оксфард (1254), Парыж (1260)...

Пам’ятаючы пра важнасць спрэчкі аб жабрацтве (глядзі *НН* № 7), мы зразумеем намаганні Сьвятога пасаду дзеля зладжвання рэгулы жабрацкіх ордэнаў. Адносна кармэлітаў у 1432 г. гэтага здолеў дамагчыся Яўген IV. І гэта азначала раскол ордэну. У 1563 г. у Пшпані Сьв. Тэрэза заснавала жаночы кляштар кармэлітак, які кіраваліся рэгулай Інакента IV, але зь яшчэ больш

узмоцненай суворасьцю — ад законніц патрабавалася хадаць басанож, жыць на міласціну. Такі быў своеасаблівы адказ у шчырай веры на Рэфармацыю. Сьв. Ян заснаваў мужчынскі кляштар з такою ж рэгулай. І гэтая галіна ордэну атрымала назву кармэлітаў босых. Прыхільнікі зладжанай рэгулы завуцца кармэлітамі чаравіковымі.

Чаравіковыя кармэліты, што трымаліся зладжанай рэгулы, досыць рана прыйшлі на Беларусь і Літву. У 1687 г. была створаная Руская правінцыя ордэну (з гучаньнем украінскага аспэкту ў тэрміне). У 1756 г. кляштары на Украіне былі вылучаныя ў васьробную паўднёва-рускую (валынскую) правінцыю, самастойнай стала й літоўска-руская (літоўская) правінцыя. За расейцамі кармэліты ў нашым краі падзяляліся на літоўскую й беларускую правінцыі. Існавалі наступныя кляштары чаравіковых кармэлітаў:

5. **Вельск-Падліскі** Віленскай дыяцэзіі. Заснаваны ў 1641 г.
6. **Чавусы**. Фундаваны ў 1653 г. Не захаваліся.
7. **Магілёў**. Закладзены ў пачатку XVII ст. За часамі Расейскай імперыі было ўтворанае Магілёўскае арцыбіскупства, якое ахоплівала тэрыторыю ўсёй імперыі. Арцыбіскупам прызначылі Станіслава Богуш-Сестранцэвіча, які й перабудаваў кармэліцкі касцёл пад клясыцыстычную катэдру. Таму з канца XVIII ст. касцёл завецца Станіслаўдўскім.
8. **Ліда**. Фундаваны ў 1676 г. Адамам Нарбутам. Не захаваліся.
9. **Менск**. Фундацыя Цеханавецкіх 1677 г. Не захаваліся.
10. **Жалудок**. Фундаваў Казімер Фрацкевіч. Не захаваліся.
11. **Крупчыцы** на Гарадзеншчыне. Фундаваў Андрэй Асоўскі. Не захаваліся.
12. **Мазыскі** на Магілёўшчыне. Фундаваў у 1714 г. Міхал Кацел. Не захаваліся.
13. **Станькава** на Магілёўшчыне. Фундацыя 1720 г. Не захаваліся.
14. **Берасьце**. Фундацыя Яна Маньковіча 1754 г. Зразумела, не захаваліся.

SOREX ARANEUS

«Вось сымбаль твой, забыты краю родны!»

Да XVIII ст. у Новай Зьляндзі не было сваіх сусуноў, а іхнія функцы перанялі птушкі. Птушкі-драпежніцы й цяпер п’юць авечую кроў, птушкі-вэгетарыянцы ядуць гародніну. Між тым, у нас агульнапрынятая думка, што галоўная страва птушак — казюрок. І што казюрак ядуць менавіта птушкі!.. Але гэта ня так.

У нас, на Беларусі, ёсьць і бяскрылыя істоты, якія пасьпяхова спраўляюцца з «птушым» рацыёнам. Апроч хахулі (*НН* № 2), жамярою жыўца яе блэйшы суродзіч — буразубка, таксама з атраду насякомаядных, праўда, зь сямейства землярыкавых. На Беларусі буразубак тры віды. Адзін зь іх — *Sorex araneus*.

Гэта буразубка звычайная. Але, ня глядзячы на назву, мала хто можа сказаць, што бачыў яе. Па-першае, гэта начны зьвярок. А па-другое, гэтую істоту прымаюць за грызуна, хоць, у вадзюньне ад мышэй, буразубка прыносіць карысьць, зьнішчаючы шкодную жамяру і... мышэй. Апроч гэтага, у яе рацыён уваходзіць насенне дрэваў.

Буразубка мае выцягнутую ў хабаток пыску й чырванавата-бурыя зубкі. Даўжыня яе каля 7 сантыметраў плюс 3-5 сантыметраў хваста, а вага ўсяго 8-15 грамаў. Поўсьць цёмна-брунатная, трыбушок сьветлашэры.

Сустракаецца буразубка ў тундры й лясох Эўразіі, а на Беларусі селіцца ў мяшаных лясох, мохавых балатох. Плодзіцца некалькі разоў на год увесну і ўлетку. А ўвогуле лёс яе незайдзосны. У акцыях змаганьня з грызунамі дастаецца й буразубцы, нястомнай памочніцы-санітарцы, якая жвава і ўпарта знішчае масу шкодных інсектаў.

S.H.

Заканчэньне будзе ў наступным нумары.

й заўтра

дзеная ў пэўным сьнісье мяжа распаўсюджваньня пратэстантызму з Заходняга Палесься: пратэстанты на Украіне былі вымушаны адмовіцца ў вапонтныя гады ад будаўніцтва малельных дамоў больш чым на 300 чалавек. А на Беларусі ім сёньня маюць добрыя ўмовы для разьвіцьця й разгарнулі вялікую праграму будаўніцтва буйных малельных дамоў, у тым ліку на 1800 месцаў у Кобрыне, на 1500 — у Альшанах Столінскага раёну і ў Баранавічах, на 1000-1500 месцаў — у Берасьці, у вёсцы Валікае Малешава Столінскага раёну й г.д.

Пратэстанты ўхіляюцца ад міжнацыянальнай барацьбы й прымаюць да сябе новы патак нэафітаў, якія жадаюць спакою й стабільнасьці. У той жа час для іх характэрнае чаканьне новае хвалі перасьледу пасля прыходу да ўлады ўстойлівага ўраду альбо пракаталіцкай апазыцыі, альбо прыхільнай да праваслаўя прамаскоўскай намэнклатуры. Сьпінніц пашырэнне пратэстанцтва сёньня немагчыма, бо з данамогаю сілы гэтага ня здолелі зрабіць нават камуністы, канфэсійнай канкурэнцыі касцёлу перашкаджае прарольская арыентацыя, а праваслаўя — духоўны крызіс царквы. Больш таго, першасная эвангелізацыя Усходняй Беларусі ў выглядзе адраджэньня праваслаўнае царквы на самой справе нясе на сваіх плячоў у гэты рэгіён пратэстанцтва, таму што навучышы чалавека верыць у Бога, праваслаўны сьвятар, які правіла, ня можа даказаць яму, што пратэстант верыць менш ці што ў праваслаўнай царкве больш маральнасьці; рост нацыяналізму на базе праваслаўя маніпалізаваны расейскай нацыянальнай ідэяй, ня вельмі папулярнай на Беларусі, таму праваслаўны вернік, сутыкнуўшыся з ксяндзом-палякам, даволі лёгка становіцца пратэстантам.

Хуткае адраджэньне масавае рэлігійнасьці беларусаў ва ўмовах слабой нацыянальнай сьвядомасьці вядзе да ўзмацненьня міжканфэсійнай напружанасьці на Беларусі; імкненьне шматнацыянальных цэнтраў выкарыстаць традыцыйныя канфэсіі ў асыміляцыйных мэтах прывяло да немагчымасьці сёньня выпрацаваць дзяржаўную канфэсійную палітыку, што спрыяе кансэрвацыі нізкага ўзроўню нацыянальнае сьвядомасьці беларусаў і далейшаму высьпяваньню міжканфэсійных супярэчнасьцяў. Абстрактнае міжканфэсійнае барацьбы спрыяе росту значэньня рэгіянальных культур і адпаведных сэнсартызмаў. Рэгіянальна-канфэсійныя каштоўнасьці становяцца больш важныя за агульнанацыянальныя. У агульным процістаянні канфэсій праіграе вядучая — праваслаўе. За конт яго ўзмацняецца каталіцызм (польскі й беларускі) і пратэстанцтва. Магчымасьць міжканфэсійнае згоды зрываецца зьяўленьнем новай агрэсыўнай канфэсіі — пратэстанцтва. Адзі-

нае выйсьце з гэтага канфліктнага разьвіцьця — у захаванні масавае рэлігійнае індэфэрэнтнасьці беларусаў, што малаверагодна з-за дзейнасьці замежных місіянераў і наяўнасьці большае колькасьці сельскіх жыхароў — анірышча традыцыяналізму й рэлігійнасьці.

Культурная сытуацыя ў Віленскім краі прынцыпова не адрозьніваецца ад сытуацыі на Гарадзеншчыне, асабліва што датычыць нелетувіскага насельніцтва. Таму Віленшчына ўваходзіць у арзал беларускіх канфэсійных праблемаў. Тут таксама праваслаўе перажывае крызіс і ня можа актыўна процістаяць каталіцызму й пратэстанцтву. Невялікая колькасьць праваслаўных прыходаў у Летуве, не дазволіла ўзьнікнуць тут вялікай колькасьці пратэстантаў, а за конт каталіцкага асіродзья гэта адбываецца цяжэй. Аднак тыя пратэстанцкія суполкі Летувы, якія ўжо ёсьць, складаюцца ў значнай ступені зь беларусаў, напрыклад, бантысцкая суполка ў Вільні. Пратэстанты Летувы наогул канцэнтруюцца ў васьробным у Віленскім краі. Пачаўся пераход пратэстантызму на каталіцкае летувіскае насельніцтва: царква «Слова веры» ды інш. Досьвед Вугоршчыны, Чэх-Славаччыны, Польшчы сьведчыць, што каталіцкі касцёл у посткамуністычных краінах не заўсёды здольны спыніць нэапратэстантаў. І калі ў Летуве пратэстанцтва здолеа ператварыцца ў канфэсію значнай часткі якой-небудзь этнічнай ці тэрытарыяльна-культурнай групы (дукаў, напрыклад, ці летувісаў Віленскага краю, што больш верагоднае), дык можна чакаць наўтарэньня сытуацыі зь беларускім Заходнім Палесьсем, калі новая канфэсія прыводзіць да культурнага расколу нацыі. Зь іншага боку праваслаўе на Беларусі ўвогуле ня можа змагацца з каталіцызмам, які мае натуральныя духоўныя цэнтры ў выглядзе віленскіх храмаў і традыцый, без звароту да сваіх віленскіх храмаў і традыцый. Невядома, ці будзе гэта ў рэчышчы западнорусызма ці беларускай аўтакефальнай праваслаўнай царквы, але імкненьне выкарыстаць віленскія сьвятыні ў мэтах міжканфэсійнага процістаяння на Беларусі будзе нарастаць. Дарэчы, гэта неабходна й мясцовай праваслаўнай царкве дзеля яе элемэтарнага фінансавага выжываньня. Ня можа абмінуць віленскія касцёлы й беларускі нацыянальны касцёл. Гэта значыць, што Віленшчына ня толькі ўваходзіць у бурлівы арзал міжканфэсійнай барацьбы на Беларусі, але й атрымлівае адтуль своеасаблівыя культурныя імпульсы.

На высокіх грудках паабал зьмялялай рачулі адстаялі стагодзьдзі насупраць: касцёл і царква.

А як сьціхнуць вятры глухаватай да псальмаў плянэты, у лютэрак рачны заглядзіцца старыя крыжы.

І ў хрышчонай вадзе нехрышчоныя бавяцца дзеці. І спывае вада — ахалоджаны памяцьцю час.

А. Касцёнь

ЛІСТ З БЭЛІРАШУ

Мэва Марон

Дарагая НН,

Гарэцкага... Папраўце мяне, калі ня гэтак!

Дзякую за №5 і пісьму. Я не магла стрымацца перад спакусай заправа-наваць Вам свой матэрыял; спадзяюся, што ён не занадта неперакладальны.

Ледзь не дадала постскрыпту пра тое, што пачала Мак Аны з трэцяга тому, дзе значнае месца займае жыццё Паганіні, перакладзены ў «Like Water, Like Fire»... Але гэта ўжо іншая гісторыя для іншага пісьма, калі Вы ня супраць...

Бэліраш Вы ня знайдзеце ні на воднай мале. Гучыць як звычайны ірландскі вазоў, аднак ён не йснуе. Проста прыгожа гучыць. Нешта пра лён...

21 ліпеня 1992

Meva Maron
BRACKNELL
England

Толькі што чытала НН №5. Вішную зь беларускім «Улісам»! (Ён ужо апублікаваны ці яшчэ ў рукапісе?) Гэта, а таксама заўвагі С.Паўлоўскага пра беларускую культуру, базаваную на расейскай сьветанаглядзе... Я ня пэўная, што ўханіла ўсё тонкасьці пра, скажам, трылёгію (Мележ?), — але я сама адчула, што Васіль Быкаў, прыкладам, — добры савецкі пісьменьнік, добры савецкі пісьменьнік, але як гэтакі менш цікавы за Сакрата Яновіча, чые міятыры працягваюць традыцыю Вядулі/Багдановіча!

Як я казалася, беларускі «Уліс» і нататкі Сяргея Паўлоўскага наводзяць на думку пра падабенства зь Ірландыяй, а дакладней зь літаратураю на ірландзкай мове.

Ірландзкая культура зноў заявіла пра сябе як пра нешта большае, чым правінцыянальная мова, пасля трох стагодзьдзяў ўціску й заняпаду праз Эйтса, Сынга й Джойса на-ангельску, як усім ведама, а таксама й на-ірландску зь першымі апазданымі Падрыга О Конара (Pádraig Ó Conaire, 1883-1928) — «абсалютна адзінае з напісаных, што мог бы чытаць зьрупаецца», як выказаўся пра іх Стэфан МакКена (Stíofán Mac Eilpa), перакладчык Плятына (на жаль, на ангельскую). Апазданымі гэтыя, а таксама першае выданьне (1904) ірландзка-ангельскага слоўніка а. Дыніна, які адныя лічаць дзівосным шэдэўрам, а іншыя — зборам архаізмаў, што сьцімае разьвіццё мовы, даюць надставы адчуць блізкаю лучнасьць паміж стаўленьнем сучаснае ірландзкае літаратуры а ўзьнікненьнем *Нашае Нівы* ў 1906 годзе. Аднак перад «стаўленьнем» было нараджэньне ў 80-х гадох...

Так, калі ўзв'язь 1882 год і зьвяззць ліст Данілы Баравіка з нараджэньнем беларускага нацыянальнага руху, ён супадае ў часе з *Гэйлскім Часопісам* (The Gaelic Journal), першым пэрыядыкам, прысьвечаным ірландзкаму пытанню; «Дудка Беларуска» Мацея Бурачка й «Шодна» (Seadhna) айца О Ліры (O Laoighaire) — найбольш чытаны раман на ірландзкай мове (1894) (найбольш чытаны ў перакладзе — «Песьні каханьня з Конахту» Дагласа Хайда — 1893) — адыгралі падобную ролю ў гісторыі нацыянальнае культуры двух народаў... Гэтыя даты, а таксама нараджэньне дзяржаўнасьці на пераломе 10-х і 20-х задаюць прыдатную для параўнаньня часавую шкалу. Дзяржаўная падтрымка ірландзкай мове надыйшла, пэўна ж, запозна каб даць ёй рэальныя шанцы адраджэньня як мове зноснай, першай мове дзяржавы; аднак літаратурныя наступствы былі вельмі цікавыя. (Трэба мець на ўвазе: ва ўсім, пра што будзе далей, гаворка йдзе пра літаратуру ў ірландзкай мове; бо ірландзкія пісьменьнікі — ведама ж! — цудоўна пішучь на-ангельску, часам імпэрыя залічае іх да ангельскае літаратуры, але дастаткова наведзець любую кнігарню ў Дубліне, каб пераканацца, што Джойс і кампанія належаць ціпер — нарэшце! — англамоўнай ірландзкай літаратуры, якая дбайна аддзеленая на паліцах ад рэшту сьвету.)

Спачатку на-ірландску зьяўлялася больш прозы, чым паэзіі, пераважна гэта былі спробы заўважэньня на паперы апошняю квэнтэе вуснае традыцыі, як у кроніках Максіма Гарэцкага, дзе проза ствараецца з розных нелітаратурных пльняў. За выключэньнем кніг з Бласкецкіх астравоў (найбольш выдатная зь якіх — «Астраўлянін» Томаса О Крохана (Tomás Ó Criomhthain) — «погляд на ізалятычную цывілізацыю знутры... якая морскай птушкі, зьнесенае сёньня раніцай», як выказаўся вельмі ангельскі пісьменьнік Э.М.Форстэр), мы гаворым тут пра літаратуру, якія ўжо не жылі там, дзе яшчэ гаварылася на-ірландску (прыгадаем тут, хоць і з розных прычынаў, Багдановіча, Дубоўку, Геніюш... або назьвейшага Уладзімера Лісіцына), а, скажам, рабілі пераклады для Грамадзкае Службы ў Дубліне, прыгадваючы пры гэтым той сусьвет, у якім яны гадаваліся (у гэтым сьмьсе й Джойс не складае выключэньня) або адкрыта выказваючыся пра свая не-далучанасьць да англамоўнага сьвету. Пазьней усё больш і больш пісьменьнікаў сьведама

пачыналі пісаць на-ірландску — або пасля пасьняховых спробаў у англамоўнай паэзіі, як Майкл Хартнэт у сярэдзіне 1970-х, або вырашыўшы зрабіцца пісьменьнікам і адкрыўшы для сябе, што больш сэнсу пісаць на-ірландску. Часам гэта прыводзіць да канфліктаў, унутраных і зьнешніх. Шон О Рырдань (Seán Ó Ríordáin, 1917—1977), катаваны паэт, які спрабаваў у каталіцкай тэрміналегіі змагацца з пэргонтаўскім адчуваньнем разьдвоенасьці, здавалася, заўсёды адчуваў, што выхадцы з захаду Ірлянды пішучь на сапраўднай ірландзкай мове, тым часам ён сам быў зусім іншы — яго папракалі ў адыходзе ад традыцыйнае (правінцыянальнае) тэматыкі ды ў пагруконьні ў тэалігічны й містычны глыбінні, да ўспрымання якіх шмат хто з чытачоў быў не гатовы. Галоўныя ж атакі засяроджваліся на тым, што ён быў замаскаваны ангельскі паэт, які кантрабандаю ўкладаў у ірландзкую паэзію ангельскія рытмы... Гэта ж і Доклан Кайбэрд, на думку якога О Рырдань разрываецца паміж дзьвюма мовамі аж да расколу сьведаньняў, кажа (ва ўступе да новага выданьня «Уліса»), што ірландзкі нацыяналізм, выяўлены ў гераічнай тэрміналегіі Падрыга Пірса (Pádraig Pearse, 1879—1916), ёсьць люстэрным адбіткам «мускулістага хрысьціянства» віктарыянскіх ангельскіх «публічных» (г. зн. для вузкага кола выбранах) школа. Між іншым гэты імпэрскі вобраз быў непрыемна для Джойсу. Але, мабыць, не было іншага выбару як узяць зброю сваіх прыгнятальнікаў...

Можна заўважыць два ўздымы ў разьвіцці сучаснае ірландзкае літаратуры — першы каля 1940 г. з дасягненьнем раманамі Шоаўа Мак Грыны (Seamus Mac Grianna), раньня прозаю Марціна О Кайна (Máirtín Ó Súilleabháin) ды зьяўленьнем паэстаў Шона О Рырданя й Марціна О Дзірвана (Máirtín Ó Diéirín), а другі на пачатку 70-х гадоў, калі цэлае пакаленьне паэстаў раптам адчула, што ірландзкая мова — гэта нешта большае за тое, што прымушаюць вучыць у школе... Пачынальніцаю была Катлін Мод (Caitlín Maude, 1940—1981), астанія нарадзілася каля 1950 г.: Майкл Дэвіт (Michael Davitt), Нола Ні Хаўнал (Nuála Ní Dhomhnaí), Гэбрыел Роўзэнтэк (Gabriel Rosenstock), Майкл Хартнэт (Michael Hartnett), Аня Ні Хлінь (Aine Ní Ghlinn), Біды Джэнкаінсан (Biddy Jenkinson)... Ужо толькі назовы кніжак Роўзэнтэка: «Сюзэн у лазніцы», «OM!», «Nihil obstat» — сьведчаць пра зьмену настрою ў параўнаньні з «Робінавым хвастом» О Рырданя (робін — традыцыйны пяснянец паміж гэтым сьветам і наступным...).

Паэты 40-х (на жаль, толькі паэты, бо на пазатак мне не стае месца...) пабачылі, што яны могуць пісаць на-ірландску й адначасна не адгараджацца ад іншых літаратураў і культураў (што б ні казалі царкоўная цэнзура — аднак і яна бачыла Джойса, напрыклад, настолькі відавочна заганітым, што не адчувала неабходнасьці прыкляць яго!). Іхная першая мова была ірландзкая, але вакол іх ужо гучала ангельшчына, яны чыталі на-ангельску (прыкладам, О Рырдань чытаў Джэрарда Мэнлі Хопкінса, які — што цікава — мог пісаць вершы на-валійску, а ў 80-х гадох быў настаўнікам а. Дыніна), або на ўсіх магчымых эўрапейскіх мовах (як, напрыклад, О Кайн). Што да пісьменьнікаў і пісьменьніц 70-х гадоў, (Гэбрыел Роўзэнтэк разрываўся больш чым паміж дзьвюма мовамі; Нола Ні Хаўнал гадавалася ў Ангельшчыне, а выйшла замуж у Турцыю...), дык яны ўспрымалі ірландзкую мову як спадчыну, якую яны

Пра год існаваньня ІІІ магнэтызм газэты пашырыўся да непрабачаных намераў. Мы атрымалі артыкул сп. Мэвы Марон з Брытаніі. Пасля ў Рэдакцыю прыйшоў віленскі эспэрантыст сп. Валдэс Банайціс і прапанаваў у сваім перакладзе на беларускую мову артыкул сп. Крыса Лонга са швейцарскага эспэранцкага часопіса «Literatura Foiro» — пра «так падобную да беларушчыны ірландзчыну». Калі абодва тэксты былі ўжо заплянаваныя на суседня старонкі ІІІ, раптам высьветлілася, што К.Лонг жыве на адной вуліцы з М.Марон. Гэтак два імпульсы з аднаго пункту, ідучы рознымі шляхамі, невонтлумачальным чынам сшыліся ў адной кропцы — ІІІ. Ва ўсім гэтым ёсьць нешта ірландзкае — казалі б у Брытаніі. У гэтым ёсьць нешта беларускае — кажам мы.

маглі авалодаць: у міжчасе архаічная ірландзкая графіка была замененая лацінскім альфабэтам і быў спрошчаны правапіс.

Першы з гэтых уздымаў, ведама ж, ня мог мець храналагічных паралеляў у беларускай літаратуры, хоць, прыкладам, Марцін О Кайн правёў колькі гадоў у турме — у «ірландзкай Сібіры» за свой прэзымерны нацыяналізм (ён выкладаў ірландзкую мову, але ніяк ня мог знайсці, хто б навучыў яго японскай), як і Брэндан Біэн (Brendan Behan), больш ведамы сваімі п'есамі й «Малалетнім вязьнем». Ён быў не адзіны, хто ўнёс свой уклад у літаратуру на абедзьвюх мовах. Стэфан Мак Кена толькі марыў пра ірландзкую эсэістыку й пераклады Гарацыя, аднак вывучыў мову запозна, каб як сьлед магчы ёю карыстацца; ён застаўся жыць у Ангельшчыне, каб ня бачыць дратаваную страляніну ірландзкамоўную Ірландыю 1920-х гадоў. Аднак Майкл Мак Лямар (Michael Mac Liammoir), актор, напісаў ірландзкія дзёньнікі сваіх замежных падарожжаў, а Дэнкі Дэвілін (Denk Devlin, 1908—1959), дыплямат у Турцыі й Італіі, а таксама англамоўны паэт, пачаў перакладаць Маяр-ма й Валеры на гаворку Бласкецкіх астравоў каля 1930 году. Флэн О Браен (Flann O Brian), аўтар «At Swim-Two-Birds» і «Трэцяга паліцыянта», напісаў у 1940 годзе на-ірландску сатыру на энгіноаў «Астраўляніна». Пісьменьнікі другога ўздыму штараз болей набралі сілы, тым часам як хваля 40-х гадоў некай доволі рана пачала губляць здароўе й нахвненне. Апошнімі гадамі зазначылася новая зьява — кнігі зь ірландзкімі вершамі з ангельскім перакладам на парнай старонцы, форма раней ужываная толькі для выданьняў стараірландзкае літаратуры. Пакуль няшмат — пара анталёгіяў і з поўтузіна аўтарскіх зборнікаў, і аднак гэта пачатак. Адсутнасьць перакладаў магла б заахвоціць сьго-таго зь цікавых чытачоў скарыстаць моўныя веды, набытыя ў школе, разам з тым яна б стварала таямніцу, недаступную аднаму з бакоў канфлікту ў Паўночнай Ірлянды. Аднак для некаторых, хто, як я, гадаваўся на Поўначы і ўспрымаў няведаньне мовы як характэрную мясцовую адметнасьць, гэтыя выданьні сталіся ласкавым запрашэньнем у мову (я пачала вучыць мову якраз разглядаючы

пераклады вершаў Шо-кайна О Рырданя), хоць адна выдатная паэтка, Біды Джэнкаінсан, ня зьменна цьвердзіць, што для ірландзкіх чытачоў яна піша толькі на-ірландску.

Пісьменьнікі 1970-х засяроджваліся на паэзіі. Раманы пісаць складаней, калі ўсё жыццё вакол цябе жывецца на-ангельску. Некаторым аўтарам лягчэй пісацца пра дзіця, раман Робэрта Шумана (Robert Schumann), які завецца проста «Kinderszenen», пачынаецца так: «Кніга, якую ты, дарагі чытач, трымаеш у руках — гэта музычны твор». Літаратар, які знайшоў сваю форму ў 80-х гадох (частая зьмена стылю й ракурсу, сям-там англамоўныя абзацы) — Шэмус Мак Аны (Seamus Mac Anaidh) — нарадзіўся на Поўначы, у Алстэры. Ягоная трылёгія пра дразда патрабуе ад чытачоў шырокае эрудыцыі. Яны мусяць ведаць гісторыю Гільгамэша, мусяць ведаць ня толькі старадаўні верш пра дразда, які сьпявае ў глогавым куьце над Балфасцікам возерам, але й іншы, у якім Ошынь/Осінь спрачасца зь сьвятым Патрыкам і ягонай новай вераю, кажучы, што дрозд у Доры ан Харн яму больш даспадобы за званок пустэльніка... (як і пазьнейшы твор «Бывай, дрозд»)... «...от халера, arsa mise íom féin [сказаў я сам сабе], няужо мне ўжо не даецца мая праклятая мова, як жа скажаш: leat або ort?», кажа адзін ягоны герой, наведваючы Шо-сауа Мак Грыну ў шпіталі. Але ж і Багдановіч меў праблемы, калі спрабаваў гаварыць на-беларуску...

Пераклад
Беларуска Кальцік Зьвяз.

ІРЛЯНДЫЯ

Хорхэ Луіс Борхэс

Старадаўнія велічныя цені ня хочуць, каб я адчуў Ірляндыю, каб я спазнаў яе гістарычна. Гэтыя цені завуцца Эрыгена, для якога ўся наша гісторыя — гэта доўгі Божы сон, які ўрэшце вернецца да Бога, ідэя, якая аднолькава абвешчаная ў драме *Back to Methuselah* і ў славутай паэме Гюго «Ce que dit la Bouche d'Ombre»; яны завуцца таксама Джордж Бэрклі, які лічыў, што Бог сьніць нас ва ўсёй падрабязнасьці й што калі б ён абудзіўся ад свайго сну,

звніклі б неба й зямля, як калі б абудзіўся Чырвоны Кароль; яны завуцца Оскар Уайлд, які, зазнаўшы ў жыцці нягодаў і ганьбы, пакінуў на сабе твор шчаслівы й бязьвінны, як раніца, як вада. Я думаю пра Уэлінгтана, які пасля дня Ватэрлоо адчуў, што перамога ня менш жахлівая за паразу. Я думаю пра двух найвялікшых паэстаў барока — Эйтса й Джойса, якія ўжывалі прозу або вершы дзеля тое самае мэты — характава. Я думаю пра Джорджа Мура,

які ў сваім «Ave Atque Vale» стварыў новы літаратурны жанр, што ня так істотна, аднак зрабіў гэта непаўторна прыгожа, што вельмі істотна. Гэтыя неабдымныя цені месцяцца паміж тым шматлікім, што я памятаю, і тым нешматлікім, што я мог адчуць за два або тры дні, напоўненыя, як і ўсе іншыя, рознымі абставінамі.

Зь іх усіх найбольш жывая —
Круглая Вежа,
якую я ня бачыў,

але якую абмацалі мае рукі, дзе манахі, нашы дабрадзеі, захавалі для нас у цяжкія часы грэку й лаціну, гэта значыць, культуру. Для мяне Ірляндыя — краіна, дзе людзі пераважна лагодныя, натуральна рэлігійныя, ахопленыя дзівоснаю страсьцю — няспынна быць ірландцамі.

Я прайшоў па вулках, па якіх хадзілі й дагэтуль ходзяць усё насельнікі «Уліса».

«Asias», 1984

Пераклад з гішпанскае КЗ.

ВАНЭСА НА МЭМАРЫЯЛЬНАЙ ДОШЦЫ

Крыс Лонг

Дзякуючы таму, што Дублін быў абвешчаны ў 1991 г. культурнаю сталіцаю Эўропы, мы даведаліся, што Эўрапейская Супольнасць мае афіцыйную мову, якая ня мае свайго тлумачальнага слоўніка...

Калі пасля абеду ў Нацыянальнай Галерэі, паглядзеўшы, прыкладам, «Гіля і сініцу з пэрсікамі й абрыкосамі» (на тры, што ляжаць пад кустом, карань якога нагадвае чацьверты гэты плод, толькі буйнейшы) Сэмюэла Дыксана (1748—1769), карціну, намалюваную каля 1775 году (sic! пэўна, ангельскія слоўнікі падвялі б пад гэта адну з дэфініцыяў «ірляндшчыны», але я маю іншыя мэты...), чыя назва ў згадвае ванэсу, якая няроўнымі крыламі паказвае ў пасьмяротнай райскай харціне абодва свае твары — прыгожы й д'явольска-парадыяны — дык вось, калі, паабдаўшы, вы пройдзеце праз Стывэн-гардэн на Грэфтан-стрыт, вы так і не заўважыце схаваны зусім побач горад-палімісэст — Дублін. Ідзеце на поўнач, да ракі й чыгункі, на станцыю, якую цяперашняя мапа называе імям Пірса (расстралянага ў 1916 годзе) — і вы знойдзеце колішнюю Уэстланд-Роў (назоў яшчэ не зьмяніўся), адкуль, прасяўшы лішні прыпынак (праз цяперашнюю станцыю Коналі), Леапольд Блюм дабрацца да бардэля пасля гулянькі ў шпіталі; калі на дарозе вы павярнулі б галаву, дык пабачылі б апэку Сўні, дзе ён ранаіцай купіў жонцы кавалак лімоннага мыла (якое пасля перакладаў з кішэні ў кішэню падчас пахаваньня)...

Складаны палімісэст: Дублін 1904 году перанісаны ў гонар нацыяналістаў пасля здабыцця незалежнасьці, цяпер шодра выступае шыльды са спасылкамі на раман, якога дзесяцігодзьдзі ўсяляк саромеліся. Сваю бірку атрымала нават карчма каля моста празь Ліфі ў Капалізольдзе, на той бок Фэнікс-парку, дзе адбывалася дзея «Хаўтураў на Фінэгану» — рамана, які зусім інакш, чым «Уліс», прывязаны да прасторы... Якую мэту маюць гэтыя шыльды? Якога матылька прынімаюць яны да бэтона? Гэтая тэма запрашае да роздому пра нацыю й дзяржаву. Калі дзяржава валодае тэрыторыяй, дык, мабыць, мы можам сказаць, што нацыя (бяз пэўных выразных межаў у прасторы) мае генэалёгію. Народ мае традыцыю, як нітку, што працінае час; дзяржава — помнікі, як кропкі ў прасторы. Традыцыя задавальняе внутрыня патрэбы; узятыя ў рамках помнікі прыдаюцца да зьнешніх зносінаў (турызм). А ўзятыя нечага ў рамках можа стварыць мастацтва й даць месца новаму досьведу; узятыя

чагосьці ў рамках у якасьці помніка можа таксама стварыць і перашкоду. Яскравы прыклад: у Ангельшчыне хіпі штогод хочучь нанова асьвятляць каменны круг Стоўнхендж падчас сьвята Сонцастаяньня — але не дазваляе паліцыя. Тым часам як ірляндзкія помнікі часта ляжаць руінамі, зарослыя чартапалюхам і крапівою.

Узяць у рамках можна таксама й пісьменьніка — Бэрнса, Пушкіна, Шэкспіра, Шаўчэнка... Зрабіць чагосьці так міжнародна ведамым, што самі суайчынікі пісьменьніка мусяць шукаць новую традыцыю, каб крочыць далей. Каго так узяць у рамках ў ірляндзкай літаратуры? Нікога. Не таму, што бракуе пазтаў. Але бракуе якраз нацыянальнага пазта. Браен Мэрэмэн зь Лімэрыку, аўтар «Паўночнага трыбуналу» (перакладзенага Гудхейрам), яшчэ адзін аўтар, якога Ірляндзя доўгі час саромелася, быў сучасьнікам Бэрнса. Але між ім і Джойсам апрача «An Duanaire» («Анталёгія», 1980, паззія нэрыяду прыгнэту 1600—1900, найбольш амбітная спроба вярнуць ірляндзкую традыцыю англамоўным) мала чаго вартага чытаньня можна знайсці пасля гэтага шэдэўра 1780 году. Ірляндзкая літаратура пераскокае эпоху нацыянальных пазтаў — і застаецца рамкаю без нартэту.

Але Ірляндзя паспрабавала ўзяць у рамках важны помнік — сваю мову. Гэтую тэму я, былы паўночны ірляндзец, чые вялікія намаганьні вывучыць мову скончыліся самым мізэрным вынікам, не наважваюся закрануць. Хоць я таксама з захаваньнем назіраю, як яна паўплывала на ангельскую мову ў Паўночнай Ірляндзі, спарэдзіўшы багата адмысловае фразалёгіі. Мяне заўсёды захапляла, што я жыў у краіне, імёны якой (калі іх аднаведна запісаць) маюць яшчэ зразумелае значэньне ў мове, якая ня ёсьць маёю — краіна быццам належыць іншай мове. Але я ўспрымаў гэта як гістарычную зьяву, як ангелец пад-недастуннымі досьведу «ангельскімі» імёнамі паўусьведамляе самыя розныя моўныя пласты. Вось у «Перакладах» Браена Фрайла (мы так і ня здолелі здабыць білеты на ягоныя «Танцы на Лунасе») паказана, як брытанскія салдаты ў мінулым стагодзьдзі срабуюць нацягнуць моўную сетку на Ірляндню, картаграфуючы яе.

Ірляндзкая мова ўжо ледзьве дыкала, калі ўрэшце зьявілася ірляндзкая дзяржава. Тагачасны актывіст прапанавану шукаць паралелі ў Вугоршчыне, але вяртаньне ірляндзкае моўнае сьведамасьці, відаць, спазнілася на стагодзьдзе. Рабілася ўсё магчымае, каб навучаць мове ды забяспечыць умовы, у якіх яна яшчэ магла б жыць — на астравах і ў «Гэйлтахце» на заходнім узьбярэжжы. Быў захаваны нават сярэднявечны альфэбэт і архаічны правапіс — але мова й надалей занікала. Калі я быў студэнтам, на пачатку пасьцідзясятых, яна ўспрымалася як навязаная перашкода: патрабавалася толькі дыплём, каб дасягнуць «узроўню некалькіх слоў», дзякуючы якому можна прынавіць размову ірляндзкімі штампаванымі выслоўямі — а далей гаварыць па-ангельску, бо ня ўсе добра валодаюць мовай...

Пірс Хатчынсан, які піша на абедзьвюх мовах (і перакладае з каталёскае), у вершы пра сябра, які выпягнуў з кішэні бляшаную сьвістульку ды зайграў «У сэрцы Ірляндзі», «амстэрдамізуючы» нідэрляндаў, гаворыць пра тое, што «музыка слоў нам не застанецца», пра тое, што «хутка нічога не застанецца апрача бляшанае сьвістулькі... Вялікі раманіст Марцін О Кахін пераклаў брашуру Сандэрса Люіса пра лёс вайскае мовы пад назовам «Жыцьцё або сьмерць» — і ў ёй нясак дзіўна ўразіў кантраст: у Валіі можна

ТАПАГРАФІІ

На працягу двух дзесяцігодзьдзяў Эўропа культывавала помнікі, а не ўшаноўвала культуру. У Ірляндзі сьціплым рэхам грандыёзных практаў Мітэрэна сталіся Музэй Сучаснага Мастацтва, Пісьменьніцкі Цэнтар і Музэй у адрастаўраным колішнім Мытным Даме. Пахвальныя ініцыятывы, якія жывяць самапавагу й сродкі ірляндзкіх мастакоў з розных галінаў, практы на сутнасьці публічныя, бачныя, вартыя ўвагі. Ёсьць аднак пагроза, што яны не задаволяць ня толькі паказальна-эфектныя, але й жыццёва неабходныя патрэбы.

... Ірляндзя ўжо 70 гадоў незалежная, але яшчэ й дагэтуль няма слоўніка ірляндзкае ангельшчыны. Праз 75 гадоў пасля Паўстаньня 1916 году, якое зазнала глыбокі ўплыў моўнага адраджэньня, мы яшчэ ня маем аднатомнага аднамоўнага ірляндзкага слоўніка з дэфініцыямі замест перакладаў, з этымалёгіямі й фанэтычнымі транскрыпцыямі. Або два гэтыя прасалы незаўважна надкопаюць моўную самаўзруненасьць людзей, якія ня маюць трывалага лексыкаграфічнага сьведчаньня іх адметнасьці.

Вось колькі наступстваў. Перакладчыкі ірляндзкай англамоўнай літаратуры блюцца над словамі будзённымі ў Ірляндзі, але адсутнымі ў брытанскіх і амэрыканскіх дыкцыянарах. Ірляндзкія раманісты вымушаныя дысьляць сьпісы дублінскіх лаянак у брытанскія рэдакцыі, кінэмаграфісты мусяць весці амэрыканцаў праз моўныя лябірынты гарадзкіх падлеткаў. Ірляндзкамоўныя пісьменьнікі застаюцца без істотнае прылады мастакоў слова — добрага слоўніка. Без рэзкіх слоў ня адгукаюцца, пераклады толькі мэгліста й няявна тлумачыць іх.

Каб надыць сымбалічнага й практычнага значэньня Эўрапейскаму соду культуры, найлепей было б знайсці сродкі для складаньня двух аднатомных слоўнікаў — ірляндзкага й ірляндзкае ангельшчыны. Гэта быў бы самы прыгожы й самы практычны публічны жэст.

Слоўнікі патрэбныя таму, што значныя цэнтры ўжо не жывуць на пэрыфэрыі. Зь іроніі лёсу, тым часам як Дублін святкуе сваю ролю культурнае сталіцы Новае Эўропы, творчы цэнтар распадкаецца. Кнігі выдаюцца ў Гоўэлі, Корку, Ўлфасьце, на захадзе Ірляндзі. Зразумела, палітыка ня грае акадэмія на партытуры, але культурныя ўскі ад цэнтрызму вышчуць новы шлях. Тым часам як Усходняя Эўропа мяняе свае абрысы, чуюцца галасы, што падтрымваюць эканамічны цэнтар каштуе заборрага. Надыходзіць час, калі ўскраіныя галасы мусяць ажывіць наш хатні лексыкон.

(З рэдакцыйнага артыкула ў часопісе «Graph» — Бутэрстаўн, восень 1991, рэдактары нумару М.Кронін, Б.О.Шайда й П.Сір).

было пабачыць (у той час) толькі ангельскую мову, а пачуць — вайскаую, тым часам як у Ірляндзі можна было бачыць двухмоўныя шыльды (за якія гэтак змагаліся вайліцы), аднак не чуваць было ірляндзкае мовы...

Відавочна, нацыі патрэбная свая мова каб разумець і выказаць сябе, стварыць нацыі можа працягвацца й пасля заць-вядзеньня дзяржаўнасьці... А загуба свае мовы, пакідае вялікую рану. Калі, замест чыгункі, вы павярнулі б налева, абмінуўшы апэку, вы апынуліся б каля антыкварнае крамы Дафі насунраць Турэцкае Лазьні, побач з гатэлем Фіна, дзе Нора Барнакль працавала пакаёўкаю — а там добры выбар ірляндзкіх кніг (мо вы знойдзеце адзін з сшыткаў, у якіх разьдзел за разьдзелам друкуецца «Уліс»). Аднак лепей пагартайце сьвяточныя вершы Поля Ні Хаўнал (трэба будзе калісь напісаць пра сучасную ірляндзкую літаратуру, але сумняваюся, ці здолею) у Гэйльскай Лізе на рагу Стывэн-гардэн — на тым самым рагу, дзе Джэрард Мэнлі Хонкінс больш за сто гадоў таму працаваў выкладчыкам, плачучы аб Дубліне (бязрадаснае месца, гэткае ж дымае, як і Лёндан), што занадта далёка ад Фэнікс-парку.

Паводле ягонага найбольш ведамага вучня, лексыколяга Дыміна, назоў Дублін

паходзіць ад dubh 'чорны, гнілы, сумны, маркотны, змрочны, злы' і linn 'вада, возера, лужына, стаў, (паэтычна) мора'. Між тым на ірляндзкай мове Дублін завецца Baile Átha Cliath — 'плітніцы брод'

Пад галоўны ўваход парку прыбываюць цягнікі з захаду. Калі б вы засталіся на поўдзень ад ракі й замест таго каб ісьці да Гінэса павярнулі б на Кілмэйнхэм, прамінуўшы шпіталь (цяпер вар'яцню), застанавы Джонатанам Свіфтам (ягоную душу вы ўжо бачылі ў ванэсе), шпіталь, у якім цяпер месціцца культурны цэнтар, вы прынілі б да турмы; у якой сядзелі ўсе выдатныя нацыяналісты, дзе нацыяналісты расстралявалі нацыяналістаў пасля 1922 году, і пабачылі б у адной камэры сілэт ажынавак галінак у ажынавым сьвятле (скульптар Эліс Махэр; камэра ў камэры), думкі, што растуць у камэры, пакуль не разарвуць яе: стварыць нацыі — цярыніста крыжовая дарога. Выстава ў Кілмэйнхэме, у камэры

Майніна, называецца «In a state» — у (страшна) дзяржаве. Я знаходжу нешта далікатнае й сьціплае ў бесьперарывных але не назоўлівых намёках на прыхаваны тэкст, які я магу, але ня мушу дасьледаваць, перачытваючы «Уліс» або ласуючыся ірляндзкаю моваю. Мэмарыяльныя допкі, шыльды — у тым ліку й на корчмах: апроч улісавага Дэйві Бірна, літаратурна вядомага МакДэйда (на тым баку Грэфтан-стрыт) або, калі вы любіце каву больш за гінэс ці хочаце абмінуць «Уліс» — Бьюлі. Калі толькі такія помнікі Дублін захоўвае — гэта добра.

«Смачныя былі ажыны на мысе Хоўт (апошні прыпынак, калі ехаць праз Дублін цягніком з Уэстланд-Роў/Пірса) — так я зьбіраўся скончыць, калі мне раптам прыгадалася, адкуль у мяне гэты імпрэсія. Брэндан Бэхан, чый дзесятак вершаў на моме, якую ён вывучыў у турме (перакладаючы Мэрэмэна ў камэры, ён сумаваў на жывой ірляндшчыне), абвешчуў новыя шылькі ў ірляндзкай паззі калі 1950 году, зьвязаў ажыны з турмою ў сямірадоўі «Самота»: «смак ажынаў / пасля дажджу / на горнай вяршыні // Марозны сьвісток цягніка / праз астрожную закаханья / зь некім самотным».

«Literatura Folio» (Chlasso), №135, люты 1992.

Пераклад з ірляндзкай Валдас Банайціс.

Юмак А.Г.

Фізыка цела й мэтафізыка слова

«Мо прыкра вам?..»

Апытаньне НН

Алесь Ас.

Жанчына з Мадагаскару не задумваецца, калі паказвае тое, што ў нас больш за ўсё хаваноць, але хутчэй скане ад сорама, чымся аголіць сваё плячо.

Стэндаль

Калі ўсё адноснае, дык эстэтыка каханьня й маральныя інтэрпрэтацыі эротыкі — таксама. У розных народаў, сацыяльных групаў і людзей. Але, бадай, ні ў чым, як у гэтым, грамадзтва з такой ярасцю не бароніць свае «каноны прыстойнасьці». Здавалася б, сапраўды, — не асуджаць жа за аголенае плячо! Але расцлумачце гэта мадагаскарцы...

Зразумела, што грузінская эротыка адрозніваецца ад расейскай, а расейская ад эстонскай... У краінах, якім няма

патрэбы заяўляць сьвету: «Паглядзеце, якая ў нас багатая культура!», — не саромеюцца нават пакіць зь сябе. Напрыклад, С.Мозм піша: «Ангельцы, якія б яны ні былі ў часы Лізаветы, цяпер — не прыхільнікі каханьня... Яны, зразумела, дастаткова сэксуальныя дзеля працягу роду, але ня могуць перамагчы інстынктыўную агіду да полавага акту... Яны з ухвалаю прымаюць сублімацыі каханьня, апісаныя вучонымі кніжкамі, але адкрытую яго праяву сустракаюць альбо грэблівай усмешкай, альбо сьмехам... У Францыі да чалавека, які загубіў сваё жыццё з-за жанчын, ставяцца са спачуваньнем і захапленнем — гульня, маўляў, вартая таго, — а сам герой нават зьлёгка ганарыцца гэтым; у Англіі яго палічылі б, і ён сам сябе палічыў бы, за апошняга дурня». Магчыма, сп. Уільям

Сомэрсэт падае рысы ўласнага характару за нацыянальныя? Але варта згадаць Оскара Уайльда, які напрыканцы жыцця сапраўды лічыў сябе за апошняга дурня. Праўда, ягонай каханкай быў лорд Бозі...

У беларусаў пачатку стагодзьдзя, да часоў большавіцкае ідэалёгіі, адносіны з эротыкай на тле астатняга эўрапейскага сьвету выглядалі зусім нармальна. Чалавек традыцыйны сьледам за продкамі знаходзіў і выяўляў сваю чалавечую прыроду па-людзку, абмінаючы скрайнія полюсы цынічнае пошласьці й ня менш цынічнага аскецтва. Гэтак М.Багдановіч раскрываў у сваіх вершах увесь спэктар эротычных спакусаў і перажываньняў. І А.Луцкевіч не «перамагаў у сабе пачуцьцё сорама», калі пісаў пра адзіноства красы, любові й разнажэньня. Яшчэ нешта

пасьпелі выказаць Жылка й Пушча. А тады пачаліся «комплексы», рэпрэсіі... У выніку чалавек упершыню знаёміўся з «эротыкай», хіхікаючы на ўроках батанікі, альбо ў грамадзкіх прыбіральных. Маральна ўстойлівае грамадзтва маральна дэградавала. Гэтак усялякая бязьмернасьць прыводзіць да адваротнага выніку.

Сёньня беларусы зноў намагаюцца пабудаваць сваю дзяржаву, адрадыць культуру, выхаваць новае пакаленьне беларусаў. Забараніць «ўсялякую эротыку» для гэтага пакаленьня, як тое было ў савецкія часы, ужо нерэальна. Застаецца альбо пакінуць яго на поўную волю заходняй і ўсходняй маскультуры, альбо знайсці й раскрываць сваю традыцыю, што заканаарэаваная ў нацыянальным сьветапоглядзе. Што мы можам прапанаваць?

Скульптар

Валярыян ЯНУШКЕВІЧ:

Само пытаньне аднекуль адтуль, з таго боку. Няўжо гэта самае актуальнае цяпер? Чаму ты не пытаецца, напрыклад, пра ўліную ролію на мэнтальнасьці беларусаў? Я бы пачаў з гэтага... І чаму ты пытаецца ў мяне? Папытайся ў этнографу. Я ня ведаю, што табе адказаць.

Пэтка й перакладчыца

Вера РЫЧ:

Магу распавесці такую гісторыю. У першы дзень абвешчаныя незалежнасьці Ізраіля ў 1948 годзе адбываўся суд над злачынцамі і прастытуткай. Судзьдзя й сказаў, маўляў, як дрэнна, што ў нас цяпер ёсьць свая дзяржава, але існуюць такія брыдкія зьявы. На што нехта Вайсман адказаў: «Так, але затое гэта наш злачынца й наша прастытутка... Гэта, вядома, жарт, але пытаньне нечаканае й вельмі цікавае. Я не магу так адразу на яго адказаць, мне трэба падумаць».

Зянон ПАЗЬНЯК:

У нармальным цывілізаваным грамадзтве ніякай эротыкі няма і быць ня можа. Вы ж паглядзеце на нашу патрыярхальную вёску. Мужчына з ранку працаваў у полі, потым прыходзіў дахаты, жонка яго карміла, разам выходзілі дзяцей. А ўначы яны займаліся натуральным працягам роду чалавечэга. І ніякай эротыкі тут не прысутнічала. Нездарма наша Сьвятая Царква таксама адмаўляе ёй у існаваньні, бо ўсё гэта бесаўшчына і ад д'ябла. І таму, уздымаючы гэтак пытаньне, вы займаецеся рэччу непатрэбнай. Праўда, шмат хто цяпер вымушаны займацца ня тым, чым варты. Вось, напрыклад, мая праца ў Вярхоўным Савеце. Гэта каміраме перад маймі працай як гісторыка, археоляга, літаратара. Але я вымушаны гэта рабіць, каб змагацца з усім гэтым балотам, якое сядзіць у Вярхоўным Савеце.

Гісторык і літаратар

Віктар ЧАРОПКА:

Беларусы ніколі не былі пуртанскай нацыяй. Агульнавядомы факт — мы найбольш захаваў у сабе рысаў ад нашых продкаў, больш чым любая іншая славянская нацыя. А протаславяне пуртанствам ніколі не вызначаліся. Звычайнай сьправай былі агульныя шлюбныя ложы на Купальле. Шафарык піша, што калі мужчына пасыля вяселья знаходзіў, што ягоная жонка цнатлівая, ён мог яе прагнаць, маўляў, калі яна не была нікому патрэбная раней, дык навошта яна яму цяпер. Царква вельмі доўга, больш чым дзе, не магла выбіць паганства ў нашых продкаў. І тады пачала прывастаювацца, прызначаць свае сьвяты так, каб яны супадалі з паганскімі. У нас, вядома, не йснуе такой культуры эротыкі, як у Індыі, але нам трэба яе распрацоўваць, карыстаючыся й здабыткамі іншых нацыяў, і здабыткамі нашае культуры.

Археолог

Мікола КРЫВАЛЬЦЭВІЧ:

Для сябе эротыку ад парнаграфіі я адрозніваю так: парнаграфія — гэта ўсё тое, што не эстэтычнае, а эротыку я бачу як нешта прыгожае, што мае гарманічны абрысы, запаноленае лініі, прыгожую гаму колераў. За тысячагодзьдзі людзі натуральным шляхам выпрацавалі стаўленьне да эратычнага, якое грунтавалася не на нейкіх табу, а на гармоніі, якая сама вынікала з жыцця. Бо ў некалькі тысячагодзьдзяў таму нашыя продкі кахалі адно аднога, менавіта кахалі, а не як жывёлы, займаліся толькі працягам роду. Таму царква за тысячу гадоў ня здолела

выбіць з чалавека таго стаўленьня да эротыкі, бо пачала штучна накладваць табу. А забаронамі, як вядома, нічога не даб'ецца. Ну, а наконт таго, чым мы адрозніваемся ад іншых... Наша вельмі складаная гісторыя — усё гэтыя войны — навучыла нас хаваць свае пачуцьці. На чужых вачох мы стрыманыя. Але ўсім вядома, што калі доўга стрымліваць сябе, дык потым гэта ўсё адно выбухне ў якой-небудзь сытуацыі. Таму калі беларус зь беларускай застаюцца сам-насам, там палыхаюць сапраўдныя моцныя пачуцьці.

Адам ГЛЁБУС:

Этыкет важнейшы за эротыку ў мастацтве. Ну, а калі ўзяць сьведомасьць чалавека за кола, я падзяліў бы яго на чатыры сэктары:

І нельга забараняць ніводнае з гэтых частак, бо інакш адбываецца разбурэньне сьведомасьці. Яна пачынае запануваць якім-небудзь суратам. Паглядзі, што было, калі забаранілі генэтыку ці рэлігію. А таму прапаганда эротыкі ня мае вялікага значэньня, бо яна сама па сабе будзе разьвівацца адпаведна сьведомасьці нацыі. Ніжкі парнаграфічныя фільмы ня ў стане разбурыць нацыянальнае ўспрыманьне эротыкі. Вось чаму заходняе грамадзтва столькі дамаглося ў сваім разьвіцьці за апошнія дзесяцігодзьдзі. Таму што зьнялі непатрэбныя й штучныя забароны. Людзі разьявіліся, іх паводзіны сталі больш натуральнымі. А наконт нашых нацыянальных адметнасьцяў?.. Мне здаецца, што ў нас яна, ня ведаю, якое слова надабраць, больш грубая ці што, чым у тых жа латышоў ці расейцаў. Бо мы больш за іх захаваў у сабе рысаў ад часоў паганства.

Журналіст

Міхась ТАЛОЧКА:

Ніякай эротыкі ў нас не было, бо доўгі час мужчыны нават не здымалі кашулі, калі клаліся ў ложак разам з жонкай. І менавіта хрысьціянства выхавала адмоўнае стаўленьне да эротыкі ў нашым народзе. І не накладаньнем табу, а менавіта выхаваньнем на прыкладах харатна.

Лявон ВОЛЬСКІ,

«Мроя»:

Эротыку я ўспрымаю як колеравую гаму. А якія колеры найчасцей сустракаюцца ў нашых вышыванках? Белы, чырвоны, чорны й шэры. Паглядзі, гэта ж вельмі эратычныя колеры. І іх спалучэньне на ўзорах — ромбы, саяларысы — таксама маюць першародную эратычнасьць. Таму я лічу, што таксама як і нашыя краявіды, як нашыя ткацкія ўзоры, эротыка ў беларусаў ня кідка, але глыбокая.

Літаратар

Максім КЛІМКОВІЧ:

Стаўленьне да эротыкі — праблема маралі. А мараль, менавіта нацыянальная мараль, вызначаецца моваю. Добрая зьява ці блгая — мы даведаемся са слова, якім яна пазначана ў нашай мове. Ёсьць слова — ёсьць і зьява. Ёсьць зьява — ёсьць і слова. Астатняга не йснуе. Варта разгараць беларускі слоўнік і пашукаць словы з адпаведным зьместам. Яны ёсьць. Клясычны прыклад: любоў і каханьне, каханка й палюбоўніца. Адсутнасьць у беларускай

Фотамал Алены Адамчык

мове брыдкай ланкі, зьвязанай з сэксам, таксама сьведчыць на карысьць засваеньня эротыкі на ўзроўні культуры.

Лекар-сэксапатоляг

Зьміцер КАПУСЬЦІН:

Ніякай беларускай эротыкі цяпер не йснуе. Ёсьць нейкія сацыяльныя і ўзроставыя групы, у якіх робіцца невідна, што і што заўгодна. А ўсё таму, на мой погляд, што на Беларусі няма ніводнага лекара-сэксапатоляга і ёсьць толькі 12 сэксапатолягаў. Ніхто не выходзіць норму, і застаецца толькі лячыць адхіленьні. Да мяне кожны дзень прыходзіць мужчыны, і амаль усё яны пакутуюць на імпатэнцыю. Большасьць зь іх у свой час не атрымалі слухнай кансультацыі. Вось

таму мы й наспрабавалі зарганізаваць лекараў, журналістаў, сацыялягаў, пэдагогаў, каб разабрацца ва ўсёй гэтай кашы і вызначыць канкрэтную мэту — выхаваньне сэксуальна здаровага чалавека. Трэба распрацаваць і навучальныя прадметы, і спецыяльную літаратуру, патрэбная сетка спецыялізаваных мэдычных устаноў, сэксонаў і г.д. Але пакуль што нас не надтрымаў ні ўрад, ні новыя бізнэсовыя структуры. Яны кажуць, што спачатку трэба накараць народ. Але калі мы будзем думаць толькі пра ежу, мы можам атрымаць жывёлу, а не чалавека. Нават дзеля таго, каб рабочы заняўся працягам роду, яму як мінімум трэба ўзбудзіцца, але ж узбуджаецца ён не ад выгляду станка, а ад выгляду жаночага цела. Я дапускаю, што ён можа ўзбуджацца і ад выгляду станка. Але гэта ўжо паталёгія.

Сапраўды, усё адноснае. Кожны ўспрымае эротыку паводле ўласных уяўленьняў. І таму пра ўяўленьні нацыі, магчыма, гаварыць яшчэ рана. Не таму, што іх яшчэ няма, а таму што нацыя ў васобе сваіх творцаў толькі пачынае спазнаваць сябе. Самыя простыя ўцёкі ад гэткага нялёгкага спазнаваньня — апэляцыі да рэлігіі, магчыма, не заўсёды такія аксыяматычныя, як уяўляецца. Нездарма Папа Ян Павал II, які ў свой час прывяціў пытаньням сэксу і веры некалькі кніг, — жаха: у каханьні дазволена ўсё, што робіцца з пачуцьцём адказнасьці... Урэшце,

адмаўляць эротыку, значыць, пакідаць жанчыне ролю банальнага эрктара, а тады навошта ўся гэтая паэзія каханьня, той самы Багдановіч, які апрача «Пагоні» напісаў яшчэ й пра «цэла гішкага шалёнасьці» і славутою «Вэраніку»?

... Накрыла ясны твар дзявочы задумы сумная імгла, на плячы рука мне лягла, спэадавіла зірнул вочы і далейце к мамі вушам ласкавы шэпт: «Мо прыкра вам?»...

Шарль Пэро

дарослыя сэнсы дзіцячых казак

ЧЫРВОНЫ КАПТУРОК

мараль

Нам гэта казка добра паказала,
Што можа быць, калі малыя дзеткі,
Галоўным чынам, панначкі-какеткі,
Гатовы слухаць ўсіх, каго папапа.
Ня дзіва, што ў такім выпадку
Воўк іх зьядзе часта быццам курапатку.
І ўсё ж заўважыць мушу асабліва:
Ня ўсе ваўкі да нашага падобны,
Такія ёсць, што з выгляду лагодны,
І нораў маюць ціхі, незласьлівы,
Ды так паслужліва і так добразычліва
Плятуцца за дзяўчат на пятах,
Па цёмных вулачках праводзячы дахаты...
Але з усіх ваўкоў — такія
Найгоршыя і самыя ліхія!

ПРЫГАЖУНЯ У СОННЫМ ЛЕСЕ

мараль

Перад вясельлем трошкі пачакаць,
Каб мужа добрага, прыгожага спаткаць —
У тым няма ніякай дзіўнае навінны.
Але чакаць сто год
і спаць спакойным сном?!
Цяпер такой санлівае дзяўчыны
Ня знойдзем мы нідзе і днём з агнём.
Яшчэ, здаецца, казка нам даводзіць,
Нібыта вузы шлюбныя,
што вяжа Гімэнэй,
Калі на час разлучаны, ня робяцца слабей
І што чаканьне тут
нікому не пашкодзіць.
Але прыгожы пол з такім імплэтам
Хутчэй імкнецца свой
вясельны справіць баль,
Што духу не стае аб гэтым
Такую вывесці мараль.

ПАПЯЛУШКА, АБО КРЫШТАЛЁВЫ ПАНТОФЛІК

першая мараль

Краса ў дзяўчат —
вялікі скарб, бясспрэчна,
Мы захапляцца ёй ня стомімся ніколі,
Ды ветлівасьць усё ж каштуе болей
І большую цану мець будзе вечна.
Таму і хросьніца дзяўчыну навучала
Быць далікатнай, выпраўляючы на баль,
Ды так яе пры гэтым прыбірала,
Што стала каралеўнаю яна.
Адсюль — мараль:
Хто хоча схільнасьці
у любога дабіцца,
Адной красою дасягне ня многа;
Тут ветласць —
вось дар чараўніцы,
Бо зь ёй магчыма ўсё,
а безь яе — нічога.

другая мараль

Вядома, што зусім няблага,
Калі ў вас ёсць і розум, і развага,
І працавітасьць,
і калі вы не бяз роду, —
Тут трэба толькі шанаваць прыроду,
Што падарыла вам такую перавагу.
І ўсё ж, мой дружа, будзе мала плёну
Ва ўсім, што б вы ня мелі, —
будзе ўсё дарма
І посьпеху ня дасць
ў жыцьці штодзённым,
Калі ў вас хросьніка
ці хросьніцы няма.

Пераклад з французскае З.К.

МАСКА ЧЫРВОНАЕ СЬМЕРЦІ

Эдгар Алан По

Чырвоная Сьмерць ужо даўно спускалася краіну. Ніводная пошасьць не была ніколі такая згубная й такая агідная. Кроў была яе ўвасабленьнем і яе пячаткаю — чырвань і жудасьць крыві. Спачатку востры боль і раптоўная помарач, пасля з усіх пораў пачынала сачыцца кроў, пакуль не наставаў сьмяротны распад. Пунсовыя плямы на целе, асабліва на твары, былі кляймо пракляцця, якое пазбаўляла ахвяру людзкае дапамогі й спагады. І ўвесь гэты поступ хваробы, ад першых азнакаў да жахлівага канца, працягваўся поўгадзіны.

Але князь Проспэро быў шчаслівы, адважны й празорны. Калі ягонья ўладанні былі выгубленыя напалоў, ён прыкляў да сябе тысячу дужых і легкадумных сяброў спасрод рыцараў і паннаў свайго двору, і зь імі адышоў у глыбокую адлюднасьць аднаго з сваіх умацаваных кляштароў. Гэта была раскошная й велічная пабудова, твор князевых дзівацкіх і шляхотных густаў. Навокал бараніў яе магутны й неадольны мур. У мур былі жалезныя брамы. Вяльможныя ўцекачы ўзялі з сабою кавальскія горны й малаткі, і ўвайшоўшы, заліталі ўсе засаўкі. Яны пастанавілі не пакінуць ніякіх магчымасьцяў ні для ўваходу, ні для выходу раптоўным прыступам распачыці вар'яцтва сярэд тых, хто застаўся ў мурах. Кляштар быў шчодрэ забясьпечаны. Належна засьцярогчыся, князь двор мог не зважаць на пагрозу заразы. А сьвет за мурамі хай сам пра сябе дбае. Тым часам было глупствам засмучацца або думаць. Князь паклапаціўся пра ўсе магчымыя забавы. Там былі

блазны, імправізатары, балет, музыка, Прыгажосць, віно. Усё гэта й надзейная бясьпека былі ў мурах. Вонках іх была Чырвоная Сьмерць.

Калі набліжаўся да канца пяты або шосты месяц кляштарнага замкненьня й калі пошасьць навокал лютвала найстрашней, князь Проспэро сабраў тысячу сваіх сяброў на маскаваны баль незвычайнае пышнасьці. Маскарад гэты быў найдзівоўнейшым відовішчам. Але дазвольце мне найперш апісаць пакоі, у якіх ён адбываўся. Іх было сем — велічная анфіляда. Шмат у якіх палацах, аднак, гэтыя анфіляды складаюць даўгую й простую перспэктыву, а дзьверы расоўваюцца на абодва бакі амаль да самых сьценаў, так што скразны від усё чадае пакояў нічым не затуляецца. Тут жа была зусім іншая рэч; як і можна было спадзявацца, уважаючы на князеву схільнасьць да ўсяго *bizarre*. Пакоі былі размешчаныя так бязладна, што за раз можна было ахапіць зрокам крыху больш за адзін. Праз кожны дваццаць або трыццаць мэтраў быў круты паварот, і за кожным паваротам хавалася непрадбачанасьць. Справа й зьлева, пасярэдзіне кожнай сьцяны высокае й вузкае гатычнае акно выходзіла на крыты калідор, які паўтараў выгны анфіляды. Вокны гэтыя былі аздобленыя вітражамі, колер якіх мяняўся адпаведна зь пераважным тонам розных пакояў. Крайні ўсходні, прыкладам, меў блакітную абставу — і ярка-сінія былі ў ім вокны. Другі пакой быў барвовы ў сваёй аздобе й шпалерах, барвовыя былі й шыбы. Трэці быў скрозь зялёны, гэтыя ж былі й вокны. Чацьверты быў абстаўлены

й аздоблены ў памаранчовы колер — пяты ў белы — шосты ў лілёвы. Сёмы пакой быў атулены шчыльна чорным аксамітам, які пакрываў усю столь і сьцены ад верху да нізу ды спадаў цяжкімі складкамі на дыван — тае самае тканіны й адценьня. Аднак толькі ў гэтым пакоі колер вокнаў не адпавядаў навакольнай аздобе. Шыбы тут былі пунсовыя — густа-кывавага колеру. Ні ў водным зь сямёх пакояў сярод багатага залатога аздабленьня, якое было раскіданае сям і там або зьвісала са столі, не было ні сьвятліняў, ні кандэлябраў. Ва ўсёй анфілядзе не гарэла ніводнае лямпы або сьвечкі. Аднак у калідоры, уздоўж анфіляды, насупраць кожнага вакна стаяў цяжкі трыножнік з жарніцаю, польмяякой зьрка асьвятляла пакой праз каляровыя шыбы. І гэтак у пакоі спараджалася мноства дзівоўных фантастычных здань. Што да заходняга, чорнага пакоя, дык у ім сьвятло ад агню, што лілося на чорныя заслоны праз кывавыя вокны, стварала асабліва несамавітае ўражаньне. Той, хто ўваходзіў туды, гэтак страшна мяняўся тварам, што мала хто з прысутных наважваўся пераступіць парог пакоя.

І якраз у гэтым памешканьні, пры заходняй сьцяне, стаяў вялізны гадзіннік з чарнадрэву. Ягоны маятнік вагаўся з нудным, цяжкім, манатонным гулам; і калі хвілінная стрэлка рабіла сваё кола й спаўнялася цэлая гадзіна, зь медзяных грудзей гадзінніка вырываўся звонны бой — чысты, гучны, глыбокі й надзвычай музыкальны, але такога нязвычайнага тону й выразнасьці, што кожную гадзіну музыкі ў аркестры былі

змушаны на момант спыняць выкананьне і ўслухоўвацца ў трывожныя гукі; гэтак і тыя, хто кружыўся ў вальсе, мімаволі затрымваліся; на хвіліну ўся вясёлая грамада замірала ў няёмкім замяшаньні; і, калі яшчэ чуўся звон, можна было заўважыць, што твары найбольш легкадумных бялелі, а больш сталыя й паважныя затулялі рукою лоб нібы ў няясным роздуме ці задуменьні. Аднак калі рэха суніралася цалкам, па пакоях адразу прабягаў лёгкі сьмех; музыкі глядзелі адзін на аднаго й пасьміхаліся нібы з сваёй нэрвоўскай й глупства ды шэптам абяцалі адзін аднаму, што наступны бой гадзінніка не абудзіць у іх падобных пачуцьцяў; аднак праз шэсьцьдзесят хвілін (якія ахапляюць тры тысячы шэсьцьсот сэкондаў хуткаплыннага Часу) зноў чуўся звон і зноў, як і раней, усіх ахапляла зьбянтэжанасьць, сполах і задуменьне. Аднак нягледзячы на гэтыя рэчы то была вясёлая й раскошная гулянка. Князевы густы былі вельмі дзіўныя. Ён меў добрае вока на колеры й эфэкты. Ён грэбаваў звычайнасьцю. Ягоныя пляны былі сьмелыя й бліскучыя, ягоныя задумы палалі дзікунскім агнём. Нескаторыя маглі б палічыць яго вар'ятам, але ягоныя паплечнікі адчувалі, што ён не вар'ят. Трэба было пачуць і паба-

Працяг на старонцы 14.

Бывай, Бэрлін

Уладзімер Арлоў

Бывай, Бэрлін!

Бывайце, заходнебэрлінскія двірнікі! Калі б ты гаварыў па-нямецку, дык растлумачыў бы ім, што больш за ўсё на сьвечце яны падобныя да беларускіх акадэмікаў і членкараў і пакінуўшы за дзвярыма канфэрэнцыйна-залежы свае мудрагелістыя прычыналы, маглі б сьмела займаць месца ў прэзыдыюмах.

Бывайце, белазубыя гандляртуркі з пляцу каля Брандэнбургскае брамы з вашымі мэдалямі «За взятіе Берліна» (а Бэрлін зь ягонымі 250 тысячамі малаазійцаў — трэці пасьля Стамбулу й Анкары турэцкі горад сьвету), са знакамі «Победитель сопсоревнования» й партабакімі з «Пагоняй» вытворчасці Полацкага ліцейна-мэханічнага заводу па пяць марах за штуку.

Бывайце, бэрлінскія немкі! З кожным пражытым годам вы робіцеся толькі больш прывабныя, каб у старасці кожная ператварылася ў прыгажуню.

Бывайце, бэрлінскія турчанкі! Карыстайцеся са свае смуглявае маладосці, бо з вамі з кожным пражытым годам адбываецца штосьці адваротнае.

Бывайце, бэрлінскія мурыйкі! Здаецца, вы (хіба што за выняткам адной радавой U.S.Army) накуль што ціхамірна йснуеце па-за эстэтычнымі крытэрыямі беларускіх мужчынаў.

Бывай, галоўка Нэфэрціці з Эгіпцкага музэю! Адно табе дасканалае вухка слухае голас сахарскіх пяскоў, а ў ацалелае нехта асыярожна шапануў табе, што па мекскіх вуліцах ходзіць жанчына з тваім профілем і, можа, калі-небудзь хтосьці таксама аблашчыць ейнае вухка цёплым дыханьнем і адкрые ей яе таямніцу.

Бывайце, наважныя бэрлінскія панкі з кармінавымі, вохрыстымі ды індыгавымі грабянямі на голых да люстранага бляску галолах, падобных да яск, зьнесеных ацэцікімі пачварамі з Далескага музэю, перад якім бялеюць на газонах чародкі шампінеаў, а па-наску — пачурак.

Бывайце, бэрлінскія дзеці! Незалежна ад колеру скуры ў вас такія здаровыя й чыстыя твары, якіх з беларускіх дзяцей можна убачыць адно на фотаздымках пачатку стагоддзя.

Бывай, італійскі рэстаранчык, дзе гасьцінныя гаспадары Ульрых, Вольф і Сьвэн да адвалу нагадалі цябе стронгай і мясам акулы.

Бывай, сталюка бэрлінская! Дзяленьня пасольства Расейскае Фэдэрацыі, дзе цябе нагадала баршчом і сечыным шніцлем.

Бывайце, па-пінганска маляўнічыя жабракі й жлукты са станцыі мэтро Заалёгінэр гартэн! Ніхто не забароніў вам, абліваючы бароды, смактаць сваё віно й піва, цалавацца ўзасос бяз розьніцы плоці й проста на вуліцы, пад нагамі ў мінакоў, здымаць кірургічныя швы з раны, атрыманай тут у п'янай бойцы.

Бывай, заходнебэрлінскі зьвярынец, пасьля якога хочацца наведаць усе зьвярыныцы былога СССР з адной толькі мэтай — дапісаць на кожнай шыльдачцы з назваў жывёліны два словы: «дробны» й «брудны».

Бывайце, прычасаныя, быццам на прыём дыпламатычнага корпусу, арангутангі, гібоны й гамдрылі! Бывайце, фрывольныя макакі з мадныякімі фрызурамі! Вашыя дзеці маглі б штодня адпраўляць сваім равеснікам у СНГ гуманітарную дапамогу ў выглядзе некалькіх скрынак на-маранчаў, ківі, манга й трускавак, якія ў нас бываюць у чэрвені, а ў бэрлінскім зьвярыныцы — а восьмай раніцы.

Бывайце, бела-чырвона-сінія чыюкі памераў з нашых буслоў! Вашая крыклівая вальтузья нагадала б пасьяджыньне парламанту суседняе дзяржава, каб вы не дзяўбілі двух жоўта-блакітных суродзічаў, што больш выдавала на дзэльбу Чарнаморскага флёту.

Бывайце, падобныя да некаторых класыкаў нашае літаратуры сьцяга мядзведзі зь недадзенымі паландвіцамі на цёплых камянях пры басейнах з вадою, чысьціня якой не магла прысьніцца нашым вадаправодным кранам нават у самых празрыстых снох. Бывайце, акані са зграбнымі дзясочымі попкамі, абцягнутымі ультрасучаснымі зebraстымі ласінамі. Бывайце, чапурыстыя жырафы зь недажаванымі гронямі залацістых бананаў.

Бывайце, бэрлінскія зьвяры! Ваш рацён накуль нам толькі сьніцца.

Бывай, падобны да маскоўскага ізабальшавікоў усходнебэрлінскі маладзён з вачыма параноіка! Напоўна, ты й сёння палухаеш пасажыраў падземкі сваімі історычнымі выгукамі, абцягаючы без чаргі расстраляць усіх буржуяў і паказваючы, як гэта будзе: «Та-та-та-та!» (Наконт без чаргі, дык у прымыцце, усіх нас трэба абслугоўваць безь яе, бо ўсе мы — хто болей, хто меней — інваліды сацыялізму).

Бывай, бэрлінская сьцяна! Цябе няма, але нават ня ведаючы, дзе твой нож ушваўся ў цэла гораду, імгненна адчуваеш, у якім сектары знаходзіцца, бо з аднаго боку сьцяны пачуваецца ў значна паленшаным, але яшчэ ў сваім вымярэнні, а з другога — ананоўвае навязьлівае адчуваньне, што з гледачы ты ператварыўся ў дзейную асобу тэлеперадачы пра сьвет, дзе, як пісаў яшчэ нядаўна сёй-той з нашых сучасных дэмакратаў, спраўляе свой баль жоўты л'ябал.

Бывайце, двухпавярховыя гарадзкія аўтобусы зь дзясяткам пасажыраў, ліфты для інвалідаў на станцыях электрычкі, у падземных пераходах і унівэрмагах, дармовыя музэі з эгіпцкімі муміямі, палотнамі Босха, Брэйгеля й Кранаха, з графікай Дзюрэра й васковымі скульптурамі Леанарда! Бывайце, адмысловыя прыбіранны для нябогаў на калісках і сьціплены прыгарадныя супэрмаркеты са сьвежымі пэрсікамі, вінаградом, авакада й з пладамі, якіх вы ніколі ня бачылі нават на малюнках, а таксама яшчэ зь дзясцяцю тысячамі найменшых тавару, сярод якога трыста гатункаў цукерак і трыццаць — туалетнай паперы, у тым ліку з зайчыкамі й з шавстраннымі шарыкамі.

Бывай, ціхі зьлёны куток у прадмесці, дзе на мяжы капіталізму й сацыялізму абменьвалі шпіёнаў! Калі б цябе звалілі ў заходні сектар у тваім піянерскім дзяцінстве зь ягонымі крушчойскімі чэрагамі на хлеб, ты, магчыма, таксама захачеў бы падацца ў шпіённы, каб цябе калі-небудзь абмянялі на нямецкага, а мо й на савецкага калегу.

Бывай, усходні сектар! Дзе яшчэ можна было убачыць так блізка да зораў беларускага пэрта Алесь Рэзанав, які спакусіў цябе на начны вылаз у былое разьвіты сацыялізм, а па дарозе да Аляксандар-пляцу ўбіўся ў нейкі камуністычны тунік з бруднымі каложынамі і ў росначы палез на ржавы жалезны плот, за якім шумеў ручай з зусім свойскім пахам. Дзе яшчэ вы вып'еце куклік залатога хмелю ў піўбары, кельнэрар у якім служыць былы партбос гарадзкага ўзроўню, якога часам называюць візытанты з Рэспублікі Беларусь, што калісьці піль з партайгэноса на партый-банкетах, а цяпер заложна аднаўляюць беларускую дзіржаўнасьць. Кажуць, сустраўшы знаёмага, гэр кельнэр не хавае вачэй, аднак вельмі папярэджвае, што доўга затрымлівацца каля аднаго століка яму забаронена.

Бывай, падобная да праваслаўнай царквы зьлёнакулальная турма Маабіт, дзе сядзеў за Гітлерам

татарскі пэрта Муса Джаліль, а цяпер сядзіць шэф усходнебэрлінскага міністэрства дзіржаўнасьці Эрэх Мільке і дзе, як лічаць усе бэрлінцы, з кім ты пра гэта размаўляў, навінен сядзець гэноса Хонэкер. Ён хоча да дачкі ў Чылі, але ж гэта ён доўгімі гадамі не выпускаў вашага перакладчыка былога дысыдэнта Норбэрта Рандава да жонкі й малага сына ня ў Чылі, а ўсяго толькі з Бэрліну ў Бэрлін, не пускаў нават тады, калі ў жонкі згарэла кватэра, і, каб хоць колькі часу набыць разам, сям'я мусіла паасобку зьбірацца ў Балгарыі.

Бывайце, бэрлінскія каналы й самавітая Шпрэва! У вашых водах на вачох у спадара Рандава загінуў ад кулі хонкэраўскага памежніка заходнебэрлінскі будаўнік, які ў сьварны дзень, каб трохі асьвяжыцца, даў з прыбярэжных рыштываньняў зухаватага нурца, што ўсходнебэрлінскае радзім праз паўгадзіны ўжо абвясціла жудаснай правакацыяй рэванішмстаў.

Бывай, бэрлінская каналізацыя! Па тваіх трубах, накуль іх таксама не перарэзала жалезная заслона, пайшоў у вольны сьвет сьбар твайго спадарожніка й твай калегга-літаратар: руканіс ягонага раману дабраўся іншым шляхам, каб дайшоў хопь адзін з двух.

Бывайце, фрау Эльке Эрб! Вы таксама пахантавалі сацыялізму, а таму вам было трохі лгчэй перакладаць зь беларускай вэрст пра чужую зямлю, якая робіцца радзімай толькі тады, калі назаўсёды ляжаш у яе.

Бывай, возера Ванзэе з тваімі яхтамі, цешлаходам «Мобі Дык» і павай з Павінай выспы, якая выйшла па-павінаму пасварыцца на цябе, калі ты плыў на «Мобі Дыку» ў Пэстдам, дзе ў Сан-Сусі ў атачэньні магілаў сваіх сабак спачывае імператар Фрыдрых II.

Бывай, падобная да невялікага замку віла Літаратурнага калёквіюму на прывазэрнай вуліцы, дзе ты ў сваім накой ў вежы побач з ружовым каштанам, куды штораніцы прылятала зязюля, спасьціг, што такое эўрапейская цішыня, пра якую скажаў у сваім скандальным «Тропіку Рака» «чалавек са сталеўным фаласам, зьдэлівым розумам і неўтаймоўным स्वाбодным сэрцам» — амэрыканскі пісьменьнік Генры Мілер.

Бывай, вуліца Зандвэрдэр, над якой, калі ты, пабуджаны зязюляю, упершыню выйшаў на ранішні шнацэр, быў разьліты кактэйль з пахаў бэзу, хваёвай

Качыны вывадак бяз мытнага дагляду пераплывае Одэр і хаваецца ў нямецкім трысьнягу, а твой цягнік грукоча на рэйках у адваротным кірунку, таму гародныя пудзілы за вокнамі вагону апранутыя ўсё менш шыкоўна, і на чырвонай сьцяне прывакзальнае пампоўні хтосьці ўжо напісаў пра нейкую пані Барбару, што яна, пшэпрашамы, кртва, але ў цябе яшчэ застаецца дзьве бляшанкі купленага ў Шарлётэнбурзе піва, цябе перапаўняе ягоны гаркавы смак, і ты разумееш, што гэта смак разьвітання й сэнтымэнтальна шэпчаш: «Бывай, Бэрлін...»

МАСКА ЧЫРВОНАЕ СЬМЕРЦІ

Працяг са старонкі 13

чыць яго, дакрануцца да яго, каб у гэтым пераканацца.

Ён збольшага сам кіраваў абстаўленьнем сямёх пакояў з нагоды гэтага вялікага фэсту, а ягоны ўладарны густ фармаваў вобразы ўдзельнікаў маскараду. Можна не сумнявацца, што яны былі вычварныя. Было ў іх вельмі шмат зіхцення й бляску, пікантнасьці й прывіднасьці — шмат такога, што можна было пабачыць у «Эрнані». Былі тут постаці-арабскі зь недарэчнымі часткамі цела й надобамі. Былі мройныя дзівосы, як прыкладам, уборы вар'ятаў. Было шмат прыгожага, шмат дзівацкага, шмат *bizarre*, трохі жалівага й нямала таго, што магло б выклікаць агіду. Фактычна па сямёх пакоях сноўдала мноства дзівосных сьненняў. І яны — гэтыя сьненні — дзівосна курчыліся, мяняючы колер у кожным пакоі, і дзікаватая музыка аркестру здавалася рэхам

іхных крокаў. Але вось — б'е чорны гадзіннік, што стаіць у аксамітнай залі. І тады на нейкі момант усё заціхае, усё маўчыць апрох голасу гадзінніка. Сьненні застываюць, як стаялі. Аднак водгульце званоў замірае — яно цягнулася ўсяго імгненьне — і лёгкі, крыху ўдэшшаны сьмех ляціць яму наўздагон. І тады зноў грывіць музыка, і сьненні аджываюць і сноўдаюцца сюды-туды яшчэ жвавей, чым перад гэтым, пазычаючы адценьні ў каларовых вокнаў, празь якія ліюцца промні жарніцаў. Але ў пакой, што з усіх сямёх ляжыць найдалей на захад, ніхто з масак зайсьці не наважваецца; бо ноч надыходзіць; чырванейшае святло ліецца празь крывавыя шыбы; і страшыць чорнасьць драпіроўкі; і той, чыя нага ступае на чорны аксаміт дывана, чые прыглушаны зьвон абэнавага гадзінніка, больш выразны і ўрачысты за гук, які дасягае вушэй

тых, хто аддасца самым бяздумным забавам у іншых пакоях.

А гэтыя іншыя пакоі былі поўныя вясёлых бяседнікаў, у іх хваравіта біўся пульс жыцьця. І гулянка віравала далей, пакуль нарэшце апоўначы не пачаў біць гадзіннік. І тады музыка сьціхла, як я казаў; і зноў, як і раней, усё замерла ў замяшаньні. Але цяпер зьвон у гадзінніку меўся прабіць дванаццаць удараў; і так стала, што больш думак пракралася — бо дольшы быў зьвон — у роздум найбольш разважных сярод гулякаў. І яшчэ сталася так, што перш чым апошняе рэха апошняга ўдару патанула ў шчы, шмат хто ў натоўпе пасьпеў заўважыць прысутнасьць постаці ў масцы, якую дагэтуль ніхто ня бачыў. І калі чутка пра гэта глухім шэптам разыйшлася навокал, сярод усяе грамады ўзняўся гоман і гул, у якім спачатку чулася незадаволе-

насьць і здзіўленьне — а пасьля пярэпалах, жэх і агіда.

У тым зборы прывідаў, які я апісаў, штосьці звычайнае, будзённае не магло б абудзіць такіх пачуцьцяў. І праўда, распусная вольнасьць начнога маскараду была амаль бязьмежная; аднак постаць, пра якую йдзе гаворка, перайшла ўсе межы, нават няпэўныя рамкі прыстойнасьці самога князя. Ёсьць струны ў сэрцы нават самых легкадумных пустадомкаў, якія могуць адгукнуцца хваляваньнем. Нават што да зусім згубленых душаў, для каго жыцьцё й сьмерць — аднолькава пустыя жарты, ёсьць рэчы, зь якімі, і на іх думку ня можа быць ніякіх жартаў. І сапраўды, цэлая грамада, здавалася, з усёй глыбінею адчувала, што ўбор і паводзі і чужынца былі скрайне недарэчнымі й неспрыстойнымі. Ён быў высокі, худы, ахутаны з галавы да лг у

смалы-жывіцы й гарачых булачак з карыцай. Бывай, падобная да адной з Кранахавых грацый наркаманка з плэрам і ціхім шчаслівым сьмехам, што гучаў у гэтым вулічным кактэйлі, дадачы ў яго свой струменьчык з водару невядомых духоў і салодкага жаночага поту.

Бывай, да болю родны і ўтульны «Запарожац» з усходнебэрлінскім нумарам, што прыткнуўся сярод усіх гэтых пачварных аўдзі, Фордаў, таётаў, вольваў і мэрсэдэсаў жывым увасабленьнем перавагаў плянавае эканомікі.

Бывайце, мурашкі з Ванзэйскага парку! Гэтая зямля й вас надзяліла нямецкім характарам з ягоным богам парадку, і вы пракладаеце свае сьцежкі не абыводзе, а акурат па каменных бардзюрах ходнікаў, нібыта за ваш мурашыны крок управа, крок улёва вас вокамгненна возьме ў абарот паліцыя.

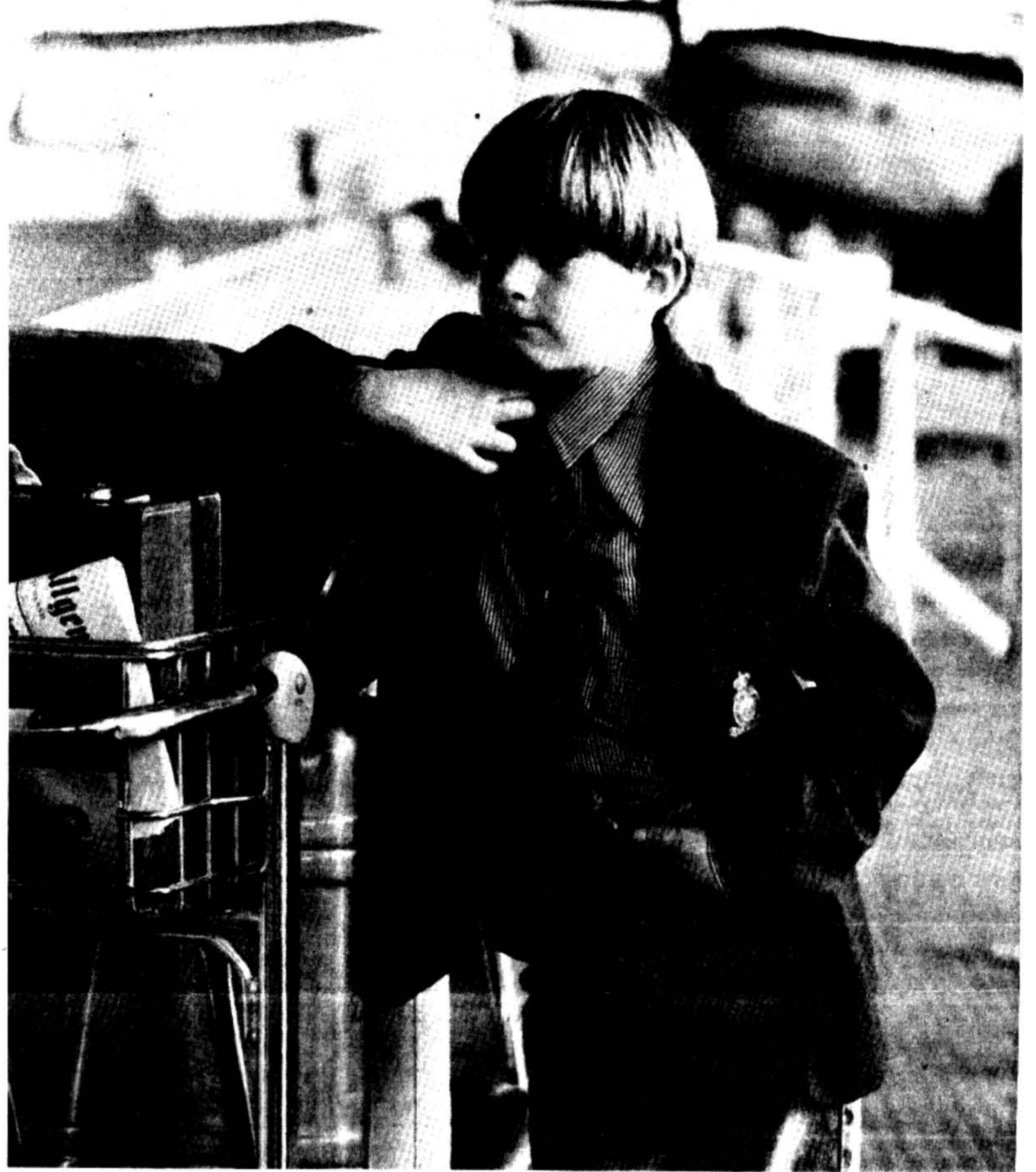
Бывайце, бэрлінскія камары! Аднаго вечару вас наляцела столькі, што міжволі палезлі ў голаў гісторыі пра гулагаўскія страты з данамогаю сібірскае камарэчы — пагатоў змагацца з вамі, дзякуючы добраму французскаму кабарэ, ужо не было ніякае змогі, і заставалася адно зацкавана назіраць на крылатыя эскадрыльлі, што злучаліся ў палкі й дывізіі. Невядома, дзе, хто й чым вас гадуе, але тады, калі вас набілася ў пакой, як савецкіх алкашоў у парфумэрную краму, куды прывезьлі «трайны» аджалён, і калі рука асуджана націснула на выключальнік, вы ня кінуліся нікіраваць, як, зарабляючы ачкі на будучас расейскае віцэ-прэзідэнства, нікіраваў на сваім бамбавозе на афганскія кішлякі вусаты «воін-інтэрнацыяналіст» Аляксандар Руцкой, а — мірна палеглі спаць да самае раніцы.

Бывай, сяржант з амэрыканскай базы на вуліцы Зандвэрдэр! Гарналівыя мінакі-немцы адмовіліся выніць з табою віскі, як вы, мусібыць, не захацелі б чокнуцца з налітым гарэлкаю на самыя вушны лейтэнантам-танкістам, які аднойчы на менскай вуліцы напытаны, ці прыняў ён прысягу на вернасць Рэспубліцы Беларусь, папулярна растлумачыў вам, што «в грубу он видел вашу ё...ю Беларусь и вас, ё...х бульбашей-лапотников с ней вместе». (Тут, напэўна, трэба дадаць, што танкіст прасіў вас падкінуць яго ў Гомель і вы з сябрам пасадзілі яго ў сябравы «Жыгулі» й на дарозе дахаты завезьлі над Полацак, дзе ёсьць вёска, што таксама завецца Гомель, а там вытрасьлі свайго спадарожніка з машыны, падцягнулі да дарожнага ўказальніка, тыцнулі носам у назву й паехалі замольваць свой

грэх у полацкую Сафію.) Аднак сяржантава база стаіць не на тваёй зямлі, сяржант ня лаецца на цябе трохпавярховымі мацюкамі й не абяцае зрабіць на сваім танку «капітальную утжоўку» — «только попробуйте рыпнуться», а таму ў праграме дзён беларускае літаратуры ў Нямеччыне зьяўляецца незаплянанаая імпрэза са сьціплым антуражам у выглядзе двух крэслаў-раскладанак, пляшачкі віскі й дзьвюх плястыкавых чарак. (Дзеля беларускіх спецслужбаў ты даеш урачыстую прысягу, што мурын Робэрт — або проста Бобі — з Луізіяны не спрабаваў завэрбаваць цябе ў агенты CIA, а ты сам нека пасаромеўся набівацца.) Дзяржаўныя таямніцы Рэспублікі Беларусі ўратавала тое, што ты пакутліва саромеецца свае ангельскае мовы. Зрэшты, са сваім полацкім пранонсам ты досыць бойка паведаміў, што *your name is Uladzia*, што *you have the sister and the mother, but haven't the car and the telephone*. (Тут Робэртавы вусны ад вуха да вуха распыліліся ў недаверлівай жамчужнай усьмешцы, — маўляў, так не бывае.) Апрача таго, ты мог бы даволі ўпэўнена пагаварыць з ім пра дзяцінства Валодзі Ульянава альбо адбарабаниць з наўсотні сказаў пра ўсталяваньне савецкае ўлады ў Закаўказзі. Тэкст пра сібірскага хлопчыка Вову, што так жорстка адпомсціў за старэйшага брата, навечна, як цывік у труну, умалаціла табе ў галаву школьная настаўніца Генрыета Залманаўна Бляхер, а артыкул пра перамогу бальшавікоў за Каўкаскім хрыбтом ты чатыры ўнівэрсытэцкія гады з сям'яру ў сэмэстар здаваў ціхай вар'яццы, якой патрэбныя былі спакой і пэнісія, але якая на сваё й вашае няшчасьце даводзілася сястрою прарэктару й таму ты ўдасканальваў сваю ангельскую падэйным кіраўніцтвам і, калі раптам зьбіваўся ў даўно вывучаным на памяць тэксьце, хор тваіх таварышаў — яны ведалі твой артыкул ня горш, чым ты іхні, бо здавалі «тысячы» па той самай мэтодзе — пачынаў суладна гудзець: «джорджыян меншэвік... арменіян дашнак... азербайджан мусаваністс...»

Бывай, бэрлінская аматарка беларускае літаратуры, што ў музэі Бэрталда Брэхта заклікала цябе з калегамі не ўчыняць на Беларусі татарскіх ды жыдоўскіх пагромаў і дазваляць расейцам адчыняць расейскія школы, не ўяўляючы, што аноншы за наўсотні гадоў «пагром» быў на Беларусі пазалетас, калі аднае начы — «чтобы не рыпались» — у Менску паграмілі рэдакцыі беларускіх выданьняў.

Бывай, мілая фрау Хэдвіг Ноак, а па-наску Ядзьвіга, у менскім

дзявоцтва — Рыманюўская! Вы, пэўна, глядзелі фільм «Начны парць» й самі ведаеце, што вам выпай лёс, шчаслівейшы за лёс кінагераніні, якую гэтаксама пакарахаў у канцлягеры нямецкі афіцэр — бо ваш афіцэр не дарыў вам на Каляды адрэзаныя галаваў, а выратаваў вас з лягеру і ўратаваўся ад суду за гэты ўчынак сам, зрабіў вас сваёй жонкаю й стаў банькам вашага сына. Відэць, і цяпер, у лепшым сьвеце, ён цешыцца, што вам пасьля ўдаўства пананцавала й на другога нямецкага мужа, які сам

вычытаў у газэце абвестку аб прыездзе нейкіх там беларускіх пісьменьнікаў і за сотню кіляметраў прывозіў вас на сваім «Фольксвагене» на кожную сустрачку зь землякамі, а пасьля частаваў іх у рэстаранчыку, за сьцяной якога спачывае прах Гегеля й Фіхтэ.

Бывай, Бэрлін! Немагчыма стаць тваім грамадзянінам таму, у каго ёсьць Полацак, Менск і Нясьвіж, але калі на Сьвіслачы раптам стрэліць якая-небудзь беларуская «Аўрора» і зноў гасьцінна рас-

чыняцца ў сьветлую будучыню дзьверы бальшавіцкіх засьценкаў на вуліцы імя таварышаў Урыцкага й Валадарскага, хтосьці са спадкаспцаў крывавага Фэлікса зможэ пачуць з пасінелых вуснаў аднаго зь вязьняў, што, апрача ўсіх іншых злучыстваў, гэты варожы элемент піў піва з канцлерам Колем, цалаваўся зь вясёлай наркаманкай з вуліцы Зандвэрдэр і канаў танэль зь Серабранкі ў Бэрлін.

Травень, 1992.

магільнае ўбраньне. Маска, што хавала твар, так нагадвала застылага нябожчыка, што нават блізка разгледзеўшы, цяжка было б заўважыць падман. Але ўсё гэта магло б яшчэ сьцярацца, а мо нават і ўхваліць, звар'яцелыя паплечнікі князя. Аднак гэты шукар зайшоў так далёка, што прыбраўся Чырвонаю Сьмерцю. Яго адзеньне было запэцканае крывёю — шырокі лоб, як і ўвесь твар, быў пазначаны пунсовым жахам.

Калі позірк князя Праспэро упаў на гэты прывідны вобраз (які павольна і ўрачыста, мо каб паўней выканаць сваю ролю, хадзіў туды і сюды сярод тых, хто кружыўся ў вальсе), яго ў першую хвілю перасмыкнула ад жаху й агіды; аднак у наступны момант ягоны твар пачырваневу ад гневу. «Хто насмеліўся, — спытаўся ён хрыплым у сваіх дворных, што стаялі побач, — хто насмеліўся

абразіць нас такой блюзынерскаю насмешкай? Схапіць яго й зьняць маску — каб мы ўсе даведаліся, каго заўтра ўранку павесяць на мур!»

Ва ўсходнім, блакітным пакоі стаяў князь Праспэро, калі прамовіў гэтыя словы. Гучна й выразна прагрымелі яны па ўсіх сям'ях пакоях, бо князь быў чалавек адважны й дужы, і музыка была сунялася на ўзмах ягонае рукі. У блакітным пакоі стаяў князь, а побач зь ім колькі зьбялёных падданых. Спачатку, як ён сказаў гэта, сёй-той з гэтай малой грамады нерашуча кінуўся да нязванага госьця, які тады быў паблізу, а цяпер няспешна й самавіта падыйшоў да таго, хто прамовіў суворыя словы. Але зь нейкага невыказнага страху, навешнага гэтым вар'яцкім ўбраньнем, не знайшлося нікога, хто б наважыўся яго схапіць; так што, не сустраўшы перашкодаў, ён прайшоў у мэтры ад князевай асобы; а

калі ўвесь збор, нібы згаварыўшыся, адхінуўся зь сярэдзіны залы да сьценаў, ён прайшоў, не спыняючыся, тым самым урачыстым і мерным крокам, уласцівым яму ад самага пачатку, праз блакітны пакой у барвовы — праз барвовы ў зялёны — праз зялёны ў памаранчовы — праз гэты ў белы — адтуль у лілёвы, перш чым была прынятая рашучая спроба яго спыніць. То ж бо тады князь Праспэро, шалеючы ад гневу й сораму за сваё хвіліннае бязьліўства, кінуўся паспешна праз шэсьць пакояў, тым часам ніхто не пайшоў за ім з прычыны бязьмежнага страху, які агарнуў усё навокал. Ён выхапіў з похваў корд і ў імклівым парыве нагнаў госьця, калі той, дасягнуўшы далёняе сьцяны аксамітнага пакою, раптоўна павярнуўся й глянуў у вочы свайму перасьледніку. Пачуўся пранізьлівы крык — і бліскучы корд упаў на чорны дыван, а праз імгненьне на

ім распасьцерася ў сьмяротным сьне князь Праспэро. І тады, сабраўшы рэшту адчайнае сьмеласьці, збой гулякаў рынуў у чорную залу, і, схапіўшы злавесную постаць, якая стаяла штыўна й нерухома ў ценю змрочнага гадзінніка, яны замерлі ў невымоўным жаху, пабачыўшы, што пад магільным ўбраньнем і сьмяротнаю маскай, якія былі сарваныя з гвалтоўнай лютасьцю, не хавалася нічога.

І тады быў заўважаны прыход Чырвонае Сьмерці. Яна прыйшла як злодзей уночы. І падалі адзін за адным бяседнікі ў акропленых крывёю пакоях сваёй раскошы, і кожны зь іх паміраў у безнадзейным, падзеньні. І жыццё газіньніка згасла разам з жыццём апошняга распусьніка. І памерлі агні ў жарніцах. І Цэпра, Упад і Чырвоная Сьмерц, бязьмежна запанавалі над усім.

Пераклаў з ангельскае S:

Švietlaja Pamiac
Jury Łuckievič

12 žniunia ū Vilni pamior paša doūhaj chvaroby spadar Jury Łuckievič. Vykazvajem naša ščyraje spačuvannie rodnym i blizkim niabožčyka.

JURY ŁUCKIEVIČ naradzziusia 22 kastyčnika 1920 h. u Vilni. Skončyū Vilenskiju Bietaruskiju Himnaziju, zatym Techničnaje vučylišča pa specyjalnaści elektryka. Pastupiū u Varšaŭskuju Palitechniku, ale pierad tym musiū adstužyć u aficerskaj škole polskaha vojska. Tut zašpieła jaho niemiecka-polskaja vajna 1939 h. Trapiū u niemiecki palon. Pahadnieńnie miž stalinskim i hitlerauskim režymami stvaryta mahčymašć vyzvalicca z palonu j viarnucca na radzimu. Tymčasam Vilnia apynuťasia ū składcie Lietuvy pierad jaje akančalnaj akupacyjaj bašavikami. Špiarša stanovišča biespracouñaha, potom praca pradaŭsia ū mahazynie, dalej utadkavausia pa specyjalnaści ū prajektny instytut. U 1941 h. z pačatkam niemiecka-savieckaj vajny pracavaū dyrektaram niarouñaj siaredniaj škoły ū Radaškavičach, paźniej — nastauñikam prahimnazii ū Baranavičach. U ekstremalnych umovach vajennaha času ūzhadouvaū bietaruskiju moładz ū patryjatyčnym duchu, nie admoviusia ūziać zbroju ū ruki dzieła abarony kraju ad čužyncaŭ. Pašla vajny ū praciesie likvidacyji bietaruskaj nacyjanalna sviadomaj inteliħencyji byū represavany, adbyvaū žnivoloněnie ū laheroch na dalokaj Kałymie. Pašla śmierci Stalina viarnuusia ū 1957 h. u rodnuju Vilniu. Z hetaha času pracavaū pa svajoj asnoūhaj specyjalnaści, hałouñym čynam, na elektramantažy ū systemie ministerstva budaŭnictva respubliki, ažo da vychadu na pensiju. U hetym čacie jon byū pazbaŭlenny mahčymašci ūdzieli ū bietaruskim hramadzkim žyćci, pakolki takaje žyćcio va ūmovach Savieckaj Lietuvy byto całkam prypyniena. Kali ž žjavilisia pieršyja probliski adradžeñnia bietarusčyny, dyk stan zdarouja ūžo nie dazvoliū jamu aktyŭna ūdzielniać u hetym ruchu. Pakinuū dačku j syna, jakija ūžo stonnia ūpisalisia ū žyćcio bietaruskaj hramadzkaści Lietuvy.

ШТО ПІШУЦЬ?

Пра З.К.:
(Людміла Арлова з Майкопу)

Прачытала ў НН № 5 «Чатыры вершы» З.К. Яны мне вельмі спадабаліся, і я бы хацела даведацца, хто гэта З.К., бо цікава было б пачытаць іншыя вершы гэтага аўтара. Буду ўдзячная, бо на такой адлегласці ад Беларусі набыць беларускую літаратуру — наагул праблема.

Пра беларускія грошы:
(С.Квят з Менску)

Студэнткі філфаку БДУ Воля Г. і Таня Ц. наведali гэтым летам Смаленск. Аднойчы яны там палілі на лаве ў сквэрцыку. Да іх падсеў дзядзька-смаленец, які, як высветлілася насля, хацеў «стрэльніць» у іх цыгарэтку. Дзядзька быў на добрым падпітку. Пачаў ён здалёк, маўляў, адкуль, дзядзятка, прыхалі? Паненкі вырашылі нажартаваць трохі й казалі, што за Летуву. Спрабуючы весці «свецкую размову», дзядзька спытаўся, якія з выгляду

летувіскія літы, ажно рантам увесь загарэўся: «А ці бачылі вы беларускія грошы?!» «Не!» «Дык яны гэта... Яны як нашыя... Толькі замест Леніна на іх — тыгр!!!»

Пра горад:
(С.Іваноў зь Менску)

Панове, вам замінаюць трохі найўныя ўяўленьні, якія ёсьць сьледствам дрэннай савецкай адукацыі. Перачытайце падручнік па гісторыі БССР: нацыя — гэта структура, на чале якой стаіць горад. Інфармацыйна насычаны, з адпаведным сьветаўспрыманьнем людзей, якое вынікае з асаблівасьцяў гарадзкой культуры. Гісторыю трэба ведаць, але трэба вельмі асьцярожна праводзіць паралелі. Апошнія 200 гадоў і да нядаўняга часу беларусы былі сялянскім народам без гарадзкой нацыянальнай культуры. У нас жа шмат хто забывае пра гэта, калі «раіцца зь мінуўшчынай». Сёньняшняя Беларусь структурна ёсьць індустрыялізаваная краіна, у якой разьвіваецца гарадзкая культура. Для большасці нестарых людзей «што было за польскім часам» ці «пры калектывізацыі» — такая ж кніжная абстракцыя, як для дзядка (дай Бог яму здароўя) — беларушчына.

Паштовая скрынка

Зосі К. зь Менску. У Ваших вершаваных практыкаваньнях няма нічога савецкага, гэн. ідэялёгія не прысутнічае ні ў тэксьце, ні намажкам. Гэта добры пачатак. Варта падбаць хіба пра натуральнасьць мовы, каб зусім ня думаць пра падбор словаў. Урашце вершы

пішуцца не «галавой», і мова тут не павінна быць перашкодай. Усё астатняе ёсьць.

Ул.Ц. з Круглага. Магчыма, Вашыя вершы — гэта тэксты песень, бо самастойна, без музыкі, не гучаць. Восьць неахайных радкі («ідзем па лістоце, як па некалі жыўшай істоце»), а ёсьць і адкрытае рыфмаліччэ: «Не адкажаш прыгожымі рысамі, для чаго гэты верш напісаны», альбо: «Узаяжжу дыміш цыгарэтай... Мы патрэбны, ці не, яшчэ сьвету?» і

г.д. Наогул жа ўсё гэта напісанае нібыта ў сярэдзіне 70-х.

Я.В. зь Менску. Пушкін казаў: пішу для сябе, а друкую дзеля грошай. У Вас выглядае, што Я друкуе — дзеля сябе. Які сэнс? Мядытаваць з папераю карысна, але пры чым тут публіка?.. Зрэшты, Вы самі пра гэта пішаце: «Я губляю свой сьвет, калі чую чужыя рэчы... Шмат неахайных радкоў («стану плошчю кашулі»)...

Агульная заўвага. Не імкніцеся спарадзіць пазыў са словаў. Не там няма. Гэта ўсё адно, што чакваць, калі зь пільнак народзіцца дзіця.

Дэ Бірсу зь Менску. Назвіце сябе. Друкаваць аніяны палемічны тэкст мы ня будзем, бо гэта прыжмета хепскага тону. Але наш аўтар гатовы быць Вашым апанітам. А мы ня сураць набачыць у Вашай асобе свайго аўтара.

У Рэспубліцы Беларусі Нашу Ніву можна выпісаць у кожным аддзяленьні сувязі. Індэкс 63125

жарт

На выданьне НН ахвяравалі:

Міраслава Русак зь Вільні — 20 р.
Пятро Сабоўскі — 175 р.
Рэгіна Нікольская — 25 р.
Альбіна Чапкоўская зь Менску — 200 р.
Хор «Унія» зь Менску,
збор ад аабрачываньня кавіцэрту ў фонд НН — 700 р.
Лявон Кароль — 200 р.
Беларусы з ЗША: Я.Юханавіч, Б.Даніловіч, А.Дубяга, А.Субота, В.Абрамыч, Л.Стагановіч, Анна Лукас, К.Мяраж, А.Мацукевіч, К.Верабей, В.Кажан, А.Орса-Розаню, Л.Дубовіч, К.Касьцюк, Ю.Навуменчык, Ю.Корчык, Joe Price, Я.Запруднік, В.Кісель, М.Сенька, Н.Кукасава, У.Набагез, С.Карніловіч, Ф.Сак, Л.Віціцкі, К.Віціцкая, а таксама — Н.Ранду зь Бэрліну.

Вялікі дзякуй!

НАША НІВА Беларуская газета. Заснаваная ў 1906, адноўленая ў 1991.
Рэдакцыйная Рада: Уладзімер Арлоў, Сяргей Астраўцоў, Ігар Бабкоў, Адам Глебус, Алег Дзярнін, Сяргей Дубавец (рэдактар), Лявон Луцкевіч, Алег Мінкін, Геннадзь Сагановіч, Сяргей Харэўскі (мастанк-рэдактар), Алякс Чобат, Сяргей Шула (адказны сакратар).
Заснавальнік Павал Жук. Выдавец: Беларускі гуманітарны адукацыйна-культурны цэнтар.
Адрас Рэдакцыі: Вільня, вул. Жыгімонтэ 12/2, тэл. 224161, для донісаў: ас 2082, 2041 Вільня, для грашовых пераклаў: Кардзіс Людвіка, ас 2425, 2051 Вільня.
Афэртны друк. Менская паліграфічная фабрыка «Чырвоная Зорка». Замова 2758 Наклад 5000

ПАДПІСКА У межах Рэспублікі Беларусі *Нашу Ніву* можна выпісаць у любым аддзяленьні сувязі. Індэкс: 63125. Каб выпісаць *НН* ў якую іншую краіну, перапісьце адвольную суму грошай на адрас: Кардзіс Людвіка, а/с 2425, 2051 Вільня. У Польшчы грошы можна пералічыць на конту 5526-80725-136 П РКО Białystok, Czaropis — dla Naszej Nivy. У Амэрыцы падпіску зьбіраюць на адрас: Mr. S.Karniowicz, Belarusian-American Community Center «Polasak», 11022 Webster Road, Strongsville, OH 44130, U.S.A. У шьтаніях рассьякі грэба зварачацца: Рэспубліка Беларусь і краіны СНГ — Мікола Трафімчук, БГАКЦ, Кірава 21, Менск, ішы сьвет — Siarhiej Šupa, Vasaros 7, 2055 Vilnia, Lithuania.